

BES^eDA

E L E K T R O N S K A   K N J I G A

Janez Trdina

Moje življenje

O M N I B U S

BESEDA

Janez Trdina

MOJE ŽIVLJENJE

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-277-7

---

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Rodil sem se 29. maja 1830 v Mengšu na Gorenjskem. V domači vasi sem ostal do desetega leta. Bil sem jako razposajen dečko. Smrdelo mi je vsako delo, tem rajši pa sem pohajkoval, se pretepal, pse dražil, klatil sadje, lovil ptiče, lazil po hosti, poleti se kopal, pozimi drsal in se kepal itd. Blagi materi sem delal dosti žalosti in skrbi. Imel pa sem to dobro svojstvo, da sem hodil rad v šolo in se prav pridno učil. Priroda mi je podarila odličen spomin. V treh mesecih sem znal ročno čitati in si zapomnil vsako molitev, da sem jo le dvakrat čul. Naša šola je bila od konca bolj nemška nego slovenska. Ali slovenščina je vendar čedalje bolj izpodrivala nemščino in jo popolnoma pregnala že pred l. 1848. To zaslugo si je pridobil župnik Janez Kuralt, ki je bil jako častilakomen, ali razumen mož in dober narodnjak. Za vajo v čitanju mi je dajala obilo prilike domača hiša. Zvečer in ob nedeljah sem prebiral svojim ljudem Kristusovo trpljenje, Genovefo, zgodbe bratov Svetinov, življenje Indijanov v polnočni Ameriki (od Barage) itd. Tako sem se seznanil zarana tudi z našim književnim jezikom.

V Mengšu je zavladovalo veliko veselje za čitanje že pred letom 1840. Knjige so se pridno kupovale, posojale in čitale. Nahajalo se je v župniji tudi dosti samoukov, še več pa samoukinj. Doma sem imel še eno duševno zabavo, ki mi je bila še ljubša nego čitanje. Poslušal sem strastno rad narodne pripovedke in bajke, ki so jih pripovedovale dekline, posebno pa moja bivša pestunja Neža. Takrat je ta vrsta narodne poezije še krepko žive-la, nihče se ji ni smejal ali rogal, kakor se godi to danda-nes.

Socialno življenje tista leta na kmetih ni bilo prijazno. Vaščani so se delili na dva sovražna si tabora. V enem so bili graščaki, njihove družine in podrepaniki njihovi, v drugem pa velika večina kmetov, grajskih podložnikov, ki so morali tlako delati, dajati desetino in še druge davščine, nekoliko tudi v denarjih. Ni mogoče popisati *strašno sovrašstvo*, katero so kazali Mengšani o vsaki pri-liki *proti gospodi*. S to besedo so razumevali takrat ljud-je graščake in cesarske uradnike, njih verne zaveznike. Gospodo so preklinjali naši kmetje pri pijači, pri jedi, pri delu in brez dela, že zgodaj zjutraj in ko so se spat spravljali, preklinjali so jo celo, ko so prišli od spovedi in obhajila. Ni čudo, da sem se navzel tega sovrašstva tudi jaz. S sedmim letom sem bil že cel demokrat. Ker so graščaki in uradniki govorili med sabo in pisali vse po nemško, jel sem kmalu smatrati nemščino za glavno zna-

menje naših sovražnikov. Črtil sem torej že v jako mladih letih vse Nemce, ves nemški narod. Dobro pomnim, kako mi je poskakovalo srce od radosti, ko nam je pravil v drugi latinski šoli profesor Heinrich, rojen Moravec, kako neusmiljeno sta mlatila Nemce češka junaka Žižka in Prokop. To nasprotje nemškega in slovenskega jezika je razvilo v meni goreče *kranjsko domoljubje*, katerega so predelale ljubljanske »Novice« kmalu v *slovensko rodoljubje*. Jele so izhajati, ko sem bil v prvi latinski šoli. V drugi šoli sem že vedel, da se imenuje naš narod pravilno *slovenski*, ne pa kranjski, in jel sem se čutiti s ponosom za Slovenca.

Kadar so se Mengšani srdili na gospodo, spominjali so se često blagodatne francoske vlade, pod katero je prenehala kmetiška sužnost in je užival najzadnji kmet iste pravice kakor največji gospod. Te vroče simpatije so si Francozi tudi pošteno zaslužili, ker so odpravili z enim mahom vso tlako in desetino in skrbeli v naši deželi za red, pravico in varnost. Teh simpatij ni mogla zmanjšati niti nepobožnost novih oblastnikov, ki so uvedli tudi pri nas civilni zakon in še nekatere druge reči, katerih ni odobrvala katoliška vest. Napoleona so častili naši ljudje kakor komaj največje svetnike. Poznal sem častitega starčka, ki je molil vsak dan za njegovo dušo.

Jaz se spominjam prav dobro tudi *rokovnjačev*, ki so šarili pogostoma po naši vasi. Hodili so od hiše do hiše kakor berači, ali niso prosili, nego zahtevali. Kruha niso marali, hoteli so imeti mesa, klobaso, jajca, zabele ali lepe bele moke. Če jim gospodinja ni ustregla, jeli so jo grdo psovati in včasih tudi pretepati in daviti. Mengšani so imeli večkrat hude boje s to sodrgo, katere glupa birokracija mnogo let ni mogla ukrotiti in zatreti. Nekatero rokovnjače sem poznal po obrazu, n. pr. tri Gabre (očeta in dva sinova), Lopatnika in prekanjenega in velenadarjenega Cestnika.

V Ljubljano so me dali roditelji jeseni leta 1840. Naša hiša ni bila imovitna. Spadala je k njej resda poldruga kmetija (21 oralov), ali je bilo na nji precej dolga. Očeta mojega je pregovorila teta Česnovka, da me je poslal v ljubljanske šole. Omožena je bila v Lukovici pod Brdom. Svojih otrok ni imela. S krčmarstvom in trgovino si je pripridila precej imetka, pa je obetala mojemu očetu, da me bo podpirala. Dejala je često: »Naša žlah-ta je tako velika, pa ni v njej nobenega mašnika. Naj študira za duhovnika tvoj sin!«

V Ljubljani mi je dobil oče stanovanje pri Idrijčanki Mariji Tandler, ki je bila jako pobožna žena in skrbna »dijaška mati«. Ostal sem pri njej vseh deset let, ki sem jih preživel v Ljubljani. Na podlogi mengeškega spričevala me je zapisal ravnatelj Šlakar v drugi normalni

razred. Učni jezik je bil nemški, samo iz krščanskega nauka smo smeli prvega pol leta odgovarjati po slovensko. Ker sem imel jako dober spomin, mi nemščina ni delala dosti preglavice. Učno tvarino sem se učil na pamet kakor kak papagaj, besedila nisem skoraj nič razumel. Ker sem slišal v Ljubljani povsod toliko nemškega govorjenja, sem se mu brzo privadil in ga začel razumevati. Na koncu tretjega normalnega razreda še nisem mogel pogovarjati se po nemško, na koncu prve latinske šole pa sem blebetal na tem jeziku že precèj gladko in pravilno.

Čitanje sv. pisma in življenja svetnikov me je uverilo, da se ne bom zveličal, ako ne bom živel tako, kakor so živeli božji ugodniki. Jel sem jih torej posnemati. Napočila je zame čudna doba pietizma. Zahajal sem pridno v frančiškansko cerkev, v kateri sem prebil često od četrte do sedme ure zjutraj. Popoldne pa sem hodil v isto cerkev molit križev pot. K spovedi sem šel gotovo vsaj enkrat vsak mesec in se zapisal v razne bratovščine, katere mi je priporočala gospodinja. Pri njej smo molili vsak večer rožni venec, prvi dve leti po nemško, pozneje po ukazu njenega spovednika po slovensko. Jaz sem pa še posebej odmolil doma vsak dan od konca po 10, kasneje 50 in proti koncu te dobe 89 očenašev. Oblizal sem, kakor veli pregovor, vsem svetnikom peté. Poljubljal sem vse svete podobe, ki sem jih mogel doseči, pa tudi

cerkvena tla, naj so bila suha ali blatna! Nakladal sem si tudi trde poste: jedil, ki so mi najbolj dišala, n. pr. žganecv ali štrukljev, se nisem dotaknil. Prikrajšal sem si i spanje. Če sem se ponoči zbudil, sem skočil prècej iz postelje, pokleknil in molil včasi celo uro. Najrajši sem molil kleče tudi v cerkvi in radi te pobožnosti so se mi raztrgale vsake hlače najprej na kolenih. Kmalu so me razglasile tercijalke za najsvetejšega dijaka v Ljubljani.

Vsak si lahko misli, kako strašansko so se rogali in posmehovali mojim pobožnim vajam moji součenci pa tudi drugi ljudje. Celó pošteni krščanski možje so majali z glavami in govorili: »Škoda fanta, bote videli, da bo zblaznel.« Jaz sem prenašal junaški vse zasramovanje, še veselilo me je, ker mi je dajalo najlepšo priliko, služiti si nebesa s krščansko potrpežljivostjo in odpuščanjem.

Ta moj pietizem je trajal neskalsen štiri leta, od prve do pete šole. V tej šoli pa so me začele begati in napadati silne dvojbe in sumnje. V spodnji gimnaziji sta se mi priljubila izmed šolskih predmetov najbolj zgodovina in zemljepis. Jel sem prebirati nemške zgodovinske knjige, ki sem jih dobival ali v gimnazijski knjižnici ali pa naposodo od součencev. Nekateré teh knjig so napisali seveda v duhu svoje vere protestanti ali pa tudi brezverci. V roke mi je prišel celó Rotteck, ki govori jako svobodno o vseh rečeh in tudi o verskih. On je dal moji katoliški veri najhujše udarce. Verske dvojbe so mi uniči-

le popolnoma mir moje duše in vesti. Mučile so me neprestano, zagrenile in ostrupile mi vsak založek, vsak požirek in tudi spanje. To ni šala za človeka, če se čuti v nevarnosti, da izgubi večno življenje in nebesa, če mu šepeta z zaničljivim glasom kritični razum, da so morda vse te reči in vse verske »resnice« le izmislice bujne fantazije in prazne bajke. Te dušne muke so postale sčasoma neprenosne, zadušljive, smrtne. Zaman sem molil in prosil Boga, da bi me osvobodil tega neznanskega trpljenja, zaman sem iskal tolažbe v pobožnih bukvah, zaman vprašal za svet razne spovednike. Nekateri njih so me celó grdo ozmerjali in zapodili, češ kdor nima trdne vere, je malopridnež in lump. Ker nisem našel nikjer pomoči, sem začel obupovati. Čedalje bolj pogostoma sem dejal sam zase: Tako življenje, kakor je zdaj moje, je pekel že na tem svetu. Najbolje bo, da se končam. Huje kakor tukaj se mi ne more goditi niti na onem svetu.

Po končani peti šoli sem šel domov v Mengeš; k teti Česnovki, pri kateri sem prebil vsake počitnice, začeniši od druge šole, sem mislil iti šele pozneje. Po stari navadi sem hodil vsak dan v cerkev, najrajši sem sedel na koru, kjer ni bilo gneče. Tja sem šel tudi prvo nedeljo. S kora se je dobro videlo pred oltar. Po maši gre duhovnik obhajati ljudi, same ženske. Na koncu njih vrste je klečala po gosposko oblečena deklica, katero sem poznal, ki

me pa drugače ni zanimala. Ko pa jo zdaj pogledam, se mi pojavi prečuden prizor, da sem kar ostrmel. Ta deklica je bila tako zamaknjena v svetost zakramenta, tako ginjena, oduševljena in vneta po prejetju svojega zveličarja, da se ji je žarilo obličje lepše od jutrnje zarje in je sijala iz njega tako nepopisno sladka milina, da se je oči moje niso mogle nagledati. Srce se mi je odprlo na stežaj in jo sprejelo vase, glasno utripaje in vriskaje od rajске radosti prve ljubezni. Podoba te deklice me je spremljala odslej verno po vseh potih in krajih, kamor me je zanesla usoda, svoja volja ali naključje. Takrat, ko je zagorela v mengeški cerkvi v meni prva in pravzaprav edina ljubezen, sem imel sedemnajst let. Bil sem šibak dečko, majhne rasti, na oči še na pol otrok. Dobro sem začel rasti šele po dopolnjenem osemnajstem letu. *Radoslava* je bila sedem let mlajša od mene. To ime sem ji dal jaz, ker mi je bila najradostnejši pojav v vsem mojem življenju; pri krstu je dobila drugačno ime. Po letih njenih se je moglo reči, da je še otrok, ali v njenem govorjenju in vedenju ni bilo nič otročjega. Držala se je resno in govorila tako pametno kakor kaka dobro vzgojena petnajstletna gospodična. Bila je hči bogatih roditeljev, kar je pa ni čisto nič pokazilo. Ostala je vedno tiha, skromna, nelišpava, pohlevna in pokorna. Z deklami je občevala prijazno in spoštljivo, kakor da so ji bližnje sorodnice. Materi njeni se je zdelo, da je za svoja leta

premrtna, drugi ljudje je pa niso mogli prehvaliti. Najbolj jim je bila všeč njena pobožnost. Oče njen je bil prost kmet, ali s svojim bistrim razumom in marljivostjo se je povzdignil med prve bogataše Kranjske dežele. Kupil je več graščin, osnoval pivovarno, trgovino z vinom, udeleževal se je velikih stavbnih podjetij, n. pr. gradnje kolodvorov itd.

Otroci iz take rodovine so navadno strašno razposajeni. Zjutraj se valjajo v postelji ali pa nagajajo družini. Moja Radoslava pa je vstajala zgodaj zjutraj in hodila vsak dan k sedmi maši. V cerkvi se je ponašala tako lepo kakor noben drug otrok. Mengšani so blagrovali njene roditelje, da imajo tako dobro hčerko. Z Radoslavo nisem imel prilike, da bi dosti govoril. Pozdravil sem jo prijazno vsak pot, kadar je šla v cerkev, in ona mi je ravno tako prijazno odzdravljala.

V šolo je hodila dve leti v Mengšu, potem so jo dali v Ljubljano. Stanovala je pri stricu, ki je imel več precèj ponemčenih hčerá. Pohajala je nunsko učilnico, v kateri se je slovenščina popolnoma zanemarjala. Moja milica se je ponemčevala zdaj v šoli in v društvu svojih sorodnic. Ko se je vrnila čez nekaj let domov, ji je tekla nemška beseda glaje od slovenske. V Mengšu se je pa kmalu zopet poslovenila, ker se v domači hiši ni šopirila bahška nemščina. Nemškovala je le še s svastjo, ki je bila

štajerska Slovenka, ali ji je nemška šola ukradla materinski jezik.

V Ljubljani sem Radoslavo malokdaj srečal. Občevala pa sva vsak dan o počitnicah. Že ko sem bil v osmi šoli, me je povabila mati njena večkrat na južino. Meni se zdi, da je zapazila jako zgodaj mojo ljubezen. Ko sem se pripravljajl za pot na Dunaj, mi je rekla, smejoč se: »Veste kaj, kadar dovršite svoje študije in dobote prvo službo, pridite po mojo hčer, dala vam jo bom od srca rada in tudi moj mož bo zadovoljen, ker vas jako ljubi in se z vami najrajši pogovarja.«

Lahko se misli, kako neskončno so me razveselile te besede. Prišedši z Dunaja na počitnice, nisem prebival več v domači hiši. Radoslavina mati mi je velela, da moram stanovati odslej v njenem gradu. Imeli so me ona in vsi njeni ljudje tako v čislu, kakor da bi bil že pravi ud njih rodovine. Sosebno tesno prijateljstvo sva sklenila jaz in brat moje ljubice, Vekoslav. Bila sva si nerazdružna tovariša, dasi je bil on precēj mlajši od mene. Pohajal je i on ljubljansko gimnazijo, iz katere je prestopil čez nekaj let v semenišče. Večkrat mi je rekel, kako se veseli že za naprej, da me bo poročil on s svojo sestro. Moja sreča je dospela na vrhunec, ko sta prišla drugo leto na Dunaj Radoslava in njen oče ter me posetila. Vozili smo se zaeno po mestu in lepi okolici dva dni. Očeta so bo-

lele oči pa je popotoval na Dunaj vprašat za svet tamošnje sloveče zdravnike.

Svoje dunajske študije sem končal in prebil izpit za celo gimnazijo l. 1853. Še tisto leto sem dobil službo na hrvaški gimnaziji v Varaždinu. Vabili so me tudi v Trst, ali tja nisem maral iti, ker bi bil moral razlagati vse po nemško. Radoslava je dopolnila takrat šestnajsto leto in je bila že povse odrasla in godna za možitev. Ali moj roman se ni dovršil po šabloni. Drugi zaljubljeni se s svojimi družicami poroče ali pa se izneveri prej on njej ali pa ona njemu. Meni je usoda drugače postregla. Zgodilo se je nekaj, česar nihče ni slutil in pričakoval. Iz sramežljivosti ali še iz kakega drugega, meni neznanega vzroka je Radoslava odločila za trdno, *da se ne bo nikoli omožila*. In res je odbila vse snubače, katerih je imela na izber, in *ostala je devica*. Ker je bila moja ljubezen povse idealna, me ta njena namera ni prav nič užalila, ampak mi je spoštovanje do nje še povečala. Ostal sem ji najiskrenejši prijatelj do današnjega dne in moja prva ljubezen bo ugasnila šele z zadnjim trenutkom mojega življenja. Ali to se ve, da je moralo občevanje zdaj med nama prenehati. V Mengeš nisem šel nikoli več. Z milico sva si pošiljala pozdrave po znancih in sorodnikih, ali videla se nisva celih *štiriinštirideset let*. Dobila sva se šele lani v Ljubljani pri njenem bratu, ki je bil že upokojen župnik. Starca sva bila oba, jaz sem imel štiriinšedem-

deset, ona sedeminšestdeset let, ali oba sva bila še zdrava in trdna, ona se je v starosti celo precèj zredila. Pogovarjala sva se prav prijazno in živahno do malega dve uri, potem pa si podala večkrat roke in se ločila kot dobra, stara prijateljca.

Res čudovita, da, božestvena je blagodatna moč prve ljubezni. Mene je kakor bi trenil rešila iz pekla verskih dvojbe in mi povrnila mladostno brezskrbnost, veselost in srečo. Razburjeno, obupno in bolno dušo mi je pomirila, potolažila in ozdravila. Moje srce je bilo tako polno Radoslave, da ni imelo nobenega prostora več za metafizične probleme, ki so se umaknili zame povse v ozadje. Ljubezen me je okrepčala, da sem zmagoval zlahkoma vse spolne skušnjave in se varoval zdušno vsake nespodobnosti in spolne razuzdanosti. Izpodbadala pa me je tudi na marljivost, redovitost in vsako krepost, ki daje človeku dober glas med ljudmi. Verska vprašanja sem jel presojati povse hladno in objektivno. Dejal sem sam sebi: »Verske skrivnosti so tako težka uganka, da jih ne more nihče povoljno pogoditi, pa bo najbolj pametno, da se ne bom z njimi več ukvarjal. Izpolnjeval bom svoje dolžnosti, živel pošteno in si ohranil čisto vest, pa se mi ne bo treba bati nikogar in še najmanj pravičnega in predobrega božjega očeta.« Prekomerne verske vaje sem sčasoma popolnoma opustil. K frančiškanom nisem več zahajal, še manj pa lizal svetnike in cerkvena

tla. Opravljaj sem le tisto božjo službo, katero so mi nalogali šolski zakoni in moj spovednik. Nehal sem si tudi kratiti spanje in se postiti. Oj, kako v slast sem užival zopet naše slovenske žgance in štruklje! Začelo se je zame novo, preradostno življenje, katerega mi ni ostrupljala več nobena dvojba in sumnja.

Prišlo je usodno leto 1848. Vzbudilo je toliko političnih in narodnih viharjev, rodilo toliko vsakovrstnih novih vprašanj in nam donašalo toliko prezanimivih novic, da se še pobožnim ljudem ni dosti ljubilo presojati in pretresati cerkvene dogme in bogoslovske skrivnosti. Za vero je zavladala velika mlačnost v vseh stanovih, celo v kmetiškem in duhovniškem, ki je trajala mnogo let in je ni mogel odpraviti niti glasoviti konkordat l. 1855.

Življenje moje je postalo zdaj, kakor pravim, jako prijetno. Šolski nauki mi niso delali nikakršne težave, vsi profesorji so bili z mano zadovoljni. Dali so mi skoro vsako leto iz vseh predmetov odlične rede, *eminence*, kakor smo takrat govorili. V prvi, peti in šesti šoli sem bil celo prvi premiant. Tudi s svojim stanovanjem sem mogel biti popolnoma zadovoljen. Moja gospodinja se je držala prav pametne metode. Male učence je imela pod najstrožjim nadzorom, seosebno je pazila, da se niso polenili in zanemarjali božje službe. Zjutraj so morali zgodaj vstajati in se učiti. V kolikor višjo šolo pa je došel kak dijak, tem večjo prostost mu je privoščila. V

sedmi in osmi šoli smo delali pri njej, kar smo hoteli. Ukazovala je samo to, da moramo biti ob devetih zvečer doma. Ponočevanja ni trpela, vendar nam ni branila iti v gledališče. Hrano so mi pošiljali roditelji od doma. Teta Česnovka pa je začeniši od druge šole plačevala zame stanovanje in mi kupila rada tudi kako suktnjo ali drugo oblačilo. V četrti šoli sem dobil ustanovo (nekaj čez 60 gold. na leto), s katero sem si omišljjal knjige, opravo in druge potrebščine. Marsikak goldinar sem si tudi prislužil, v spodnji gimnaziji s korepeticijami, v zgornji z inštrukcijami. Prihranil si nisem mnogo, ali brez denarja nisem bil nikoli. Ker so me šolske dolžnosti stale malo truda, mi je ostajalo dovolj časa za čitanje, izprehode in zabave. Hodil sem pridno v gimnazijsko ali pravzaprav licejsko knjižnico, še rajši pa (to se ve, da samo poleti) z bukvami v rokah pod Turen (Tivoli) k slovečemu studentu, kateremu so dali dijaki ime Hipokrena. Hribe in gozde sem ljubil že od nekdanj. Pri Hipokreni je bilo dosti drevja in sence, pa tudi voda mi je ugajala. Ni bila ravno močno mrzla, ali vendarle pitna in zdrava in vsekakor boljša nego iz ljubljanskih vodnjakov. Često sem korakal k temu studentu že ob štirih zjutraj in ostal pri njem skoro do sedmih. Popoldne sem sedel ali ležal pri Hipokreni dostikrat do mraka. Pohajali so jo i mnogi drugi učenci. Naredili so ob njej prav lične mlinčke in okrasili bregove s cveticami. Hipokrena je postala pra-

vo dijaško shajališče, čitališče in zabavišče. Primerilo pa se je tudi včasih, da je prirejal v obližju njenem svoje burke poredni Amor.

Gore so me mikale tudi v Mengšu. Oblazil sem vse bližnje višave in nekoliko tudi hribovje okoli Kamnika. Najrajši pa sem hodil na Góbavico, in to na tisti vrhunec, ki se mu pravi pri »Ogrinovem znamenju«. Tu je stala nekdanj kapela sv. Lavrencija, ki se je porušila, ker je nihče ni hotel popravljati. Ostala je skoraj le ena, precēj visoka stena, ki se je zvala »Ogrinovo znamenje« radi bližnje Ogrinove hiše. Prekrasno se vidi od tod prostrano mengeško polje in do malega vsa mengeška župnija, ki je šla pred l. 1848 od Save do Kamnika. Še lepši pa je pogled na snežnike, katerim pravijo Mengšani Grintavci, ker jim to ime ne pomeni le enega hriba, ampak vse Kamniške Alpe tja do Jermanovih vrat.

Kakih sto korakov pod Ogrinovým znamenjem je molela samotna skala. Za to skalo sem si postavil šotor, kamor sem hodil čitat in od koder sem se oziral po velikem, prelepem vrtu pod goro, po katerem se je izprehajala včasih moja Radoslava. Od tod sem jo mogel največkrat videti. To je bilo seveda takrat, ko me roditelji njeni še niso bili sprejeli za stalnega gosta v svoji hiši, torej od šeste do osme šole. Šotor mi je pomagal delati prijatelj Vekoslav. Veje sva nalomila v edinem gozdu, ki je ostal na Góbavici proti Mengšu in je bil lastnina nje-

govega očeta. Nekoč je prišla k Ogrinovemu znamenju tudi Radoslava s svojimi sestričnami. Hotele so se za razvalino igrati, ali za namenjeno igro je bilo ene osebe premalo. Radoslava pride k šotoru in me prosi, da bi se igralkam pridružil. To se ve, da sem jo kaj rad uslišal. Kako se pravi tej igri, ne vem; to pa prav dobro pomnim, da mi je na vso moč ugajala. Naključilo se je pogostoma, da sem dobil za par Radoslavo in sem se moral vselej prijeti z njo za roke. Najstarejša sestrična njena, ki je bila že »Backfisch«, je to zapazila pa se poredno nasmejala in rekla: »Cousine, dieser Zufall scheint etwas zu bedeuten, bist nicht dieser Meinung auch du, a?«

Teta Česnovka je zahtevala, da bi prebil pri njej vsake počitnice, ne le velike, ampak tudi male (o božiču in veliki noči). Te sem šel rad tja, ker je Radoslava božičevala in velikonočevala v Ljubljani. O velikih počitnicah pa bi bil ostal ves čas najrajši v Mengšu blizu nje. Ali odločni volji svoje dobrotnice se nisem smel upirati. Ukrenil sem torej tako, da sem prebival prvi teden v Mengšu, potem pa se preselil v Lukovico, ali porabil vsako priliko in sto izgovorov, da jo mahnem po najkrajših bližnjicah v Mengeš. Teta je vselej strašno godrnjala. Ko sem se drugi ali tretji dan vrnil, pa me je sprejela z največjim veseljem, kakor da je našla svoje izgubljenoto dete. Bolj skoraj da ne more ljubiti mati svojega edinca, kakor je ljubila ta žena mene, vedno v ve-

seli nadi, da se je bom spominjal čez nekaj let s hvaležnostjo pri svoji sv. maši.

Lukovica se nahaja preveč med hribi in vsaj za moje oči ni prijazna. Ali prècej nad vasjo se vzdiguje nevisoki hribček Brdo, na katerem se brzo izpremenita i krajina i obzorje. Tu stoji stari grad, čigar gospodar je bil naš odlični romanopisec Kersnik. Od tod imajo oči lep razgled po vsej valoviti, žitni in gozdni okolici, ki se sme po pravici imenovati ljubka in dražestna.

Hiša moje tete je stala prècej nad véliko, dunajsko cesto, po kateri se je razvozilo proti Trstu in Dunaju ogromno množstvo blaga na tistih silnih vozovih, ki so se zvali parizarji. Ali ta cesta je bila tudi drugače jako živahna. Prav pogostoma so korakala po njej vojaška krdela in romarske družbe in se drvilo polno tistih popotnih nemških rokodelcev, ki so beračili od hiše do hiše. Ljudje so jih imenovali »vandrovc« in jih niso radi prenočevali, ker je bilo med njimi dosti kradljive sodrge pa tudi nevarnih pohotnikov. Vojaki so bili pri teti često nastanjeni. Od njih se je naučila za silo vseh avstrijskih jezikov. Govoriti jih baš ni mogla, ali razumela je vse, kar so jo vprašali in prosili in kar so se med sabo pogovarjali. Celo madžarskih in romunskih besed je znala brez števila. Z dobrim razlogom se lahko trdi, da je bila pravi ženski genij. Najtežje račune je izdelala prej na pamet nego jaz na papirju. Za številke je rabila poleg narodnih

(kljuka pet, križ deset itd.) i svoja izvirna znamenja. Pisati ni znala, čitala je pa jako mnogo, največ seveda pobožne bukve. Knjižnica njena se je nahajala v dveh velikih rešetih, ki sta bili z vrhom polni. Največ knjig je bilo iz prejšnjega stoletja, med njimi tudi celo sv. pismo, katero sem ji često na glas prebiral, kadar ni bilo gostov in nujnih opravkov v kuhinji ali v zelniku. Besede, ki so se ji zdele grde, npr. kurba, far in druge take, je skrbno zalepila z debelim papirjem, da se ne bi kak bralec pohujšal. Takih zaplat je bilo jako mnogo. Kadar sem prišel v čitanju do katere njih in hotel papir odlepiti, je mahnila z roko in dejala: »Pusti, grdoba mora ostati skrita!«

Pri Česnovki sem živel prav dobro. Za južino mi je dajala vsak dan razen belega kruha in sira ali klobase tudi merico izborne starine. Tudi kmetiške jedi je znala pripraviti tako okusno, da bi jih bil do malega vsak gospod užival v slast in z zadovoljstvom.

K Česnu sta dohajala včasih tudi župnik Andrej Bohinc in njegov kaplan. Bila sta oba jako izobrazena možá. Za take odlične goste je imela teta posebno sobo v prvem nadstropju. Večkrat sta povabila tudi mene, da prisedem k njima, pa me izpraševala iz zgodovine in zemljepisa. Moji odgovori so ju silno veselili, neprenehoma sta me trkala po ramah, hvalila in mi prerokovala veliko srečo v življenju, naj si že izberem kateri stan hočem. Posojala sta mi tudi svoje knjige, kar mi je bolj

ugajalo nego njiju predebela in često nezaslužena hvala. Od župnika sem dobil več dobrih potopisov in zemljepisnih knjig in Šafaříkove »Slovanske starožitnosti« v nemškem prevodu, od kaplana pa razen drugih knjig, katerih naslove sem pozabil, Plutarhovo »Življenje grških in rimskih velikih mož, sosebno vojskovodij«. Ta tolsta knjiga me je tako mikala in oduševila, da sem jo dvakrat prečital in bi jo čital z veseljem še tretjič, ko bi jo mogel dobiti.

Dunajska vlada je hotela brez dvojbe slovenski narod ponemčiti, nekaj po svoji birokraciji, najbolj pa z nemškimi šolami. Nemški jezik je vladal ne le v srednjih in glavnih, ampak tudi v deželskih šolah, iz katerih pa so ga začeli z uspehom izganjati naši domoljubni dekani in župniki že okoli l. 1840. Dunajski mogočniki so napovedovali slovenščini najsrdeitejši boj. V šolskih pravilih se je prištevala med glavne grehe. Dijak, ki je govoril slovenski, je bil kaznovan kakor kak tat ali kake druge vrste hudodelec s šibo, palico, zaporom, postom, s slabim redom iz ponašanja. V Kamniku sem videl na svoje oči, kako neusmiljeno so pretepali coklarji naše dečake radi slovenskega govorjenja. V Novem mestu so jim obešali na vrat, kadar so šli iz šole domov, »lesenega osla«, da jih je lahko vse mesto videlo in zasramovalo. Take grdobe so se godile tudi v Postojni in sploh po vsej slovenski domovini. Nemški oblastniki so hoteli naš jezik sloven-

ski mladini tako omraziti in pristuditi, da bi se ga iz vse duše sramovala in ga zaničevala, da bi ga smatrala za največjo nespodobnost, za dokaz hribovske surovosti in najgrše podlosti. Učencem se je strogo zapovedalo, da morajo ovaditi učitelju vsakega tovariša, ki bi govoril z njimi v šoli ali tudi zunaj šole po slovensko.

V tej strašni puščavi narodne sramote in nemške silovitosti se je nahajala samo ena oaza — naša lepa bela Ljubljana. To se zdi marsikomu lahko kaj čudno in neverjetno, pa je vendarle popolnoma resnično. V Ljubljani ni niti v normalki niti v gimnaziji noben profesor sramotil naše slovenščine; brez kazni so govorili učenci po slovensko, kolikor so hoteli. Po šolskih zakonih je bil naš jezik prepovedan tudi v Ljubljani, ali naši profesorji so bili tako moški in pametni, da se niso brigali za to barbarsko prepoved.

Z njimi se moramo seznaniti nekoliko bolj natanko. V drugem normalnem razredu je naš učitelj Peharc tudi v šoli z nami prav rad govoril po domače in vsak teden nam je eno uro razlagal krščanski nauk po slovensko. V tretjem razredu nam je učitelj Ivanetič, kadar je bil dobre volje, pravil ribniške burke in druge smešnice vselej po slovensko; i zunaj šole je govoril z nami slovenski rad in večkrat nego po nemško. V gimnaziji me je učil prvi dve leti do svoje smrti profesor Heinrich, rojen Moravec. Mož ni znal slovenski, ali je bil ves navdušen za

Čehe in njih zgodovino in je spoštoval tudi naš narod. Govoril je često, da sta Čeh in Kranjec brata po krvi in jeziku. Nekoč je prihitel v šolo razburjen — morda natrkan — in nam rekel s slovesnim glasom: »Heute fand ich ein ehrwürdiges, altes Buch und in ihm erhabene, hoch heilige Verse. Der Anfang lautet:

»Napoleon reče:
,Ilirija vstan.'
Vstaja, izdiha:
,Kdo kliče na dan?'«

Te skrivnostne besede so vzbudile v meni silno radovednost. Vprašal sem Heinricha, kje bi mogel to slavno knjigo dobiti. Pogledal me je debelo in dejal: »Dieses Buch ist nicht für dich, dazu bist du noch viel zu dumm«. Ta odgovor me ni preplašil. To imenitno knjigo sem hotel kupiti, naj velja, kar hoče. V blagajnici sem imel pet goldinarjev, zasluženih s korepeticijami. Doma sem vprašal gospodinjo, kje se stare bukve prodajajo. Rekla je: »E, kje nek — na tandelmarktu!«

Brž letim tja in vidim na odru pet ali šest knjig, ki so bile pa vse molitvene. Še večkrat sem zaman popotoval na starinarski trg. Nekoč pa najdem velik kup bukev, med katerimi zapazim i posvetne. Jel sem pregledovati bolj natanko. Kar se namerim na Vodnikovo slovensko slovnico, pred katero je bila natisnjena »Ilirija oživlje-

na«. Od veselja mi je kar sapa zastala. Mislil sem, da bo taka častitljiva knjiga strašno draga, in se začudil, da je baba zahtevala zanjo samo 15 krajcarjev.

Drugi dan pa povem Heinrichu, kaj sem kupil. On se zakrohota in mi veli: »Du bist ein Teufelskerl, aber nimm dich in Acht, das Buch ist wahrscheinlich verboten.« Prepovedani sad se mi je zdel še slajši in imenitnejši. Še isti dan sem znal »Ilirijo oživljeno« na pamet.

V peti in šesti šoli sem živel pod oblastjo profesorja Martinaka, ki je slovel za silnega narodnjaka. Res nam je priskrbel, da smo dobivali iz vsake šole gornje gimnazije po trije dijaki »Novice« zastonj. Največji lenuh med vsemi mojimi součenci je bil vsekakor Matija Valjavec. Namesto šolskih knjig je čital Gessnerjeve idile, Rambachov »Odeum« i. dr. Iz matematike in zgodovine je zaslužil najdebelejšo trojko, ali blagi Martinak ga je pardoniral radi slovenskega pesnikovanja. Valjavec je začel zlagati pesmi že v peti šoli. Ko se je 1848. leta razglasila ustava, nam je dal Martinak slovensko nalogo, prvo in obenem zadnjo, ker smo nekateri tako udrihali po Nemcih, da se nas je profesor zbal. Ti trije prigodki dokazujejo, da je bil Martinak v srcu res naroden, ali javno ni tega nikoli rad pokazal. V šoli ni zinil nikoli nobene domače besede in nikdar ni porabil prilike, da bi bil budil v nas slovensko rodoljubje. Nekoč, ko sem bil še sedmošolec, sem ga prišel vprašat v sobo, kjer je učil, če

bomo dobivali »Novice« zastonj tudi bodoče leto. Govoril sem po slovensko. On mi ni ničesar odgovoril, nego se je namrdnil in zarenčal nejevoljno: »Wissen sie nicht, dass die Schulsprache deutsch ist?« Tudi njegova dva sinova sta bila tako »pametna« Slovenca, da se nista vladi nikoli zamerila. Ako se ji je v kakem društvu začelo kaj zabavljati, če tudi le krotko in brez strasti, sta baje oba previdno molčala in, če ni kmalu nehalo, s kakim jalovim izgovorom pobegnila.

Po starem sistemu je imela vsaka gimnazija samo šest šol, sedmi in osmi razred se je zval licej. Vsak teh dveh zavodov je nadziral poseben predstojnik. Tisti za gimnazijo se je zval prefekt. Licej je bil srednja postojanka med gimnazijo in vseučiliščem. Dijaki so se imenovali »poslušalci« in so uživali znatne svoboščine. Oni niso bili več prosti »Sie«, profesorji so jim veleli: Meine Herren. Po novi sistemi, ki je zavladata 1849. leta, se je zedinil licej z gimnazijo in dobil z njo vred predstojnika, ki se je imenoval ravnatelj.

Mnogo se je ugibalo, kdo bo direktor ljubljanske gimnazije. Mislilo se je, da najbrž profesor Kersnik, učitelj fizike v osmi šoli, ali pa morda dosedanji prefekt gimnazije Elija Rebič.

Vtem ko sta ta dva moža opravljala mimo svoje dolžnosti v Ljubljani, se je pridno vozaril na Dunaj profesor *Kleemann*, plazil se preponižno okrog velikih gospodov,

posebno pa se dobrikal Levu Thunu, ministru uka in bogočastja. Pomagala mu je tudi žena, ki je služila nek-
daj pri Thunu menda za guvernanto ali hišno. Največ
po njenem trudu je dosegel, česar je želel: vlada ga po-
trdi za ravnatelja ljubljanske gimnazije. Kleemann je bil
moj profesor v sedmi in osmi šoli, v sedmi za latinski
jezik, v osmi za zgodovino in po Kersnikovi smrti tudi za
fiziko. Priroda ga je za vse druge reči sijajno nadarila, ali
je pozabila mu dati kak košček značajnosti. Leta 1848 se
je živo zavedal svoje češke krvi, delal se je za silnega Slo-
vana, čital slovenske in hrvaške časnike, družil se z Blei-
weisom in Cigaletom in podpiral prošnjo ali spomeni-
co za slovensko univerzo v Ljubljani. Leto pozneje pa se
je bil že ves prelevil, zapisal se je z dušo in telesom nem-
škim hegemonom in si uglasil s tem pot na višavo. Po-
stal je naš ravnatelj in kmalu potem šolski nadzornik.
Vladi pa se je po njem tako tožilo, da ga je pozvala v mi-
nistrstvo za uk in bogočastje. Le prehitro so Slovani ču-
tili, da je on Thunova desna roka ali pravzaprav njegov
vodnik in »majordomus«. V tej službi si je pridobil ža-
lostno slavo, da je najbrezdušnejši germanizator in naj-
strupenejši sovražnik slovanskih narodov in jezikov,
katere je pregnal iz vseh višjih in srednjih šol. Ali dok-
ler je bival v Ljubljani, ni pokazal očitno nikoli svojega
renegatstva, iz njegovih ust ni prišla nobena razžaljiva
beseda zoper slovenski narod in jezik.

Bivši prefekt gimnazije Rebič je bil moj profesor v osmi šoli. Kleemann ga je bil ovadil vladi za praznoglavca in bedaka, ki pripoveda dijakom samo basni. Velik učenjak res ni bil, še manj pa praznoglavec. Za latinski jezik se je kosal lahko z vsakim drugim profesorjem in tudi s Kleemannom in še v raznih drugih strokah se je smel pokazati brez sramote.

Izvrstno je poznal n. pr. rimske starine in avstrijsko zgodovino. Meni se je bil prikupil ta mož že zdavnaj radi svojega domoljubja. Rodil se je med Žumberčani na Gorjancih in je bil uniatske vere. Ali on ni ljubil samo svoje hrvaške narodnosti, ampak enako toplo tudi našo slovensko. Po slovensko je rad govoril, kolikor je znal, še rajši pa po hrvaško, kajti ni bil pozabil ni slovke svojega materinskega jezika. Zunaj šole sva se midva pomenkovala vedno po slovensko, pozneje, ko sem bil že učitelj na Hrvaškem, pa po ilirsko, kar mu je tako ugajalo, da me je razglasil za svojega sorodnika.

Izmed vseh svojih profesorjev pa sem ljubil najbolj starešino, očeta Kersnika, ki je bil sploh tako blaga duša, da vsaj med dijaki ni imel nikoli nobenega sovražnika. V rodoljubju glasoviti profesor Martinak ni segel Kersniku niti do pasa. Lasje so mu bili že zdavnaj posiveli, ali za svojo slovensko domovino si je bil ohranil tako vroče srce, da se je mogel kosati z njim v tej prevažni reči le malokateri mladenič, prekosil pa ga ni nobeden. Sloven-

ski je govoril z nami zunaj šole in v šoli in je hvalil in povzdigoval ob vsaki priliki bogastvo, krasoto in krepkost našega jezika. Kadar sem bil vprašan iz fizike, sem mu vselej odgovarjal po slovensko, kar ga je tako veselilo, da sem postal njegov prvi ljubimec. Ko so me hoteli iz ljubljanske gimnazije zapoditi, branil in zagovarjal me je Kersnik tako goreče, ganljivo in preverljivo, da je potegnil na svojo stran večino učiteljskega zbora, ki je potem dokončal, da smem ostati svobodno v ljubljanski gimnaziji. Za god smo mu pristrčno čestitali, ustno pa tudi pismeno. Čestitko sem zložil jaz, posnemaje Koseskega, v heksametrih. Kleemannu ni bilo pogodu, ker sem udaril proti koncu po sovražnikih našega naroda.

Ali nemila usoda nam je ugrabila še isto leto tega oboževanega patriarha. Jaz sem mu zložil nagrobni govor, katerega sta prepovedala ravnatelj Kleemann in katehet Jarc, Kleemann brez dvojbe zato, ker je bil slovenski, Jarc pa z izgovorom, da so nagrobni govori protestantska šega. Po svojem duhu in uverjenju je vzgojil Kersnik tudi svoje otroke. Sinovi so se mu šteli lahko med prve slovenske korenjake, naš klasični romanopisec Kersnik je bil njegov vnuk. Tudi prelepa in ljubezniva njegova hčerka Ljudmila je vsa gorela za slovenski narod in jezik, bila je v tem dostojna drugarica Josipine Turnograjske. Slavni naš Cigale si jo je bil izbral za svojo nevesto. Vezala ga je z njo prva idealna ljubezen, ali žal,

da je pokosila brezčutna smrt to dražestno ljubimko matere Slave, preden se je mogla izpolniti srčna želja njegova in tudi njena.

Po šolskih knjigah, predavanjih in nalogah si je nabral človek res neko splošno izobraženje, ki pa je ostalo zgolj formalno, plitvo in nedostatno, ako ga ni polnilo in povečalo obilno čitanje dobrih knjig in časopisov. Učitelji srednjih šol bi morali smatrati za svojo najsvetejšo dolžnost, da vcepijo mladini veselje do branja in ji dajo napotke, katere knjige da ji je čitati, ako hoče imeti od njih prijeten užitek in obenem korist. Ali to se ve, da bi morali biti učitelji sami veleizobraženi možje, ki bi poznali vse važnejše spise svoje narodne, pa tudi vse svetovne literature.

V Avstriji pa se je nahajalo nekdam prav malo takih profesorjev. Vsi so se zadovoljili, da znajo učenci to, kar so jim podajale šolske knjige, za vse drugo se niso nič brigali. Izmed ljubljanskih profesorjev se je moglo trditi samo o treh, da so temeljito izobraženi: o Heinrichu, Kleemannu in Petruzziju, ki pa žal ni bil nikdar moj učitelj. Ali še ti trije niso nikdar opominjali svojih dijakov na čitanje in jim svetovali, s katerimi knjigami naj se zabavajo zunaj šole. Čitali smo torej, kar nam je prišlo v roke po naključju ali za kar smo slišali, da je zanimivo.

Povedal bom ob kratkem, kakove knjige sem prebiral v gimnaziji in katere so me najbolj veselile. To se ve, da

moram govoriti najprej o naši slovenski literaturi. Vodnikovo »Ilirijo oživljeno« sem že omenil, seznanil pa sem se skoraj obenem z vsemi njegovimi pesmimi.

Z mano je stanoval pri Tandlerici od začetka šeste do konca osme šole Gregor Ložar iz Beričevega pri Dolu. Bil je silno močan fant in poln rodoljubja in navdušenja za narodni jezik. Bogoslovcem je razlagal Metelko slovensko slovnico. Poslušat ga je hodil tudi Ložar. Te slovnice se je učil marljivo tudi doma zaeno s prijatelji, ki so se zbirali pri njem. Ložarjeva mati je bila imovita moka-rica. Dobival je od nje dosti denarja, katerega pa ni za-tratil le za zabave, nego je kupoval zanj tudi knjige, naj-rajši domorodne. Take, ki so bile zame, mi je kaj rad po-sojal. Jaz sem bil takrat še v spodnji gimnaziji. Od Ložar-ja sem tudi dobil Vodnikove pesmi. Najbolj so mi uga-jale: Na Vršacu, Milica miljena, Nemški in slovenski konj in Kranj'c, tvoja zemlja je zdrava, itd. Naučil sem se jih na pamet.

Drugi Vodnikovi spisi me niso toliko mikali razen Zgodovine Kranjske dežele, katero sem v peti šoli paz-ljivo prebiral in si delal iz nje posnetke. V Zgornjo Šiško sem šel večkrat samo zato, da ogledam natanko rojstni dom našega pesnika. Prav dobro sem poznal Vodnikovo sestro, ki je bila omožena pri Brecelniku na Fužini bli-zu Ljubljane. Vnuk njen je z mano stanoval. Ljubila ga je tako prisrčno, da je prišla k njemu skoro vsakih 14

dni, dasi je bila že jako stara in slabotna. Nje prihoda sem se vselej obveselil, ker nam je pripovedovala vsakovrstne anekdote o svojem bratu Tinetu. Pravila nam je, kako neskončno je žaloval, ko je stopil v samostan. Bil je bled, prepaden, suh, sama kost in koža. Vsi so mislili, da hira za jetiko in bo kmalu umrl. Ko pa ga je poslal škof na deželo duše past, se je smejal od radosti neprenehoma, menda še speč! Pozneje je učil otroke v Ljubljani, ali ni se mu godilo prav nič dobro. Imel je malo prijateljev in dosti sovražnikov, dasi ni storil nikomur nič žalega. Škrici so ga pisano gledali, ker je bil mašnik. Duhovni ga pa tudi niso marali, ker se jim je zdel preveč posveten in je bil privržen Francozom, ki so prinesli deželi toliko dobrega. Brat Tine je užival najrajši kmetiške jedi tudi potem, ko je bil že »gospod«. Dejal je večkrat: »Domača skleda mi še ni obležala nikoli v želodcu, gosposka pa že dostikrat.« Tine se je hudo jezil, da se poprijemljejo rojaki čimdalje bolj ljuških (= ljudskih, tujih) navad in besed, svoje deželske (= domače) pa opuščajo. To ni bilo všeč niti njegovi sestri. Rekla nam je: »Kranjci so se začeli grdo spakovati. Za mojih mladih let so govorili še povsod *rogljač*, zdaj pa pravijo štrajgobel, kakor da bi bilo to kaj lepega.«

»Kranjska Čbelica« je bila vesel pojav, ki ga pa ne bom presojal. O *Prešernu*, njenem sotrudniku, pa moram govoriti bolj obširno. Ložar je imel v več zvezkih

zapisane vse njegove pesmi in tudi tiste, ki se niso smele natisniti leta 1847. Kdo mu je priskrbel rokopise, mi ni znano, morda sam Prešeren, kajti vem, da sta se dobro poznala. Izmed prepovedanih pesmi je prišla najbolj na glas »Nebeška procesija«. Jaz sem jo prepisal še isti dan, ko jo je bil Ložar dobil, in kmalu sem jo znal na pamet. Ta pesem je romala v mnogobrojnih prepisih po vsej Ljubljani in nje okolici. Čitala se je skoro v vsaki hiši. V frančiškanski samostan jo je prinesel Prešernov prijatelj pater Benvenut in prepisali so si jo vsi patri. Isto tako tercijalke, ki so znale čitati. Moja sorodnica Ana, ki je tudi slovela za jako sveto, je kupila prepis »Nebeške procesije« za en groš in mi ga pokazala z besedami: »Dandanašnji kraljuje povsod laž. Zdaj se je pa vendar našel mož, ki je tej svinjski gospodi zabrusil vso resnico v obraz. Na, preberi tole pesem pa porečeš z mano vred: ‚Kdor jo je zložil, pojde gorak v nebesa‘.«

Rokopis »Nebeške procesije« je dobila v kremplje tudi policija. Ko je zvedela, da jo je zložil najbrž Prešeren, ga je pozvala na odgovor in mu pokazala ta rokopis. On ga pazljivo prečita, kakor da bi mu bila ta pesem povsem neznan, in veli: »Hm, das Ding ist nicht schlecht, aber ich habe es nicht gemacht. Ich schreibe schärfer.« Ker policija ni zasačila nikjer pravih dokazov, je morala Prešerna pustiti na miru, ali sprejela ga je pod svoj brižni nadzor in priporočila nujno svojim vohunom.

Odvetništvo v Kranju je dobil Prešeren s pomočjo pater Benvenuta. Ko mu je bil povedal, da bo prosil zanje, je dejal ta: »France, tvoja bistra glava ti ne bo za to reč nič koristila. Ljudje mislijo sploh, da si Freigeist, nejeverec ali vsaj slaboverec in svobodnjak prve vrste. Vlada bo to zvedela in ti boš moral ostati v Ljubljani. Veš, kaj bi ti jaz svetoval. Začni hoditi nekaj časa v našo cerkev. Jaz bom že poskrbel, da te bodo videli vsi patri in tudi gvardijan. Vlada bo vprašala samostan, kakov človek da si, in bo izvedela, da si strogo moralen, da hodiš rad v cerkev in da se ti sploh nič slabega ne more očitati.« Prešeren se zasmeha in veli: »Morda poskusim — ta maneuver se mi ne zdi napačen. Brez svetosti se v Avstriji res ne doseže nič.« Prešeren je še tisti teden začel zahajati v frančiškansko cerkev. Pobožnost njegova ni dolgo trajala, ali mu je itak hasnila. Ko vloži prošnjo in dojde vladno dobro spričevalo frančiškanskega samostana, podeli Prešernu na njegovi podlogi drage volje zaželeno advokaturu. Tako sta mi pravila to reč Ložar in moj rajnik prijatelj doktor Vojska. —

Jaz bi bil Prešerna neizrečeno rad poznal, ali nisem ujel nikoli prilike, da mi ga kdo pokaže. Po končani drugi šoli smo šli jaz in še trije drugi součenci zaeno na počitnice. Korakali smo med jagnedi po Dunajski cesti proti Ježici, kar me ustavi tovariš Pečar in veli: »Ti, poglej ga no! Tale človek, ki gre pred nami, je tisti nori dok-

tor Prešeren!« Jaz ga zavrnem srdito: »Nor si ti, ne pa Prešeren. Ložar pravi, da je on najbolj prebrisan, kar je ljudi v Ljubljani in na vsem Kranjskem.« Po teh besedah stečem naprej, da bi videl Prešerna v obraz. Na sebi je imel frak, na glavi pa cilinder. Ko sem bil že kakih dvajset korakov pred njim, se ustavim, obrnem in uprem vanj oči. Gledal sem ga verno in strmo kakor kako čudo. On to zapazi in veli: »Fant, kaj me tako gledaš, kakor da bi me hotel kupiti?« Jaz povestim oči in velim bojazljivo: »Naj ne zamerijo, jaz bi jih bil tako rad poznal.« Prešeren: »I zakaj pa?« Jaz: »Zato, ker so zložili že tako lepe pesmi.« Prešeren: »Kakšne pesmi?« Jaz: »Nebeško procesijo. Nuno in kanalčka in še veliko drugih, ki mi jih je dal Ložar, da jih prepisem. Nekatere sem se naučil tudi iz glave.« Prešeren: »Ali res? No, povej katero!« Jaz: »Ali, Nuno in kanalčka?« Prešeren: »Le, če hočeš.« Jaz: »Vesela pomlad se zbudila je spet, moj tiček, preljubi kanalček« itd.

Govoril sem hitro, da je kar beseda besedo pobijala. Ko sem mu oddrdral vso pesem, me je jel izpraševati, kdo sem in kam sem se namenil. Povedal sem mu svoje ime in da gremo na počitnice domov jaz in tile trije, ki so se nama med pomenkom pridružili. Pogovarjali smo se še dlje časa. Prešeren nas je kaj lepo opominjal, naj se pridno učimo, naj beremo razen šolskih tudi druge knjige in ne le nemške, ampak tudi slovenske, naj ho-

dimo pogostoma v muzej. V njem naj si ogledamo vsako reč natanko, ne pa da bi divjali kakor kozli iz ene sobe v drugo. Ko smo prišli do prve hiše, bila je krčma, voščil nam je srečen pot in je šel noter. Mi smo bili vsi veseli, da se je hotel tako imeniten mož z nami pogovarjati. Pečar pa je dejal: »Jaz bom povedal babi, svoji gosposdinji, da je lažnivka.«

Razen patra Benvenuta je imel Prešeren med duhovščino še nekoliko drugih blagih prijateljev, n. pr. Blaža Potočnika, Poženčana in novomeškega prošta Arka. Ali velika večina ga ni dosti marala. Mislila je, da so njegove pesmi same kvante, kar dokazuje, da jih ni dobro poznala. Zeloti so ga strašno zaničevali in obrekovali. Poezije njegove so imenovali: Sauglockenläuten! Na čelu tej svojati je stal Luka Jeran, ki je bil drugače mož jako blagega srca, ali si je osnoval o spolni ljubezni prečudne pojme. Med čisto in razuzdano ljubeznijo ni delal nobenega razločka. Smatral je obe za smrtni greh. Po pricvrknjenem mnenju tega asketa bi se ne smela ljubiti niti ženin in nevesta. Ta pravica gre samo poročenim, zakonskim ljudem in še tem le pogojno in do strogo določenih mej. Najbolj nedolžna ljubavna pesem se mu je zdela grdo pohujšanje, ki vrže pisatelja v pekel, ako je ne uniči in ne popravi nasledkov svojega v nebo vpijočega greha. Po takem se lahko ugane, kako je sodil ta čudak

o Prešernu: imel ga je za najhujšega grešnika, za najstrupenejšega pohujšljivca vse Kranjske dežele.

Posvetni rodoljubi so seveda Prešerna vse drugače sodili in čislali. Vsem je bil on pesnik po milosti božji, zvezda prvega reda na obzorju prosvete, fenomenalna prikazen in glavna dika svojega naroda. Ali posvetnih, izobraženih rodoljubov med njegovimi vrstniki ni bilo mnogo: Andrej Smole, doktor Orel, Čop so bili »rari nantes in gurgite vasto«. Sploh Prešernove poezije, ko so prišle na svetlo, niso vzbudile strmenja in veliko pozornosti. Vnele niso skoro v nikomer ognja rodoljubja. Ljudje, ki so jih čitali, so govorili malomamo: »Te pesmi so lepe« in jih pozneje niso več pogledali, veliki večini naroda pa so ostale povse neznane. Razprodajale so se grozno počasi, in to ni bilo nikako čudo, kajti je tlačila Slovence kakor mora ne le telesna, ampak tudi duševna sužnost in splošna narodna nezavednost. Mater Slovenijo je pokrivala gosta polnočna tema, katero so razsvetljevale le redko posejane zvezde.

Leta 1843 so se nam rodile »Novice«, ki so koristile toliko našemu narodu, slovstvu in jeziku. Ta list je najlepši spomenik, ki si ga je mogel postaviti njegov urednik, velerazumni in značajni doktor Janez Bleiweis. »Novice« mene od kraja niso dosti veselile, nekaj radi novih črk, katere so se priporočale in uvajale, še bolj pa radi mnogih besed, ki jih nisem razumel. Ali sčasoma

sem se privadil i Husovim črkam i jeziku in sem komaj čakal, da jih dobim v roke; prebral sem verno in pazljivo vsak svoj izvod do Bleiweisove smrti. Mikal me je seveda najbolj leposlovni del, posebno pa pesmi. Na domačem Parnasu se je prikazala takrat mogočna podoba Veselova, ki si je dal po svoji rojstveni vasi pisateljsko ime *Koseski* in je priobčeval svoje pesmi v »Novicah«. Vas Koseze stoji med Lukovico in Moravčami in mi je dobro znana. Sestra moje ljubljanske gospodinje se je bila omožila v Moravče, vzela je tamošnjega učitelja Vrančiča. Mene je povabila o več prilikah, naj pridem katerikrat k njej, in jaz sem ji željo izpolnil. Teta Česnovka je spekla zanj potico, ki sem jo nesel s sabo. Ko dospem do Kosez, vprašam neko ženo, kje je domača hiša tistega gospoda Vesela, ki ima cesarsko službo v Trstu. Ona mi jo pokaže. Jaz grem tja in jo ogledam od vseh strani. Zapazil nisem na njej nič posebnega. Bila je pač taka kakor sto in sto drugih kmetiških kočurjev v slovenskih vaseh. To je bilo leta 1847 ali 1848. Pozneje sem čul, da se je rojstveni dom Veselov nekaj predrugačil in polepšal.

Od konca mi Koseski ni ugajal, kajti je rabil baš on največ meni neznanih besed in tak čuden jezik, da ga večkrat nisem mogel razumeti, če so mi bile tudi vse besede znane. Ali to ni dolgo trajalo. Nemogoče mi je dopovedati, kakov entuziazem so vzbudile Veselove pes-

mi v vsej narodni inteligenciji naši, posebno v duhovščini. Kjer koli sta se sešla dva duhovnika, pogovarjala sta se gotovo o Koseskem. Pri obedu je tekla v vseh župniščih beseda o Koseskem. Pri vinu v gostilnicah, na šetnjah, na vseh shodih in zabaviščih si čul hvalo Koseskega. Ako so se zbrali narodnjaki po kakem nujnem opravku, niso se ločili prej, dokler niso rekli katere tudi o Veselu. Slišalo se je pogostoma: »Kdo bi bil mislil, da more biti naš jezik tako silen, tako oblasten, tako slovesen, tako vzvišen in obenem tako ljubek in blagoglasen! Pravo naravo in bistvo mu je odkril šele Koseski.« Kaka nova Veselova pesem se ni brala samo enkrat, ampak po petkrat, po desetkrat zaporedoma. Citati iz njegovih poezij so se čuli ob vsaki priliki. Več duhovnikov mi je povedalo, da so si naročili »Novice« samo zato, ker donšajo Veselove pesmi.

To navdušenje se je polastilo tudi mene. Posebno sem čital rad njegove zvonke in gladke distihe, ki so se mi zdeli, in to po pravici, mnogo lepši od Prešernovih. Jako so mi tudi imponirale njegove daktilske rime, v katerih so se ujemale ne le ena ali dve, ampak tri slovke, n. pr.

»Vitezi cenjeni,
kam ste namenjeni« itd.

Najbolj pa je mene in do malega vse bralce »Novic« ganil, očaral in oduševil Veselov veličastni patos in nje-

gova retorika, s katero je dajal duška svojim vzvišenim mislim in čustvom. Izobraženi politiki pa so se čudili in mu ploskali, da je znal tako taktno združiti lojalnost do vladarja z moškim narodnim ponosom in z najiskrenejšo ljubeznijo do slovenske domovine. Tudi njegov nenavadni jezik smo smatrali takrat za vzor prave slovenščine, za sijajen zgled, katerega bi morali vsi naši pisatelji posnemati.

Levstik je trdil često proti meni in drugim, da ga razglaša za največjega slovenskega pesnika samo urednik »Novic« Bleiweis. Jaz imam hvala Bogu še zdaj prav dober spomin in pomnim bistro, da so postavljali nekaj časa Koseskega še nad Prešerna do malega vsi slovenski razumniki. Duhovniki vsi brez izimke, pa tudi skoro vsi posvetni pisatelji in rodoljubi, n. pr. Cigale, Podgorski, Jeriša, Toman, Navratil, Malavašič, Dežman, Janežič, Kersnik i. dr. Jaz govorim tukaj o pesmih iz prve dobe Veselovega pesnikovanja. Poznejše poezije njegove pa si niso znale pridobiti takovega priznanja in ugleda. Pegaz mu je bil ohromel in opešal, kakor n. pr. v starosti i našemu klasiku Gregorčiču.

Veselu so Levstik in njegovi privrženci očitali, da ni ustvaril skoraj nič izvirnih pesmi, nego je le prevajal. Ali če bi bilo to tudi res, kaj za to? Dober prevod je jako umetna in težka stvar, ki je vredna za bralca ravno toliko kakor izvirnik. Vesel je prelagal z ruskega, nemškega in

grškega (spev Iliade) jezika in z vseh treh jezikov enako jedrnato, spretno, duhovito in elegantno. Grajali so ga sovražniki posebno glasno zato, ker je skoval toliko nerodnih in smešnih novih besed. E, v vsaki mladi literaturi morajo delati pisatelji nove besede, ker prosti narod nima dovolj svojih, zlasti za tehnične in abstraktne pojme. Te novice Veselove res niso vselej dobre, ali vsi drugi pisci imajo na vesti iste grehe, pa jih nihče zato ne kara. O takih malenkostih se ne spotiče pameten človek.

Ali Veselu so zagodli Levstik et consortes še hujšo podoknico. Trdili so javno in povse resno, da Koseski ne zna niti slovenski, pa ga razglašajo bedaki za literarnega prvaka. Torej mož, ki je upesnil »Začarano puško« in »Oče naš«, ki nam je preložil na naš jezik tako krasno »Devico Orleansko«, ne zna slovenski! Kaj bolj absurdnega nego je ta bivolska trditev, se pač ne more lahko misliti. Da, v globok prepad so vrgli naši kritiki in kritikastri nekdam tako slovečega in oboževanega moža! Ali jaz sem popolnoma uverjen, da ga bo genij našega naroda visoko dvignil iz te nižave in ga postavil zopet za vselej na tisto mesto, katero si je pošteno zaslužil: v *prvo vrsto slovenskih pesnikov*. Ali jaz ponavljam, da se moja hvala ne razteže dalje nego samo do konca prve dobe njegovega slovstvenega truda, to je po priliki do leta 1850.

Do polovice XIX. stoletja se je pojavilo tudi več mladih pesnikov, ki so nekaj časa kolikor toliko sloveli in vzbujali velike nade v našem razumništvu. Najprej imenujem Lovreta *Tomana*, ki je prejel od prirode pravo pesniško žilo in goreča čustva za ideale, ali se je žal prehudo sprl in stepel s pravilno slovenščino. Jezik mu je nečeden in grapast, da ga omikan človek ne more čitati brez nejevolje. — *Cegnar* se je med vsemi mlajšimi pisatelji najbolj pokoseskil. Pogodil je precej dobro glas in način svojega mojstra. Levstik ga je hotel odvrniti od njega. Srce se je Cegnarju res ohladilo za Vesela, ali njegova pisava mu je ostala. Zadnje spise mu je pilil in popravljajl Levstik. Vsi veččaki so priznavali v en glas, da se odlikuje Cegnar s čisto in čedno slovenščino. — Matija Valjavec se je prikazal v »Novicah« kot poet jako zgodaj, menda 1848, ko je bil še le v šesti šoli. Ko je dovršil vse svoje študije, je dal zbirko svojih pesmi natisniti. V »Zorinu in Strelini« je porabil mojo prvo ljubezen, ki mu je bila dobro znana, kajti sva si bila prijatelja od otročjih let. Verzi Valjavčevi so povse pravilni, jezik mu je gladek in naraven, ali kaj to koristi, če pa nedostaja krepkega življenja in gorkih čustev. Valjavec je bil flegmatik do skrajnosti. Taki ljudje pa niso ustvarjeni za velike pesnike. Vendar treba priznati, da so pripovedne pesmi, ki so se tiskale pozneje nego ta zbirka, jako ljubke in prijetne.

Vem iz svoje skušnje, da jih je mladina kaj rada čitala in se jih učila celó na pamet. —

Poezije *Podgorskega* sem prebiral jaz z velikim veseljem in obžaloval samo to, da jih ni več. Podgorski je imel dosti pesniškega duha in spretno pero. Da je ostal na Parnasu in se marljivo in vestno vežbal in spopolnjeval, bi si bil pridobil brez dvojbe dično ime med slovenskimi pesniki. — Njegov prijatelj *Jeriša* mi je ugajal izredno radi svoje tanke nežnosti, ki je prešinila vse njegovo življenje, delovanje in tudi pesnikovanje. Večna nesreča za narod in njegovo slavo, da je moral leči tako rano pod gomilo. Stalno vrednost v naši literaturi ima njegov krasni prevod »Hebrejskih melodij« Byronovih. Jerišo nam je ugonobila nesrečna ljubezen v društvu z bedo in lakoto.

Slomškove »Drobtinice« sem prebiral pri Radoslavi. Njen oče ni bil baš velik narodnjak, ali je bil naročnik »Novic« že prècej od konca in je kupil vsako posvetno slovensko knjigo, ki je prišla na dan. Najbolj se mu je priljubil Robinzon navzlic grdemu jeziku prelagateljevemu. Ali kaj rad je tudi poslušal, kadar mu je čitala žena ljubke, tako po domače zložene spise vladike Slomška.

Vedno me je mikalo zvedeti zgodbe naše dežele. Pestunja Neža mi je pripovedovala o pesjanih, ki so divjali nekdam po Kranjskem, še več pa o krvoločnih Turkih in

o Kralju Matjažu, ki spi v neki gori in se bo prebudil, kadar mu dorase brada trikrat okoli kamnitne mize. Zbral bo med rojaki silno vojsko in udaril z njo na zati-ralce ubogih kmetov. Z božjo pomočjo bo pokončal vse naše sovražnike in šele potem se bo ljudem na svetu do-bro godilo. Največ so seveda vedeli ljudje o francoskih bojih in zmagah. Moja mati, ki se je rodila v Trzinu, mi je pravila dostikrat, kako hudo so se bili sprijeli s cesar-skimi Francozi, ki so morali bežati, ker jih je izdal njihov podkupljeni general. Vselej, kadar sem šel na počitnice, sem krenil najrajši preko travnikov, na katerih se je bi-tev baje vršila. Čudno se mi zdi, da naši Mengšani niso vedeli ničesar o bojih s Prusi in Benečani. V peti in šesti šoli sem se tako vnel za domačo zgodovino, da sem pre-čital vsega *Valvasorja* in *Linharta*; Vodnikovo Zgodovino Kranjske dežele sem bral že v spodnji gimnaziji. Prav posebno pa sta me mikala »*Carniolia*« in »*Illyrisches Blatt*«. Prečital sem pomno vsak list njiju. Najljubše so mi bile zgodovinske novele, če se je vršilo dejanje v slo-venskih deželah. Iz omenjenih knjig in tudi iz teh novel sem pridno zapisoval vse važne prigodbe in popise sta-rih narodnih običajev, kajti sem hotel dobiti razločno sliko vse preteklosti našega naroda.

Gromoglasno moram oznaniti še eno znamenito lite-rarno podjetje, ki je na vso moč mikalo in zanimalo mene in vse izobražene slovanske rodoljube. Imelo je

naslov: »Jordans slavische Jahrbücher«. Ti letniki so bili pisani po nemško, ali v najčistejšem slovanskem duhu. Poročali so o duševnem življenju in slovstvenih napredkih in pojavih vsega našega naroda, sosebno pa o češki in kolikor toliko o jugoslovenski književnosti. Nikjer drugje se ni gojila in pospeševala ideja slovanske vzajemnosti tako prisrčno, spretno in uspešno kakor v teh »Letnikih«. Mora se potrditi, da se je nahajalo uredništvo njihovo res v dobrih rokah. Težko je dopovedati, koliko prijetnih ur je dalo to čtivo meni in stotinam drugih Slovanov. Tak letopis bi nam gotovo koristil še dandanes. Treba bo Jordanove »Jahrbücher« zopet oživiti, ali razume se samo ob sebi, da bi se morali pisati na narodnih slovanskih jezikih, ne pa po nemško.

Že v gimnaziji sem se seznanil precej dobro z nemško literaturo. Čitati sem začel najprej tiste »Volksbücher«, v katerih so bile povesti o lepi Mageloni, o sedmih modrijanih, o Hajmonovih otrocih itd. To berilo ni bilo napačno, kajti mi je odkrilo narodne pripovedke germanskih in romanskih narodov iz srednjega veka.

Potem so prišle na vrsto viteške zgodbe, »Rittergeschichten«. Mene in vse moje tovariše so strašno mikale in razburjale te prazne izmišljotine, o katerih je kvasil največ glasoviti Dellarosa. Čital sem jih podnevi in ponoči, včasih celo pri luni. Pri jedi sem držal v eni roki žlico, v drugi Dellaroso. V teh knjižurah se je govorilo

premnogo o strahovih in pošastih, ki so rogovilile v starih gradovih, še več pa o divjaških, krvavih pobojih. Često je bilo zabeleženo že na naslovnih listih, da je to povest »voll Blut- und Schreckensscenen«. Nenaravni, napihnjeni jezik teh čenč je pokvaril slog marsikaterega mlademu bralcu. Ko sem prečital vsega Dellaroso, mi je došel v roke nekak »romantisches Quodlibet«, ki je bil poln kratkih, sentimentalnih novel. Najbolj mi je bila pogodu tista, ki je popisovala jako živahno borbo junaških Hrvatov pri Malborghetu 1809.

Tudi prave romane sem jel dobivati naposodo. Zaljublil sem se vanje tako strastno, da sem izgubil vso dobro voljo, ako sem ostal več dni brez tega omlednega čtiva. Radi njih sem hodil vsak dan v knjižnico, v kateri sem prečital sčasoma vsa dela *Karoline Pichlerice*. Ta žena je že zdavnaj pozabljena, dasi spada po moji misli med najboljše avstrijskonemške pisateljice. Že to je veliko vredno, da njene poštene knjige ne morejo nikogar pohujšati. Slog njen je res poetičen in jezik lep in naraven. Zanimali so me najbolj njeni historični romani: *Oblega Prage*, *Dunaja*, *Budima*. Ta Karolina mi je ostala mila dušna prijateljica. Kdor jo graja, dokazuje, da je ne pozna. Razen Karolininih sem čital še razne druge romane, katere mi je posojal součenec Enrik Wagner, ki jih je dobival v neki posojilni knjižnici. To čtivo ne more dosti koristiti. Zaljubljene čenče, ki so v njem, vnemajo mla-

dini fantazijo in vzbujajo v njej prerano spolni čut in pohotnost. Roditelji in pedagogi torej prav delajo, da zabranjujejo take knjige nedoraslim dečakom.

Mene je obvarovala zlih nasledkov takega branja prva ljubezen. Nekateri moji součenci pa niso bili tako srečni. Baš Enrik Wagner se je ves zmešal po vednem čitanju romanov. Zaljubil se je v vsako gledališčno igralko, v vsako jahačico in malone v vsak predpasnik in je na posled zblaznel.

Zgodaj, že v dolnji gimnaziji sem začel čitati i *nemške klasike*. Goetheja smatrajo zdaj Nemci za svojega največjega pesnika. Ali to je le teorija na papirju. V praksi jim velja, kakor vsem Slovanom, za prvaka Friderik Schiller, kajti ga prebirajo mnogo rajši nego Goetheja. To so mi potrdili vsi Nemci, s katerimi sem govoril o tej slavni dvojici. Goethe je bil res vsestranski in temeljito izobražen mož, njegov jezik je tako lep, da ga smatrajo vsi kritiki za prvega nemškega stilista. Jaz pa se zanj vendarle nisem mogel navdušiti. Zdel se mi je premrzel, predoktrinaren, pregostobeseden, često pa tudi pust in dolgočasen. Glavna dela njegova sem prebral že v gimnaziji, pozneje na Reki pa sem prečital vse njegove spise od prve do zadnje črke. S pravim užitkom sem bral samo prvi del Fausta, Werterjeve muke, Reinecke Fuchs in prvokrat tudi Hermana in Dorotejo. Ali ko sem se lotil te pesmi v drugo, se mi je prigabil značaj Hermanov,

ker se mi je zdel goden za »pantofelj«. V »Wahlverwandtschaften« sem strmel o Goethejevi nesramnosti, da je popisal tisti prešuštni objemljaj moža in žene, ki je imel tako hude nasledke. Strašno so me dolgočasili drugi del Fausta, Tasso, Ifigenija, skoro še bolj pa »Wilhelm Meisters Lehr- und Wanderjahre« in »Die Entsagenden«. Mnoge pesmi so se mi zdele prekrasne, mnoge pa tudi vsakdanje in prazne. Primerjal sem Goethejevo nezakonsko mater k Prešernovi. Kak velikanski razloček! Pesem našega poeta je vsaj stokrat boljša in lepša od Goethejeve.

Tudi v njegovih sentencijah in trditvah sem našel dosti plev in neresnic. V tem sta si podobna on in Lev Tolstoj, ki je modroslovec svetovne slave, včasih pa tudi velik čudak in bedak. Goethe pravi: »Nichts ist schwerer zu ertragen als eine Reihe von schönen Tagen.« Ali ni to oslarija? V Faustu se nahajajo besede: »Mir ist ganz kanibalsch wohl, gleich wie fünf hundert Säuen.« To bi hotelo biti menda nekak »vic«, ali je le glupa absurdnost. —

V dramatiki sega Goethe Schillerju komaj do ramen in v baladah zaostaja za njim za več tisoč korakov. Posebno pa se ne more pohvaliti Goethejev značaj. Oboževal je trinoga Napoleona, ki je storil toliko škode njegovi nemški domovini. Ljubic je imel v svojem življenju dovolj, prave, idealne ljubezni pa vendar ni poznal. Po-

štenim dekletom se je izneveril, za ženo pa si je izbral pijanko. Na dvoru malega kneza se je navzel marsikaterre slabosti dvorniške. Srce mu je ostalo vedno mrzlo, mrzlo se je vedel i proti znancem in neznancem. Častilcev je imel mnogo, brez števila, pravih prijateljev pa prav malo in še teh ni ljubil.

Zame je in ostane Schiller prvak vseh nemških pisateljev. V slast sem čital skoro vsa njegova dela, i poetična in prozaična. Tudi jezik njegov se mi je zdel mnogo živahnejši in krepkejši od Goethejevega. Schillerja mora vsak bralec ne le čislati, ampak ga tudi ljubiti. Jaz sem ga smatral vedno za svojega dobrega prijatelja, modrega svetovalca in navdušenega oznanjevalca svobode, prosvete i humanizma. V isto vrsto z njim postavljam samo Francoza Rousseauja z vsemi njegovimi spisi in pa Srba Vuka Stefanovića, ne radi njegovih izvirnih del, nego radi njegove zlate zbirke narodnih pesmi, polnih nebeške poezije, katere je bil nabral po svojih potih po srbskih in hrvaških deželah.

Lessinga sem imel vedno skoro za rojaka, Slovana, ne le radi imena (Lessing = Lesnik), ampak tudi zato, ker se je rodil in rasel v Lužicah med Sorbi, kjer se pridiguje po slovansko še dandanes. Meni je jako ugajal njegov bistri jezik in slog in tudi kritika njegova, ki reže kakor britev. Njegov »Modri Natan« pa me ni mogel ogreti. Versko tolerancijo odobrava vsak pameten, izobražen

človek, ali z njo se družijo često verska indiferencija, ki se do zdaj ni potrdila za dobro, in baš njo pospešuje brezverca Lessinga »Modri Natan«.

Wielanda sta olikala francosko slovstvo in esprit francoskih znancev in znank, s katerimi je občeval. Ta pisatelj mene nikoli ni dosti zanimal; dobro pomnim, kako dolgo mi je bilo žal, da sem kupil njegovo knjigo »Der weise Danischmend«; dal sem zanjo cel goldinar, pa se mi ni zdela vredna niti pol krajcarja. V njej vzame brat svojo pravo sestro za ženo!

Z veliko radostjo pa se spominjam še dandanes *Herderja*, ki je imel toplo srce tudi za nas Slované, kar je bogme presneto redka prikazen v nemški literaturi. Jako mnogo prekrasnih misli in nazorov, za katere sem mu še zdaj hvaležen, sem našel v njegovih: »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«.

Še zdaj obžalujem, da sem čital tako malo spisov nemškega klasika Jeana Paula (Richterja). V ljubljanski knjižnici jih niso imeli ali pa mi jih niso hoteli dati. Posebno rad bi bil dobil njegovega Titana, kateremu je šla slava daleč po svetu, ali mi ni bilo mogoče. Vsi oficialni ljudje so takrat še zmerom na vso moč hvalili jezik, slog in vsebino Klopstockove Mesijade. Poredni kritiki pa so pisali že za moje mladosti, da se Klopstockovi spisi nahajajo povsod na najvišji polici, ker jih nihče ne zahteva. Mesijado njegovo sem vsekakor hotel prečitati, ali se

mi je tako zehalo, da nisem prišel niti do sredine. Jezik mu je res krasen in blagoglasen, ali iz verskih dogem se ne da ustvariti dober epos. Glasovit je tudi Miltonov »Izgubljeni raj«, ali me je strašno dolgočasil navzlic svoji tobožni klasičnosti. Hrvatom je spisal Palmotić svojo »Kristijado«, ki se odlikuje s klasičnim jezikom. Vsi njihovi kritiki jo hvalijo brez konca in kraja, ne čita je pa vendarle nihče!

Prešernov prevod »Lenore« me je napotil, da sem si kupil Bürgerja, ki je resničen pesnik in tudi ne tako pohujšljiv, kakor se mu očita. Njegov lepi in gladki jezik služi lahko za zgled dobre nemščine. Bürgerja sem jako omiloval, da ga je ujela po smrti ljubljene žene taka brezvestna mrha. Čital sem še druge nemške pisatelje v gimnaziji: Gellertove basni, Kleista. »Uranijo« (menda od Tiedgeja) sem kupil za male krajcarje pri starinarici. Izmed starejših pripovednikov sta se mi priljubila najbolj Hauff in Zschokke. Omeniti moram še dramatika Kotzebueja, čigar glume so se igrale za moje mladosti še v vseh boljših, še bolj pa v slabih gledališčih. Kotzebue je posnemal Francoze. Jaz sem se zabaval prav dobro, čitajoč njegove »Pagenstreiche« in »Wirrwarr«, ali zadovoljila me je tudi njegova resna igra »Menschenhass und Reue«. Prebral sem vse, kar je dal Kotzebue natisniti, in tega je bilo mnogo. Dolgočasila me ni nobena njegova knjiga. Dandanes se piše o Kotzebueju kot drama-

tiku jako zaničljivo, ali mnogi hvalisani nasledniki njegovi bi prav storili, ko bi se šli učiti k njemu ne le smešnih situacij, šale in dovtipa, ampak tudi pravega nemškega jezika, s katerim je prekosil večino svojih vrstnikov.

Z literaturo romanskih narodov in z angleško so me seznanili nemški prevodi, ki so bili često kaj vodeni. Mnogo veselja mi je delal in dajal užitka Saint-Pierrov francoski roman »Pavel in Virginija«. To čtivo je tako čisto in nedolžno, da se da lahko vsaki devici v roke, obenem pa tako krasno in poetično kakor le malokateri drug roman. Branje me je večkrat tako ganilo, da so me jele oblivati solze. Drugih francoskih povesti pa ne morem tako brezpogojno hvaliti. Čital sem željno »Večnega žida«, »Pariške tajnosti«, »Tri mušketirje« in še druge modne fabrikate francoske domišljavosti. Ali v dveh rečeh se pa vendar le odlikujejo ti fantastični spisi mimo nemških istodobnih romanov. Francozi znajo pripovedovati razločno, živahno, strastno in v svojih romanih njih boljši pisatelji ne razpravljajo samo ljubavnih razmer, ampak tudi velika politična, verska in socialna vprašanja, kar jim daje posebno zanimivost in vrednost. Mene gimnazijca so razkačili najbolj proti rovarskim jezuitarjem.

Iz italijanske literature sem čital slabi prevod Tassevega »Osvobojenega Jeruzalema« in nekaj malega iz

Danteja in Ariosta, ali vse to čtivo me je le malo zanimalo. Tembolj mi je ugajal in me mikal španski vitez Don Kihot, katero ime izgovarjamo Slovenci, posnemaje Nemce, navadno Don Kižot. Izmed mnogih drastično šaljivih prizorov me je silila najbolj na smeh genialna rešitev pravde po sodniku Sančo Pansi, ki in bil tako aboten, kakor bi si ga bralec lahko mislil.

Angleško slovstvo mi je dalo nekoliko prav tečne duševne hrane. V prvi vrsti stoji seveda Shakespeare. Štiri njegove drame so me tako ganile in pretresle, da sem jih bral še večkrat, ko sem bil že profesor: Kralj Lear, Macbeth, Othelo in Romeo s svojo Julijo. Ta igra mi je ostala najbolj v spominu ne le radi lepote, ampak zato, ker sem se radi nje skoro zadavil. Čital sem jo pri obedu. Ko prerokuje služabnica Juliji bodočnost, da bo često »znak padla«, sem se tako zasmel, da se mi je zaletelo. Jed mi je odskočila v dušnik. Šele po strašno dolgem in mučnem kašljanju mi je prišla na pravi tir in mi je odlagnilo. Mnogo pozneje nego Shakespeare je živel zdaj malo čislani pisatelj slovečega Robinzona. Za moško mladino nižjih razredov ga ni boljšega čtiva, nego je ta Robinzon. Mene je živo zabaval že v drugi šoli in bi me bil še bolj, da ni bil nemški prevod tako bedast, v dialogih! Sploh naj se Nemci ne bahajo preveč s svojo prevodno literaturo. Često se jim ne posrečijo niti prozaični spisi, prevodi tujih pesnikov pa jim švepljejo navadno na obe

nogi. Kako okorno, štorasto in prisiljeno je preložil n. pr. Voss Homerja, in vendar ga devlje nemška kritika skoro med klasike! Dobro prelagati znajo samo Slovani, posebno Rusi.

Walterja Scotta so mi priporočili za branje mnogi dijaki in celó duhovniki. Jel sem ga čitati, ali čim dalje sem prišel, tem bolj se mi je zdehalo. Dejanja se vrši v njegovih romanih jako malo, strašno in obširno pa se popisujejo pusti kraji škotski in običaji davnih časov, ki me niso mogli zanimati. Walterja Scotta sem se kmalu naveličal. Začel sem se baviti z drugim angleškim romanopiscem, z *Bulwerjem*, ki se mi je tako prikupil, da sem bral nekatere povesti njegove po večkrat. Najbolj me je zanimal njegov Kliford. Še v sanjah so se mi včasi prikazali glavni junaki tega romana: dolgi Ned, sleparski modrijan Tomlinson, ljubka Lucija in seveda tudi viteški lopov Kliford sam! Bulwer zna bralca ne le kratkočasiti, ampak tudi poučevati in vzbujati v njem blaga čustva, v njegovih spisih se ne nahaja nič pohujšljivega.

Z orientskim slovstvom sem se v gimnaziji le slabo seznanil, še manj pa sprijaznil. »Tisoč in ena noč« se je mnogo čitala in se čita še danes in se bo čitala še čez sto in dve sto let. Za moje mladosti jo je moral čitati vsak, kdor se je prišteval med višjo inteligencijo. V naše narodne bajke in pripovedke sem bil jaz že od nekdaj ves zaljubljen, zato je res kaj čudno, da me Tisoč in ena noč

ni mogla nič posebno ugreti in zamikati. Na čitanje sem se moral skoraj siliti. Orientalna fantazija ima nekaj v sebi, kar se studi mojemu duhu in srcu. Zdi se mi preveč osladna in omledna, preveč pohotna in poltena. Prave idealnosti in preproste nedolžnosti v njenih plo-dih ne išči.

Moj kratki pregled tujih slovstev spričuje, da sem poznal že v svoji rani mladosti mnoge literarne prvake germanskih in romanskih narodov. To čitanje mi je gotovo mnogo koristilo, ker mi je popolnilo izobraženje in mi razširilo na daleč duševno obzorje. Tem tujcem moram biti torej hvaležen. Ali vesel ponos me navdaja, da je dva glavna duševna velikana, ki sta najdražja mojemu srcu, rodila slovanska, ne pa drugorodna zemlja. Bolj nego Schillerja in Rousseauja, Shakespeara in Goetheja, Cervantesa in Danteja čislam in častim, ljubim in obožavam jaz našega nesrečnega Franceta *Prešerna* in skromnega prebivalca Jasne poljane, srečnega Rusa *Leva Tolstoj*a ali bolj pravilno *Leva Tolstega*. Ta dva naša vzornika dokazujeta, da je naš narod že do zdaj silno napredoval, in nam dajeta trdno poroštvo in verno jamstvo, da ga čaka še veliko večja, svetlejša in slavnejša bodočnost.

*

Leto 1848 ostane za vse veke znamenito v zgodovini velike Avstrije in tudi našega nevelikega naroda. Marčni

prevrat je našel podložnike habsburške dinastije povse nepripravljene. Njih omikani ljudje so mislili, da žive v srečni državi, kajti so smatrali nje vsemogočnega ministra Metternicha za ideal politične modrosti. Zdaj pa so zvedeli za gotovo, da je bil on glavni vzrok in krivec duševne revščine, v kateri je ždelo in životarilo naše cesarstvo. Polotila se jih je silna jeza na pobegnivšega ministra. Čul si ga preklinjati na vseh trgih in ulicah, v vseh kavarnah in gostilnicah. Brošure »Fürst Mitternacht« (= Metternich) se je zvelo v Ljubljani en sam dan več sto izvodov. Leto 1848 nam je prineslo *ustavo*, svobodo tiska, osvobojenje kmetov tlačanov in na papirju celo ravnopravnost vseh narodov in jezikov in še marsikaj drugega. V Ljubljani je vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini doktor Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja.

Ali Ljubljančani se od kraja niso dosti brigali za ustavo. Bili so vsi srečni, da so dobili narodno stražo (»Nationalgarde«), da so se mogli zdaj i odrasli možje igrati vojake. Sedmo- in osmošolci pa so si smeli osnovati še posebej »akademično legijo«. Ker sem pohajal takrat šele šesto šolo, se nisem mogel uvrstiti v to slavno legijo, moral sem se zadovoljiti z narodnim stražarstvom. Dejali so me ne vem več v katero kompanijo. Stanoval sem v šentpetrskem predmestju. Naša stotnija se je pripravljala na boj z Vodmočani in drugimi bližnjimi kme-

ti, ki so se bili sprli z meščani radi mitnic in tudi s svojim župnikom radi nekih neporavnanih računov.

Naš stotnik pošlje zvečer mene in mojega prijatelja Blaža na stražo med kasarno in Ljubljano z naznanilom, da naju da zameniti (»oblezati«) čez dve uri. Nastopila je krasna, gorka noč. Svetila je na jasnem nebu polna luna, ki je začela kmalu mrkati. Midva sva jo opazovala vsa zamaknjena in se pomenkovala o sporu med kmeti in meščani. Nama se je zdelo, da je kmetiška nejevolja pravična, in spomnila sva se, da sva tudi midva kmetiškega rodu. Sklenila sva, da se zoper kmete, najine brate, ne bova bojevala.

Dve uri pretečeta, ali nihče ne pride, da bi naju zamenil. Naš stotnik je sedel v krčmi, se napil in naju pozabil. Čakala sva še kako uro, potem sva šla domov spat. V taki narodni straži nisva hotela več služiti. Bila sva torej dezerterja, ali sva ostala brez kazni že zato, ker naju ni nihče pogrešil. Zapisnik naše stotnije se je bil nekam izgubil! Ta bedasta komedija narodnega stražarstva in legionarstva je trajala le predolgo za premnoge meščane in dijake, ki so često vso noč pijančevali in zapravljali denar, podnevi pa spali ali pa brez dela pohajkovali in politizirali. Več dijakov je radi tega nereda izgubilo leto, drugi pa so obesili učenje na kljuko in se zapisali v vojake. Rokodelci so zabredli do malega vsi v dolgove. —

Od konca je vladal i pod ustavo nemški duh v Ljubljani, na Gradu je vihrala nemška zastava! Nemščina se je bahato šopirila tudi v narodni straži. Šele, ko so se vrnil nekateri slovenski akademiki iz Gradca in z Dunaja in poučevali v reduti z javnimi govori ponemčeno našo gospodo, so jeli Ljubljančani spoznavati, da njihova nemščina ni domača in samonikla, nego posiljeno zelje, katero jim je skuhala birokracija. Ali ta preobrat se je razvijal jako medlo in polagano. Rodila se je resda slovenska stranka, ali duh ji je bil še vedno kilav, dolgo se ni drznila, da bi nastopala samozavestno z moškim pogumom. To je strašno bolelo mene in nekatere druge dijakke višjih razredov. Zbralo se nas je sedem v mojem stanovanju. Dogovarjali smo se, kako bi se dala osnovati narodna propaganda. Po dolgem pomenku smo vzdignili prste in prisegli, da mora vsak nas pridobiti vsaj sedem privržencev narodni stranki, tej sedmorici pa bi se zabičalo, da mora i vsak njen ud prav tako pomnožiti našo stranko za sedem novih rodoljubov, ki bi potem propagando po istem potu in načinu nadaljevali. Za tri vem, da smo to »prisego« pošteno izpolnili. Eden je bil Janez Božič, ki je stopil pozneje v duhovniški stan in je kot urednik celovškega »Slovenca« vestno in uspešno budil koroške Slovence iz mrtvila. Isti stan si je izvolil drugi ud naše zarotne družbe, *Mesar*, slavni ustanovnik gorenjskih mlekarn, ki je širil med župljani tudi narod-

no zavest. Tretji pa sem bil, to smem reči brez bahanja, jaz.

Lotil sem se dela prècej drugi dan. Jel sem zbirati mlajše dijake, ki so stanovali z mano, ter jim oznanjevati narodni evangelij. Pridobil sem jih za slovenstvo brez velikega truda, prav tako sina svoje gospodinje, ki je bil krojač. Nekaj pozneje je pristopil odločno k naši vojski Vekoslav, brat moje Radoslave. Ti uspehi so me ojunačili, da sem se lotil celó svojega hišnega gospodarja. Ali pri njem je moja kosa zadela ob kamen. Ozmerjal me je kakor psa in zapodil. Ta nezgoda pa me nikakor ni prestrašila. Narodna propaganda mi je postala šport in najmilejša zabava. Izvrševal sem jo ne le kot dijak v Ljubljani in kot akademik na Dunaju, ampak tudi z isto gorečnostjo še pozneje, ko sem bil že potrjen za profesorja.

O počitnicah sem popotoval po hrvaški in včasih tudi po slovenski zemlji. V gostilnicah, včasih tudi na potu, je bilo dovolj prilike, da sem nagovarjal svoje slovanske rojake, stopiti pod našo dično narodno zastavo. Pridobil sem si v tem poslu precèj veliko prakso. Najlaglje sem navdušil za slovenstvo nepokvarjene dijake dolnje gimnazije. Prav radi so me poslušali in mi verjeli tudi rokodelci kmetiškega rodu. Celó pri pravih kmetih sem doživel večkrat kak uspeh. Več fantov sem vnel v Mengšu, dva ali tri pri Blejskem jezeru. V mestih se vnamejo

za narodno idejo najprej prosti obrtniki, n. pr. branjevci, kramarji itd.

Meščane pa je težko pregovoriti, ker so precej napuh-njeni. Govori se pri njih često: »Kaj, ta človek nas hoče učiti, ki nima niti svoje hiše?!« — »Purgarje« naše bi moral obdelovati za narod kak slovenski bogatin. Nje-ga bi drage volje poslušali in mu verjeli. Lotiti se krč-marjev je jalov posel. Oni kriče na vsa usta: ‚Dober je vsak denar, naj bo slovenski ali nemški ali turški.‘ Ali krčmarjeve hčerke osvojiš za slovenstvo brez težave s prijazno in ugodljivo besedo. Prav tako gospodične, katerih oče je uradnik ali učitelj. Uradnikov samih pa ne dobiš za našo stranko nikoli, ako nisi njihov predstojnik ali kak višji dostojanstvenik.

V šesti šoli sem mislil, da mi med součenci ne more izpodleteti. Povedal sem jim svoj propagatorski program. Nekateri so mi prikimali in odobravaljivo mo-jo namero, ali se niso dali pregovoriti, da bi mi pomagali in propagando dalje širili. Drugi pa so se mi posmehovali in mi prerokovali, da me bodo iz šole zapodili ali pa še zaprli, kajti je politična agitacija prepovedana. O svojih sošolcih sem gojil precej dobro mnenje. Leto 1848 jih je le toliko predramilo, da so se zavedali za Slovence in se niso sramovali svojega jezika in svoje narodnosti. Ali ostali so mlačni sinovi matere Slovenije, svoje krvi zanjo ne bi bili radi prelivali. Navdušeni narodnjaki so bili

samo tisti, ki so ljubili dom in rod že pred marčnim prevratom l. 1848. Pridružil se jim je edini Tršinar, ki je prišel v sedmo šolo iz Novega mesta in je prinesel s sabo hrvaško surko in ognjevite hrvaške vojne pesmi »davorije«. Surko si je omislilo potem še več drugih dijakov. Začele so se prikazovati na mladih glavah tudi rdeče kape naših hrvaških in srbskih bratov.

Bleiweis in drugi naši prvaki so osnovali v Ljubljani »Slovensko društvo«, ki je imelo v najetih prostorih svojo elegantno čitalnico. V njej so ležali na mizi mnogi slovanski in nemški časniki. Leta 1848 so jeli izhajati v naši stolnici poleg »Novic« še drugi listi. Najbolj je zaslovela in se prebirala »Slovenija«, ki jo je urejeval prav spretno g. Cigale, dokler ga ni poklicala vlada na Dunaj za prevodnika državnih zakonov. Malavašič je začel izdajati »Pravega Slovenca«, ki se pa ni dosti priljubil, Navratil pa svojega »Vedeža«, ki je bil jako prikladen za učence nižjih razredov; bralce je seznanjal kaj rad s hrvaškim jezikom in narodom.

»Slovensko društvo« si je naročilo tudi hrvaških in čeških in, to se ve, da i nemških novin. Hotelo je prirejati javne zabave za ude in povabljene neude, da bi se budil z njimi in razširjal narodni duh. To društvo je dovolilo i nam dijakom, da smo smeli hoditi čitat novine in časopise v čitalnico. Ali s to dobroto smo se okoristili skoraj le starejši, predmarčni rodoljubi, drugi součenci

so hodili po večini rajši pit in kvartat v krčme ali pa se igrat vojake v narodni straži, nekateri so imeli že tudi ljubice.

V čitalnici »Slovenskega društva« sem se seznanil z vsemi narodnimi prvaki in pisatelji, z očetom Bleiweisom, urednikom »Novic«, z Dežmanom, Tomanom, Navratilom, Jeranom, Potočnikom i. dr. Posebno me je zanimal Dežman, ker je po odhodu Cigaletovem prevzel uredništvo »Slovenije« in pokazal za ta posel dosti znanja in spretnosti. Ta list je ostal i v njegovih rokah energičen zagovornik naših narodnih pravic. Jako prijazen se mi je zdel zali Toman, ki je takrat že slovel za dobrega pesnika, Dežman je prav rad in često z njim občeval in je na neki društveni zabavi deklamiral njegovo pesem o srcu, ki »kaj da je, samó ne vé«. Pozneje pa se je z njim sprl in ga strašno črtil in obrekoval, menda zato, ker si je znal pridobiti povsod več populamosti nego on. Flajšmana je čitalnica nujno potrebovala za svoje zabave, ker je bil dober pevec in tudi skladatelj, in včasi celo — pesnik. Njegov stari napev ima »Luna sije« Prešernova. V čitalnici je zlagal včasi, če je bil sam, kako pesem. V njej se je rodila tista: »Dolenjka je piške prodala, se podala na pot — Jo spremlja 'z kasarne en beli gospod« itd. Flajšman ni pohajal nikoli gimnazije. Iz glavne sole je šel za učitelja na deželo. Ker je bil preveč zaljubljen v cerkvene pevke, je moral to službo pustiti.

Tako so mi pravili o njem znanci; če je res ali ne, ne morem ni potrditi ni zanikati. Vrnivši se v Ljubljano, je učil po hišah glasbo in si pridobil v tej stroki prav dober slov. Občeč vedno z omikano gospodo, si je prisvojil brzo in spretno njeno vedenje in govorjenje, tudi je ob prostem času pridno čital knjige in časopise, slovenske in nemške. Družil se je mnogo i s Prešernom, o katerem mi je povedal pozneje marsikatero anekdoto. Kdor se je razgovarjal z njim dlje časa, je moral misliti, da je hodil Flajšman ne le v glavne, ampak tudi v latinske ali pa še v višje šole, kajti kazal je znatno izobraženost in sodil bistroumno o vseh rečeh javnega življenja. Meni je sam priznal, da se je naučil v šoli prav malo koristnega, izobrazilo ga je šele občevanje s svetom in čitanje. Pesmi svoje je zlagal po sluhu. Njegovi jambi, troheji in daktili so bili prav dobri, dasi ni razumel, kaj pomenijo te besede, ker ni poznal metričnih pravil.

To sem že omenil, da sem se v čitalnici seznanil z vrlim narodnjakom Ivanom Navratilom. Ta mož je govoril in pisal prekrasno slovenščino in je obogatil naše slovstvo z lepimi spisi. Rojaki njegovi ga zdaj ne čislajo tako, kakor je zaslužil. *Navratil je pravi začetnik in oče olikane slovenske konverzacije*. Drugi naši prvaki, Bleiweis, Dežman, Toman itd., so se pogovarjali med sabo vedno po nemško; v čitalnici sem slišal več tujih nego domačih glasov. Če je kak izobražen domoljub tudi slo-

vensko govoril, je rabil svoje domače narečje, ki je bilo polno germanizmov in lokalizmov. *Navratil nam je prvi dal zgled*, kako se morajo pomenkovati po slovensko naši gospodje in naše gospe in gospodične. Govoril je čisto pismeno slovenščino, ki mu je tekla gladko in sladko, da se ga človek nikdar ni naveličal poslušati.

Med mladino je našel Navratil kmalu nekoliko posnemalcev, med katere so spadali tudi nekateri dijaki gornje gimnazije. Te velike zasluge Navratilove ne smemo pozabiti. On nam more služiti za vzor še dandanes. Žalostna izkušnja nas uči, da se nemškega žlobudranja še niso odvadili premnogi, drugače poštene slovenski rodoljubi. Sosebno se greši v tem na Štajerskem, pa tudi v naši beli Ljubljani. V slovenskem taboru slišiš iz ust naših krasotic malokdaj pravilno slovenščino. —

V naši gimnaziji smo imeli tudi precej močno *nemško stranko*, katero so sestavljali doseljeni Nemci in sinovi nekaterih birokratov in ponemčenih mestnih obrtnikov. Pri nas, v šesti šoli, se je nahajalo takih dijakov kakih osem, morda i deset. Na čelu jim je stal glasoviti Etbin Costa, bodoči adjutant dr. Bleiweisa in grobokop banke Slovenije. V nižji gimnaziji se je učil privatno. Mi smo ga dobili medse, ne vem, ali v peti ali v šesti šoli. Bil nam je vsem (z edino izimko) silno antipatičen že radi svojega očeta Enrika. Ta Enrik je služil v nekem cesarskem uradu. Spisal je svoje spomine s potov po Kranjski deželi, v

katerih je obžaloval, da ni na Bledu nemške kolonije, ki bi imela v last prekrasno okolico Blejskega jezera. Leta 1848 je dopisoval v razne nemške službene in polslužbene novine (Grazer Zeitung, Presse, Triester Zeitung), v katerih je zlobno napadal našo stranko in nedolžno njeno gibanje. Pomagal mu je blatiti naš narod po tujih listih lopovski Pradač. Ta dva človeka so rodoljubi po vsej pravici črtili in s tem boljšim razlogom, ker sta nas ovajala vladi tudi tajno. Sodili smo, da sta njena najeta in dobro plačana vohuna. Etbin ni bil baš zlobnega srca, ali v vsem svojem govorjenju in vedenju je razodeval nekaj zoprnega, komedijaškega in harlekinskega. Slovenski je znal tako slabo, da se ni mogel po domače z nami pogovarjati. S součenci se torej ni mogel dosti družiti, ali za to niti ni maral, kajti bil je silno gizdav in častilakomen. Hrepenel je po hvali, slavi in prvaštvu. Od prirode je prejel Etbin prekrasne darove, ali treba priznati, da je bil vedno tudi jako marljiv. Šolske predmete je znal kakor očenaš. Posebno ga je veselila matematika. Probleme, katere nam je dajal Martinak, je često izdelal med vsemi součenci najprvi in vselej brez napake. Ali s peresom se ni odlikoval nikdar, slog njegov je bil in ostal blebetavast in zaletavast, poln fraz, ali brez jedra in soli. Etbin se je zameril našim očem že po svoji vnanjosti. Nosil je dolge, do ram padajoče lase, visok ovratnik, ki mu je šel do srede ušes, eksotične kravate in še

druge posebnosti, ki so se nam zdele smešne. Našega društva se je ogibal že zato, ker je lahko zapazil, da ga sovražimo in zaničujemo. On nam je povračal to mržnjo s tem, da ni skrival nikdar svoje politične barve: hotel je biti Kranjec, ali *nemški* Kranjec, za svojo domovino je smatral Germanijo in *nemško* Avstrijo.

Nekoč je bleknil vpričo Valjavca: »Moj oče pravi, da so vsi Slovenci osli.« Matija ga zavrne srdito: »Povej ti svojemu očetu, da je največji osel on sam, nas Slovence pa naj pusti na miru.«

Etbin je to očetu res povedal. Njemu pa ni mogel uga-jati spor z dijaki. Prišel je v šolo k prefektu in ga prosil, naj pozove Valjavca, da se bosta vpričo njega zbogala. Ko pride tja Valjavec, začel se je hud ravs med njim in strahopetnim Enrikom. Zaman mu je ta z ihtečim glasom ponujal spravo. Matija jo zaničljivo odkloni, odbacne podano roko in odide.

Stari Costa se je na vse pretege prilizoval vsakemu profesorju, pod čigar oblast je prišel njegov sin. Hvalil ga je brez konca in kraja zlasti proti takim ljudem, za katere je vedel, da z njim občujejo.

Martinak ni maral njegovega dobrikanja, ali nekaterim drugim profesorjem se je silno prikupil, sosebno pa novemu našemu ravnatelju Kleemannu. Kot renegata ga je vezalo zdaj s Costo tudi politično prijateljstvo. Začela sta se družiti prav intimno in Etbin je postal Klee-

mannov ljubimec. Ali tudi Etbin si je našel med součenci dobrega prijatelja. Vtem ko smo se ga vsi drugi ogibali, je porabil Bradaška vsako priliko, da se mu prilizne, da se z njim pogovarja, to seve po nemško, in mu pokaže svoje najiskrenejše simpatije. Ta Bradaška je bil v spodnji gimnaziji jako slab učenec. Učil se je na vso moč pridno, ali uk mu ni hotel iti v glavo. Sčasoma si je s stanovitim trudom spomin izboljšal. V peti in šesti šoli je že odgovarjal, kadar je bil vprašan, precej dobro. Bil je brez dvojbe največji »piflar« med vsemi sošolci. Bradaška menda ni čital nobene druge knjige kakor šolske; zato mu je bil jezik v nemških nalogah silno grapast in okoren.

Veliko smo ugibali, kaj je vleklo Bradaško h Costi. Morda to, ker tudi zanj ni maral noben součenec radi njegove nepriljudnosti, robatega značaja in zadirčnega govorjenja. Potrdilo se je torej tudi tukaj, da »gliha vkup štriha«. Mogoče pa je tudi, da si je hotel pridobiti Bradaška po sinu pokroviteljstvo Enrika Coste, ki je bil nemški vladi in birokraciji seveda persona grata.

Kmalu Etbin in Bradaška nista mogla prebiti drug brez drugega. Enriku Costi je jako prijal sinov novi tovariš, kajti je bil »pameten« Kranjec, ki je z njim prav rad govoril po nemško in torej ni bil tak fanatik kakor drugi dijaki. Hvalisal ga je proti Kleemannu brez konca in kraja in ta ga je naskoro pritisnil na svoje izdajalsko

srce s tako ljubeznijo kakor Etbina. Povzdignil ga je med odličnjake in v osmi šoli celo za prvega premianta. Mnogim sošolcem se je zdelo to strašno čudno. Šolske predmete je znal Bradaška res prav dobro na izust, ali v nalogah ni kazal nobene duhovitosti; izobraženje mu je ostalo kilavo in površno, ker ga ni okrepčavalo obilno čitanje dobrih knjig.

Strastno veselje za propagando pa je odločilo že leta 1848 tudi moj bodoči stan. Dejal sem si: Bodi, kar hočeš, ali nikjer ne bi mogel pridobiti narodu toliko zvestih prijateljev kakor v učiteljstvu. Izuči se torej za profesorja! Ta dobra misel me ni več minila. Začel sem se že takrat resno pripravljati za svoj zaželeni stan. Jel sem se učiti prav marljivo latinskega jezika, ker sem menil, da me brez njega ne potrdijo za profesorja. V sedmi šoli sem si kupil Tita Livija in ga prebiral s pomočjo slovarja, dokler nisem prečital vsega še pred koncem osme šole. To čtivo mi je mnogo koristilo. Nabral sem se ne le »copiam verborum«, to je znaten broj prej še neznanih mi latinskih besed, ampak sem zvedel tudi vsa poročila o starejši zgodovini rimskega naroda.

Razen latinščine sem se učil v sedmi in osmi šoli tudi več novih jezikov. V čitalnici sem prebiral poleg slovenskih tudi hrvaške novine (n. pr. »Slavenski jug«) in češki šaljivi list, ki se je zval menda »Šotek«. Hrvaščine bi se bil prav resno poprijel, da me ni oplašil pisatelj Špor z

neko svojo neprebavno dramo (s Škander begom?), polno germanizmov in drugih jezikoslovnih grehov.

V sedmi šoli sem se zapisal i v italijanski tečaj. Ta jezik me je takrat silno veselil. Učil sem se ga tako marljivo, da sem se mogel o počitnicah že nekaj malega pomenkovati po laško z opekarji, ki so bili prišli v našo vas iz papeževe Romanije. Razni duhovniki so me nagovarjali, naj se lotim še francoskega jezika, ki je diplomatičen malone po vsem svetu in internacionalen kakor noben drug. Jaz sem jih poslušal, ali brez koristi. Francoščina me je premalo mikala, jezila me je tudi pisava, da se skoro vsaka daljša beseda drugače izgovarja, nego je zapisana ali natisnjena. Zapomnil sem si samo nekoliko besed, ali še preden sta minila dva meseca, sem vrgel francosko slovnico v ropotarnico, kjer počiva še dandanes.

To sem dobro vedel, če pojdem na vseučilišče, da ne bom mogel pričakovati podpore od nikoder, niti od blage Česnovke. Zato sem začel na vso moč skrbno in varčno gospodariti s svojimi nevelikimi prihodki. Po nepotrebnem nisem izdal odslej nobenega krajcarja.

Nekoč, ko sem bil že v osmi šoli, sva se pomenkovala s Dežmanom v čitalnici. On me je vprašal, kateri stan si mislim izvoliti po končanih gimnazijskih študijah. Povem mu, da profesorski, premda nimam nikogar, ki bi mi hotel kaj pomagati. Moral bom skrbeti sam zase. To

ne bo lahko, ali morda mi posluži sreča, da dobim kako dobro inštrukcijo ali kak drug zaslužek.

Dežman mi veli: »Veste kaj, tukaj pri nas zaslužite lahko petdeset goldinarjev. Slovensko društvo je razpisalo 50 gold. nagrade za slovenskega naroda zgodovino. Skriptor naše knjižnice mi je pravil, da ste več let delali ekscerpte iz Valvasorja in drugih historičnih knjig. Po njih vas ne bo stalo veliko truda, da nam napišete kratko, popularno knjigo o naši preteklosti. Núte sprejeti moj predlog, dajte, lotite se naše žalostne zgodovine. Nagrada res ni velika, ali vam bo pa le precěj zalegla.«

Jaz sem dejal Dežmanu: »Dobro! Jaz bom poskusil sestaviti našo zgodovino, ali že naprej vam moram povedati, da delo ne bo tako, ki bi moglo zadovoljiti omikane bralce.«

Dežman veli: »Tega ne more nihče pričakovati, da bi spisal kdo že zdaj dobro zgodovino slovenskega naroda, kajti se ni še noben pisatelj z njo resno bavil in ukvarjal. Vsekakor pa je treba začeti. Vsak začetek je težak in kritika vas ne bo nemilo obsojala, če bo tudi na vsaki strani več zmot in napak nego dokazanih resnic. Izrekla vam bo še hvaležnost, da ste začeli prvi orati našo ledino.«

Po tem razgovoru grem jaz domov in začnem pregledovati zvezke svojih ekscerptov. Joj meni, kako grdo mi jih je vlaga mojega stanovanja zamazala in izpridila! Posnetke iz drobne Vodnikove knjige mi je tako izbrisala,

da niso bili za nobeno rabo. Tudi prepiski iz historičnih novel so bili silno poškodovani. Hotel sem sprejeti v knjigo boj hrvaških junakov pri Malborghetu, ali mi je vlaga uničila vse beležke. Navzlic tolikim kvaram sem se lotil dela. Največ gradiva mi je dal Valvasor.

To zgodovino slovenskega naroda sem začel pisati o binkoštih, največ sem je izdelal o velikih počitnicah v Mengšu, konec pa sem dovršil šele na Dunaju proti adventu. Tam sem dobil v vseučilišni knjižnici Mucharjevo Zgodovino Štajerske dežele in slavnega Grka Prokopa, ki poroča tako zanimive in lepe reči o starih Slovencih. Muchar se za Slovence kaj malo briga, za moj spis mi ni dal nič gradiva; v Prokopu sem pa našel precej porabnih podatkov.

Svojo »Zgodovino Slovencev« ali, kakor jo je preimenovala »Slovenska matica«, »Zgodovino slovenskega naroda« sem spisal leta 1850. Takrat se je bila že vnela borba za *nove oblike*, to je, da nam treba pisati *da*, ne pa *de* (= ut), *dobrega*, ne pa *dobriga*, z *Bogom*, ne pa z *Bogam* itd. Jaz sem bil v jezikovnih vprašanjih že od nekdanj konservativec, kakor sem še dandanes, rabil sem torej stare oblike. Kmalu po novem letu sem prejel od Slovenskega društva 50 gold. z naročilom, naj dam 5 gold. tistemu pisatelju, ki prelaga starorusko pesem o polku Igorja, ki je takrat močno zaslovela. Jaz sem bil tako dobrodušen ali pravzaprav neumen, da sem 5 gold.

res oddal in dobil torej manj nagrade, nego se mi je obetal.

Moj rokopis je ležal menda v omari Slovenskega društva. Ko se je več let pozneje ustanovila »Slovenska matica«, so hoteli naši čudni prvaki dati natisniti o njenih stroških mojo zgodovino. Bleiweis mi to sporoči. Jaz mu odpišem, naj zaboga ne store te neumnosti. To knjigo sem spisal, ko sem dovršil komaj gimnazijo. Od osemšolca se ne more zahtevati dobra zgodovina. Odkar stoji svet, ni se nahajal med pravimi historiki še noben gimnazijalec. V mojem mladostnem, povse nezrelem delu je polno napak že zato, ker so mi rabili nekoliko celó posnetki iz zgodovinskih povesti, ki se ne smejo smatrati za resnične. O kritiki nisem mogel imeti v osmi šoli še nobenega pojma. Prosil sem Bleiweisa, naj mi pošlje moj rokopis, da ga predelam. Trudil se bom morda kaki dve leti, ali potem dam »Matici« vsaj tako zgodovino, ki bo vredna tega imena, dasi bo i v njej dosti napak, ker do zdaj ni še znanstveno obdelana nobena doba naše preteklosti.

Ali ljubljanski naši prvaki so bili jako svojeglavni možje. Kar so si zabili v glavo, moralo se je zgoditi, naj bo dobro ali zanič. Mojo prošnjo so odbili in sklenili dati natisniti rokopis *osmošolskega zgodovinarja*. Zaman sem protestiral. Odgovarjali so mi, da jaz nimam nobene pravice več do tega rokopisa, ker sem dobil zanj plači-

lo (—5 for.!). Izročili mi niso niti korekture, ker so se bali, in to po pravici, da jim rokopisa ne vrnem, dokler ga popolnoma ne predelam. Zdelo se jim je predolgo, da bi čakali dve leti, ker so obljubili knjigo udom svoje družbe že za tisto leto. V popravilo so dali moj rokopis zagrebškemu profesorju Bradaški, Kleemannovemu podrepniku, ki se je kaj malo bavil z našo zgodovino in je bil moj skriven sovražnik. On je izpremenil moje stare oblike v nove (mesto dobriga — dobrega itd.) in dodal nekoliko jako nepotrebnih pripomenj, ki me pa niso nič razžalile.

Ali ta prijatelj Etbina Coste je vtihotapil v moj tekst jako bedast, ali po moji misli z zlobnim namenom storjen anahronizem (o Tatarih, ki so se po krimski vojni preselili iz Rusije na Bolgarsko). O tem bom pisal bolj obširno v biografiji tega ljubimca lopovskega renegata Kleemanna.

In tako je zagledala beli dan prva knjiga »Slovenske matice«, moja nezgodovinska »Zgodovina slovenskega naroda«. Mnogi bolj izobraženi možje so mislili, da jo je spisal profesor Trdina, ne pa dijak Trdina, in so se silno čudili in mene in knjigo brez milosti obsojali. Najhuje se je vame zaletaval goriški zgodovinar Kos. Kaj mislim o tem svojem spisu jaz, sem že povedal. Svojim strogim kritikom pa odgovarjam tole: Kdor hoče kako knjigo presojati, mora poznati najprej njeno zgodovino. Pitati

se mora: quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. Sosebno to se mora vprašati, kdo in kdaj in s kakovimi pripomočki jo je spisal.

Kos in vsi drugi kritiki pa so popolnoma pozabili, da jim treba poučiti se o zgodovini moje »Zgodovine«. Da so jo poznali, ne bi bilo prišlo nikomur na misel, pisati kako kritiko o tej »Zgodovini«, kajti borba z osmošolcem ne obeta lovorov, nego le smešnost. Najbolj je kačilo moje sodnike, kar pripovedam o začetku krščanstva med Slovenci. To se tako ve, da je moja povest o njem nekritična, ali posameznih podatkov si nisem izmislil jaz. Če jih ni v Valvasorju, našel sem jih v kaki zgodovinski noveli. Takih se je pojavilo mnogo zlasti l. 1848.

Glavna stvar je pa v mojem pripovedovanju vendarle resnična. Jaz mislim to, da nam je prišla v deželo s krščansko vero obenem politična in narodna sužnost. Krščanska stranka je bila zaveznica bavarskih samosilnikov in nemški duhovniki niso bili samo mašniki in misijonarji, ampak tudi politični agenti in vohuni bavarske vlade, ki je širila krščanstvo med Slovenci samo iz političnih namenov. Solnograški škofje in njihovi samostani pa so nam nekoliko pozneje prepregli vso zemljo z nemškimi kolonijami. Kar je spadalo pod njih oblast, ki je šla od IX. veka do Drave, se je do malega vse ponemčilo. Naše pokrajine so ostale slovenske samo v

oglejski diecezi, v kateri se ni mogla šopiriti nemška požrešnost, kolonizacija in propaganda.

Meni se bogme ni treba sramovati te »Zgodovine slovenskega naroda«. Lahko bi se z njo celó ponašal in bahal, ako ne bi bilo vsako bahanje smešno in neumno. Jezik je v njej dosti živahen in precej pravilen, samo glagol se često ne nahaja na pravem mestu. Knjiga je spisana v pravem narodnem duhu. Ona izpričuje, kako vneto je bilo že takrat moje srce za domovino in slovenstvo. Baš radi tega je tudi dosti koristila, kajti je budila v mladih bralcih rodoljubje. Nekateri so mi sami priznali, da jim je dala šele moja knjiga pravo narodno zavest in vročo ljubezen do slovenske domovine.

Leta 1850 sem končal gimnazijo in šel na Dunaj. Ko sem se pripeljal tja, sem imel v žepu še 80 gold., dovolj za začetek. Kmalu sem dobil inštrukcijo, ki mi je nosila na mesec 10 gold. Še tisti mesec me je vzel v svojo pisarnico doktor Dolenc, tudi on mi je dajal po 10 gold. na mesec. Radi šolskih poslov nisem mogel hoditi k njemu tako točno, kakor je zahteval; zato sva se kmalu ločila.

Ali še isti teden, ko se je to zgodilo, me pozove Miklošič, naj mu pomagam pri slovenskem slovarju. Naj vpišem vanj vse besede, ki so mi znane, katerih pa v slovarju ni, in naj zabeležim na vse daljše besede naglas, ki je navaden na Kranjskem. To delo torej ni bilo težavno, neslo pa mi je precej dohodkov. Miklošič je bil z mano

zadovoljen in mi je trud prav dobro plačeval. Drugo in tretje leto pa je pošiljal iz Celovca Janežič (menda po nalogu vladike Slomška) vsakovrstne pobožne knjige, da smo jih prelagali z nemškega na slovenski jezik Žepič, Valjavec in jaz. S tem poslom smo se bavili samo zvečer, ko smo dogotovili vse druge opravke. Plača ni bila slaba. Če smo bili le količkaj pridni, zaslužili smo si lahko na dan vsak po tri goldinarje, kadar pa smo se bolj potrudili, tudi po pet goldinarjev.

V zgodovinskem semenišču me je doletela že drugo leto mala ustanova letnih 60 gld., Janežič pa mi je poslal za neko novelo 25 gld. nagrade. Največ dohodkov sem imel tretje leto. K meni je prišel primorski Slovenec Legiša in me prosil, da bi mu pomagal pripraviti se za izpit iz zgodovine. Služil je prej več let za domačega učitelja pri neki zelo bogati rodovini. Pri njej se je našel denarja. Zdaj se je hotel izučiti za gimnazijskega profesorja. Razpravljal sem z njim najvažnejše dobe obče zgodovine in prejemal za ta trud sijajno nagrado. Vselej je dal prinesiti tudi bokal najboljšega vina, ki se je moglo dobiti v obližju.

Po takem sem imel na Dunaju dovolj prihodkov za vse svoje potrebe, dasi nisem prejel od nikoder nobene podpore. Ali prvo leto sem pa živel tudi na vso moč varčno. Potrošil sem samo 120 gld. Lačen nisem bil nikoli, ali na zabave seveda nisem mogel misliti. Drugo, še

bolj pa tretje leto sem si smel privoščiti že lahko kak priboljšek. Ob nedeljah sem mahnil v društvu svojih prijateljev kam na deželo, kjer smo se krepčali tudi z vinom in pečenko. Včasih sem šel celo v dvorsko gledališče, vsak dan pa v Gerlovičevo kavarno, v kateri so se zbirali vsi slovanski akademiki razen Poljakov. V njej smo sedeli kdaj po več ur in pretresali dnevna politična vprašanja, posebno pa tudi naše literarno življenje. Razen mene so se udeleževali teh pomenkov Cigale, Podgorski, Jeriša, Bohinc, Jenko, Novak, Plemel, Vojška, Bučar in Navratil, ki je bil dobil v nekem ministeriju službo. Ta nas je razveseljeval vsak teden enkrat z najnovejšimi dunajskimi »vici«, ki jih je zvedel v svoji službeni pisarnici od tovarišev. Te dunajske šale so bile često jako kosmate in neprikladne za nežna ušesa. Rodilo se jih je vsak dan brez broja. Dokazovale so očitno, da stoji naravna temperatura na Dunaju precej nizko.

Izmed mojih dunajskih profesorjev mi je imenovati najprej Miklošiča. Razlagal nam je staroslovensko slovnico. Čitali in tolmačili smo pri njem tudi »Slovo o polku Igorja« in nekaj strani iz Nestorja. Razlaganje njegovo je bilo jako suhoparno in ni moglo nikogar navdušiti za prekrasni jezik Cirilov in Metodijev. Najbolj se nam je zameril Miklošič s tem, da ni hotel govoriti po slovensko. S Hrvati in Srbi se je pomenkoval po ilirsko, s Poljaki po poljski, z nami pa je vedno le nemškutaril.

To nesramno preziranje našega jezika je moglo imeti samo dva vzroka. Ali ga je tako zaničeval, da ni hotel govoriti jezika svoje matere, ker se je sramoval, ali pa našega pismenega jezika ni dobro znal in se torej ni hotel blamirati. Ta dva vzroka sta oba enako grda in podla in zato ostane na Miklošičevem imenu na vse veke žig sramote. Filologi naj ga svobodno časte s kadilom, kajti je bil te časti tako vreden kakor nobeden izmed njegovih vrstnikov. Mi rodoljubi pa ga ne moremo in nečemo spoštovati in ljubiti, smatramo ga za izgubljenega sina naše matere Slavije.

Staroslovenščine sem se učil na Dunaju le površno, ker sem imel preveč drugih poslov. Resno in temeljito sem se jel baviti z njo šele na Reki. Izpit za profesuro sem namenil narediti iz zgodovine in zemljepisa. Občo zgodovino nam je predaval Prus Grauert, majhen, grbast možiček, čigar bistra glava pa je bila polna najglobokejše učenosti. Poslušal sem ga z velikim veseljem. Avstrijsko zgodovino pa nam je razkladal tirolski duhovnik Jaeger, in to prav racionalno, objektivno, brez tesnih klerikalnih nazorov. Posebno obširno nam je razpravljajal ugovore naše vladarske rodovine z ogrskimi in češkimi kralji, in to je bilo tudi potrebno za njegov predmet, kajti stoji avstrijska monarhija baš na temelju ugovorov s tema dvema kraljevinama.

Poleg svojih dveh glavnih predmetov sem se učil tudi klasično filologijo, seosebno grški jezik, v katerega sem se bil ves zaljubljen. Grško slovnico sem premagal že prvo leto, drugo sem jel čitati klasike, najprej Ksenofontovo »Anabazo«, potem druge njegove spise. Prebral sem sčasoma v originalu vso Odisejo, dober del Iliade, Herodota in Platonovih dialogov. V kolegiju pa smo prelagali in tolmačili dve drami Sofoklejevi in dve komediji Aristofanovi (»Oblake« in »Ose«).

Silno me je zanimala tudi zgodovina grške filozofije, katero nam je razlagal kaj lepo Prus Bonitz. Čital sem o njej tudi nekatere knjige in se seznanil precej dobro z grškim modroslovjem, katero se mi je izredno priljubilo in mi ugajalo.

Nikakor pa ne morem dati take hvale nemški filozofiji, s katero sem se tudi nekoliko ukvarjal. Spoznal sem sisteme in glavne nazore Kantove, Schellingove, Fichtejeve in Heglove. Zadovoljil me ni nobeden. Mnogo preglavice mi je delala že vražja terminologija teh švabskih modrijanov. Pogrešal sem tudi jasnosti nazorov in logičnosti dokazov. Takrat je slovel najbolj Hegel. Za moj slabi slovenski želodec je bil neprebaven. Strašno me je razkačil njegov pangermanski šovinizem. Mislim, da pripoveduje Mickiewicz v svoji Zgodovini slovanskih literatur, da so hodili Hegla povpraševat poljski poslušalci, je li človeška duša brezsmrtna ali ne. Odgovarjal

jim je tako frazasto in megleno, da so nekateri potem trdili, da veruje, drugi pa, da ne veruje v to brezsmrtnost. Isto so izkusili vsi, ki bi radi zvedeli, če veruje v osebnega Boga ali ne. Za tako filozofijo se Slovan bogme ne more lahko navdušiti. Kar je meni znano, ni naša nemška filozofija do zdaj še nobene velike resnice. Ker sem se mučil z njo le površno, ne morem izreči o njej nobene temeljite sodbe. Toda to pa vem za gotovo, da sreče človeškega rodu ni pomnožila ne za toliko, kar je za nohtom črnega.

Razen potrebnih študij sem se bavil kolikor toliko tudi z leposlovjem in politiko. Marljivi rodoljub Janežič je začel izdajati v Celovcu »Slovensko bčelo«, v Ljubljani pa je izhajal po smrti drugih naših listov »Ljubljanski časnik«, katerega urednik je bil duhovnik Potočnik. Jaz sem stopil med sotrudnike v obeh listih. Butnila mi je v glavo smešna misel, da se spravim na Pegaza. Ker mi priroda ni dala nobene žilice za pesnikovanje, sem ga jahal jako nespretno. Zveržil sem oblego Metuluma, prevod prvega speva Iliade in še nekatere druge malenkosti, eno vem, da v slavo svoji Radoslavi. Homerja sem prelagal tako svobodno, da sem često zanemarjal nalašč cezure, dasi sem dobro vedel, kje jim je biti. Dejal sem si: Kaj bi se človek vezal pedantično na pravila tujih diktatorjev. Slovenščina zdeluje lahko i brez cezure. Moj prevod je bil torej nekoliko verzificirana slaba proza.

Sploh se mora imenovati vse, kar koli sem pisal v verzih, »literarischer Schund«, ali po domače *smeti in pleve*.

Nekoliko boljši so bili moji prozaični spisi. Novelo »Arov in Zman« sem priobčil v »Slovenski bčeli«. Ker sem vsebino njeno popolnoma pozabil, ne morem povedati, če je kaj prida ali zanič. Janežič je bil z njo zadovoljen. Mojo »Oblego Sigeta« je prinesla tudi »Bčela«, »Novice« pa mojo »Sedemletno vojsko«. Ta spisa sta oba kompilacija iz nekaterih nemških knjig, ki niso bile strogo znanstvene. Njiju vrednost je torej jako dvomna. Jezik »Oblege Sigeta« pa so moji dunajski rojaki sploh hvalili. O obeh spisih mislim jaz tako, da ju ni vredno iznova kje natisniti, ker sta preveč dijaško delo.

V »Ljubljanski časnik« sem pošiljal pridno svoje »narodne pripovedke«. Če se ne motim, je prinesla nekatere tudi zamrla »Slovenija« (tiste iz Bistriške doline). Te pripovedke niso brez vrednosti. Mogle bi se zopet natisniti z naslovom: »Narodne in polnarodne pripovedke« in z mojim predgovorom, v katerem bi pojasnil pomen tega naslova. Nekatere teh povesti sem zapisal tako, kakor sem jih slišal. Večkrat pa sem zvedel le ulomke iz narodnih pravljic, ki sem jih dopolnil potem po drugih pripovedkah ali vsaj v narodnem duhu in po narodnem načinu. Nekatere pripovedke sem pa podaljšal s svojimi dodatki.

Izmed vseh se je prikupil čitalcem najbolj »Glasanbog«. Zanj sem porabil več narodnih pravljic in poročil, ali tako svobodno in subjektivno, da je ta precej dolga povest mnogo bolj moja nego narodna. Isto se mora reči tudi o »Zlati hruški«, katere je prišla na svetlo samo prva tretjina. Druge tretjine urednik Potočnik ni hotel priobčiti, ker so se zgodbe vršile v — nebesih! Zadnjo tretjino pa bi bila brez dvombe prepovedala policijska cenzura, kajti je bila polna očitnih napadov na reakcijo, ki je zavladata v Avstriji, in bolj skrivaj tudi na zloglasnega ministra Bacha.

Čital sem na Dunaju poleg zgodovinskih in zemljepisnih knjig tudi precej leposlovnih in političnih spisov. Seznaniti sem se hotel zlasti s tistimi nemškimi pesniki in pisci, ki so se rodili in vzgojili v Avstriji, torej z Zelencom (Anastazijem Grünom — Tonetom Auerspergom), z Lenauom, Grillparzerjem, Stifterjem itd.

Stifter se mi je najbolj priljubil radi svojega prekrasnega, originalnega sloga in jezika in velepoetičnega risanja prirode. Grillparzerja postavljajo zdaj mnogi nemški kritiki prècej za Schillerja in Goetheja. Mene je dolgočasil, morda zato, ker sem imel takrat mnogo drugih nujnih opravkov in sem ga čital torej prenašlo, z razmišljenim duhom. Anastazija Grüna pa jaz ne maram in ne maram. Kar kvasi v svojih liberalnih pesmih, ni zajemal iz svojega srca, nego iz prepovedanih spisov nem-

ških svobodnjakov. Brezdušnega zatiralca slovenskih kmetov se noben rodoljub ne more spomniti drugače kakor z gnusom in zaničevanjem.

Omeniti moram še znamenito knjigo »Lebensphilosophie« od Galbe. Pisatelja sem spoznal tudi po obrazu. Bil je profesor v pravoslovnem oddelku dunajske univerze. Vlada ga je suspendirala in zapodila, ker je razlagal preveč svobodno in — resnično! Njegovo ne debelo, ali duhovito in poetično knjigo sva brala zaeno z Žepičem vred. Zabavala naju je prekrasno, obenem pa tudi potolažila in poučila, da sva mogla verovati zopet trdno v brezsmrtnost človeške duše.

Na Dunaju sem čital tudi Voltaira in Rousseauja, Voltaira samo par knjig, ali dovolj, da sem spoznal njegov ogromni genij, kakršnih nam zgodovina ne oznanja mnogo. Izreči pravilno sodbo o njem, ni prav lahko. Voltaire ni bil ateist, in, kar jaz vem, ni napadal nikdar jedra krščanske vere — ljubezni do Boga in do bližnjega. Njegova uničujoča satira je bila naperjena proti cerkvenim dogmam in šegam. Ni čudo, da ga klerikalci obsojajo huje nego vse druge svoje sovražnike in ga mečejo brez milosti na dno pekla v najbolj vročo žerjavico. Ne da se tajiti, da je s svojim duhovitim roganjem razžalil mnogo milijonov rimskih katoličanov. Ali po drugi plati pa vendar ne smemo prezreti, da je Voltaire z vso silo svojega mogočnega duha napadal in podiral tudi

praznoverje, ki je pravi veri še veliko bolj nevarno in škodljivo nego brezverstvo, ker ji jemlje vso svetost ter jo kazi in dela iz nje smešno in ostudno karikaturu. Radi te *velikanske zasluge* se morajo Voltairu mnogi grehi odpustiti.

Rousseauja sem prebral vsega, nekaj na Dunaju, nekaj v Varaždinu, nekatere spise in poglavja še po večkrat, n. pr. »Socialni ugovor« in »Savojskega vikarja«, ki je v njegovem »Emilu«. Nemogoče mi je povedati, kako silno so me ganile, zanimale in navdušile vse njegove knjige. Najbolj mi je imponirala odkritosrčnost, da razklada brez ovinkov vse svoje predrzne nazore in velike grehe. Farji ga ne sovražijo tako kakor Voltaira, dasi je še veliko bolj nevaren njih brezbožnim in hinavskim težnjam.

Izmed drugih tujih literatur moram imenovati Šveda Tegnérja, čigar velepoetični »Fritjof« mi je podaril par jako prijetnih ur.

O slovstvu drugih slovanskih bratov sem dobil prve pojme tudi na Dunaju. Bral sem biografijo Gogoljevo in vsebino njegovih »Mrtvih duš« in tudi nekoliko pesmi Puškinovih v nemškem prevodu (menda Bodenstedtovem). Nemci niso hoteli priznati Puškinove originalnosti. Razglašali so ga za nadarjenega učenca in posnemalca Byronovega. Rusi jim pa ugovora niso ostali dolžni.

Izmed vseh slovanskih knjig pa smo se tista leta zabavljali najbolj marljivo s »Kraljedvorskim rokopisom«. Napadi nanj niso hoteli ponehati. I med Čehi se je pojavljalo čimdalje več kritikov, ki so mu tajili starinstvo in trdili, da je plod XIX. veka in povod rojstvu da so mu dale Vukove srbske narodne pesmi. Mene je ta prepir kaj malo brigal. Poezija tega »Rokopisa« se mi je tako priljubila, da mi je bilo povse enako, je li iz zgodnjega srednjega veka ali iz XIX. stoletja. Slovenci smo dobili tisti čas že tudi lepi prevod tega češkega bisera, izdelal ga nam je sloveči pisatelj Podgorski. Jaz sem čital z istim veseljem i original i prevod. Nekatero pesmi sem se naučil na pamet in jih znam še dandanes.

Dejal sem, da sem se ukvarjal na Dunaju tudi s politiko. Čital sem vsak dan »Augsburger Allgemeine Zeitung«, ki je bila vobče priznana glasilo nemške inteligencije in najbolj urejevani list vse nemške žurnalistike. Te novine so me dobro poučile o vseh razmerah evropskih držav in narodov. Nepristranosti v njih ni bilo. Razni časniki so jim očitali naravnost, da služijo za denar vsakomur. To se je često i dokazalo, ali navzlic tej grdobi jih Nemci niso nehali hvaliti in naročati. Jaz sem bral v tem listu najrajši obširne popise bojev, ki so jih imeli naši ruski bratje s Šamilom in kavkaškimi razbojniki.

V »Augsburger Allgemeine Zeitung« je kvasil večkrat glasoviti Fallmerayer, kako nevarni da so Rusi evropski civilizaciji. Neki drug nemški modrijan pa je povedal v njej svetu zanimivo novico, da na barbarskem ruskem jeziku še ni prepeval nikdar noben pesnik!

S političnimi nazori nemških in sploh evropskih liberalcev sta me seznanila Rotteck in Velker. Bujna in splošna reakcija, ki je zavladala po Evropi, je gledala pisano te in druge in take razprave ter jih preganjala, kar se je dalo. Tembolj pa so se širile in čitale skrivaj. Policija je to vedela, ali se je smejala, kajti baš njeni udje so jih dobivali redno od prijateljev in prebirali željno njih prevratne nauke. —

Občeval sem na Dunaju z mnogimi rojaki, ali intimno sem se družil samo z nekaterimi. Prvo leto najbolj s Podgorskim in Jerišo, ki sta stanovala zaeno, ker sta si bila velika prijatelja navzlic različnemu značaju. Z obema sem se razgovarjal često v Gerlovičevi kavarni, često pa sem prišel tudi k njima v stanovanje. To društvo je bilo zame jako prijetno in koristno, ker sta oba prijatelja mnogo čitala, mnogo znala in mnogo tudi sama mislila. Mladim ljudem se srce kmalu odpre. Tudi nam trem se je odprlo na stežaj, da smo si vse povedali, kar koli smo doživeli, želeli, mislili in — grešili. Prav čudno se nam je zdelo, da imamo vsi trije skoro enake slabosti in napake navzlic različnim temperamentom.

Drugo in tretje leto pa sem se le malo družil s to dvojico. Na Dunaj sta prišla Žepič in Valjavec, moja dva stara prijatelja. Dobili smo si skupno stanovanje, ali ostali smo zaeno samo eno leto. Potem pa se je preselil Valjavec nekam drugam. Zaman sva ga povpraševala, kaj sva se mu zamerila. Dejal je, da ni nobene zamere, ampak njemu je ljubše, da je sam zase. Ta odgovor naju ni zadovoljil, kajti do takrat ni hrepenel nikoli po samoti. Pokazalo se je prvikrat, da je Matija »pokrita rihta«.

Z Žepičem sva živela skupaj dve leti na Dunaju in eno v Varaždinu, pa se ni pripetil nikdar niti najmanjši prepir med nama. Njega smatram še zdaj za najboljšega človeka izmed vseh mnogobrojnih ljudi, ki sem jih spoznal v svojem življenju. Najino prijateljstvo je trajalo neskajeno do njegove smrti. Proti Valjavcu pa se mi je moralo srce žal ohladiti. Neko grdo osebno razžaljenje bi še lajglje pozabil, ali nikakor mu nisem mogel odpu- stiti, da se je združil z mameluki in glasoval v Varaždi- nu že kot potrjen profesor iz straha za kandidata Hrvat- tom sovražne stranke. Izgovarjal se je: »Moja glavna dolžnost je, skrbeti za svoje otroke. Meni in njim pa bi se utegnilo jako slabo goditi, ako bi se zameril vladajoči stranki.« Tako opravičujejo i drugi uradniki svojo poli- tično strahopetnost. Ta izgovor pa ni vreden ne piška- vega lešnika. Vsakemu očetu mora biti glavna skrb to, da daje svoji deci dober zgled značajnosti in stanovitne-

ga rodoljubja, ki se ne boji nobenega preganjanja in nobene kazni. Matija je ostal tudi pozneje »vlatinovec« in ni imel v svoji službi nikdar nobene sitnosti in neprilike radi svojega v zadnjem kotu srca se skrivajočega narodnjaštva.

Kmalu po dohodu na Dunaj sem se seznanil z znamenitim rojakom Čižmanom, ki me je povabil, naj pridem večkrat k njemu na dom, da se bova pomenila kaj o zgodovini in sploh o literaturi. On je živel na Dunaju že mnogo let. Tam se je i oženil. Dobil je bogato, ali precej pusto, starikasto babo, katere ni pokazal nobenemu rojaku. Kadar je prišel nas kateri k njemu, je sedela blizu njega na zofi mlada, prav lepa ženska nizke rasti, ki je vselej odšla, kadar se je prikazal kak prihodnik. Vsi smo mislili, da je njegova gospa. Resnico mi je odkril v kolegiju neki Dunajčan, ki je dobro poznal Čižmana in vse njegove razmere.

Tega svojega rojaka moramo šteti vsekakor med prave učenjake. Baval se je resno s klasičnimi jeziki, še bolj pa z zgodovino. Kupil si je vsako boljšo historično in geografsko knjigo, njegova knjižnica je bila bogata in dragocena. Z rojaki je govoril le po nemško. Tudi po mišljenju svojem je bil nemškutar. Po njegovi želji naj bi vladala v vseh višjih in srednjih šolah nemščina, kajti je med vsemi avstrijskimi jeziki najbolj razvita in ima najbogatejšo znanstveno literaturo. Ali Čižman ni bil fana-

tik, privoščil je tudi jezikom nenemških narodov, da se temeljito goje v šolah.

Jaz sem pisal o njem v »Bachovih huzarjih« tako, kakor mi je poročil moj dunajski prijatelj. On ga je sodil vsekakor prestrogo. Rad verjamem, da je hotel ohraniti nemščini vlado v gimnazijah, ali tako divji nasprotnik nam pa vendar ni bil nikoli. On ni zaničeval nobene narodnosti in je bil dovolj pameten, da ni pričakoval nobenega uspeha od vladne politike. Južnim Slovanom je prerokoval včasih celo prelepo bodočnost. Rad je pravil, da je videl nekje stoletnega Srba, slepega goslarja, ki je oznanjal z navdušenimi besedami, da se ponove slavni časi Dušanovega carstva. In Čižman je vselej izustil svoje mnenje, da se bo to tudi zgodilo, morda prej, nego diplomati mislijo. Da ni zloben, je pokazal i v drugih rečeh. Svojim mladim rojakom, akademikom, je pomagal često z dobrim svetom in s priporoko, da so dobili kako ustanovo ali dobro inštrukcijo. Dejal je večkrat: »Für meine lieben Rojaken tue ich immer gern, was ich nur kann.« Meni je posodil drage volje grškega historika Prokopa in še druge knjige.

Čižman je spisal slovečo zgodovinsko knjigo (o grško-latinski uniji, če se ne motim). Dunajska kritika ga je grdo napadala, ali njeni švepasti argumenti so dokazovali samo to, da ima pisatelj med dunajskimi literati mnogo osebnih sovražnikov.

Strašno sem se moral smejati, ko mi je razkladal Čižman svoje popotovanje po nemških deželah. Dobro pripravljen je šel tja, da bi se seznanil s slavnimi nemškimi zgodovinarji in jih prosil, da mu pojasnijo razne manj znane historične zgodbe in spletnje. Silno se je čudil, da mu niso mogli ničesar povedati. Svojo učenost so imeli vsi samo v bukvah in spisih, glava pa jim je bila prazna! Niti važnih prilog in državnih dogovorov niso znali na pamet, tako slab jim je bil spomin. Čižman niti v sanjah ne bi bil pričakoval, da se bo nameril na takove ignorante v deželi, ki se baha o vsaki priliki in pred vsem svetom s svojo temeljito učenostjo. Od takrat Čižman ni bil več tako zaljubljen v nemško »Wissenschaft«, katero je prej nam rojakom neprenehoma hvalisal in priporočal.

Naj povem zdaj še to, katere imenitne može in velikaše sem spoznal na Dunaju zvečine v Gerlovičevi kavarni. V njej mi je pokazal Navratil Palackega, Riegerja in Havlička. Palacký je stal že takrat na prvem mestu vseh avstrijskih zgodovinarjev, Rieger vseh avstrijskih politikov in Havliček vseh slovanskih žurnalistov. Najbolj simpatičen mi je bil Havliček pod svojim malim klobučkom in s svojim duhovitim obrazom in sarkastnim smehom.

Na ulici sem videl in srečal večkrat bivšega srbskega kneza Miloša. Radi nekaterih surovih črt v obličju ni se

mi nič posebno prikupil. Srbski akademiki pa so ga silno častili kot svojega velikega dobrotnika in mecena srbske književnosti. Miklošič mu je posvetil svoje »Radices linguae palaeoslovenicae« in prejel od njega lepo darilo — 1500 goldinarjev. Svojo radodarnost pa je pokazal Miloš kaj rad tudi lepim gledališnim pevkam. Najlepši in najslavnejši med njimi je dal za eno samo vizito 1000 goldinarjev.

V kavarni sem se seznanil s srbskim akademikom Miletićem, bodočim vodnikom ogrskih Srbov. Nosil je rdečo kapo in je bil sploh opravljen po narodno. Njegovi rojaki so mi pravili, da živi na Dunaju ob Miloševi podpori. Slavnega Vuka Stefanovića sem srečal često na Glasiju in v notranjem mestu. Držal se je vedno strašno resno in čemerno, kar ni čudo, kajti se mu je godilo dosti slabo. Nahajal se je skoraj zmerom v denarnih stiskah navzlic Miloševi pomoči.

Znanci so me opozorili i na več tujih velikašev in vladarjev, ki so se vozili po Dunaju. Mene je zanimal edini ruski car Nikolaj, ki je ogledoval na Glasiju avstrijsko vojsko. Bil je silna, impozantna prikazen; zdel se mi je tak, kakor da je ulit iz jekla. Slovanski akademiki smo mu vpili na vse grlo: »Živio slovanski car!« Sem ter tja švigajoči policisti so nas opominjali zaman, da naj molčimo. —

Na Dunaju so mi tri leta minila. Zadnje izpite sem prebil konec leta 1853. Potrdili so me za celo gimnazijo. Kmalu sem dobil povabilo od Vidica, ravnatelja tržaške gimnazije, naj pridem tja za suplenta. Priporočil me je bil Čižman, ki je služil tam že eno leto za profesorja. Jaz pa nisem maral nemškega zavoda in poučevanja, zato sem sprejel rajši ponudbo hrvaškega nadzornika Jarca, ki me je pozval za suplenta na hrvaško gimnazijo varaždinsko.

Kaj sem videl, slišal, zapazil in doživel v tej službi in pozneje kot pravi profesor reške gimnazije, ne mislim pripovedovati, kajti sem popisal vse to v »Bachovih huzarjih«. Iz življenja v Varaždinu mi je treba omeniti še par črtic.

Z Valjavcem sva pridno prebirala in pretresala znamenitega angleškega pesnika Byrona, za katerim je šlo toliko posnemalcev v vseh kulturnih narodih in tudi med Slovani. Njegovi oblasti se je podvrigel vsaj za nekaj časa tudi prijatelj Valjavec. Byron je pel res svobodno, kakor mu je velevala svobodna duša. Mladino more ta pesnik očarati in oduševiti, če je le količkaj dovzetna. On riše odločne, energične značaje, ki se ne boje ni greha ni pekla, ni Boga ni hudiča. Na svojem uverjenju stoji nemični kakor granitna skala. Byron je pesnik nepopustljive, brezobzirne volje, ki ne mara nobenih koncezij, nobenega kompromisa.

Mnogo prijetnih ur so mi dale tudi študije staroindijske književnosti. Čital sem (to se ve, da le v nemškem prevodu) Vede, epos Mahabharato, zakonik Manuov in nekatere dramatike, med katerimi se nahajajo i obče priznani klasiki. Dramo »Sakuntalo« sem prečital sam dvakrat zaporedoma, v tretje pa sva jo brala skupaj z neko jako izobraženo gospodično. —

Pred odhodom iz Varaždina sem si obremenil dušo s težkim grehom, ki me bo tiščal do groba. O njem ne bom pisal obširno, ker sem to že storil. Jaz sam sem namreč tisti Ivan Slobodin, čigar roman sem priobčil v »Bachovih huzarjih«. Da je bila moja Milka kaka strastna nemškuta, bila bi nezvestoba moja precej opravičena, kajti uči izkušnja, da se take prisme presneto težko poboljšajo. Ali Milka je vsa gorela za svoj hrvaški narod, opustila bi bila gotovo prav rada nemško blebetanje in se privadila v kratko dobo ilirski ali pa tudi slovenski konverzaciji. Jaz torej nimam nobenega izgovora, ki bi bil kaj vreden. Od takrat je minilo že pol stoletja. Ali tiste tri besede, s katerimi sem se tolikokrat pokaral v teh petdesetih letih, ponavljam s skesanim srcem često še dandanes in pravim: Sram me bodi! —

Preselivši se na Reko, sem se skušal brez odloga seznaniti s primorskimi prebivalci, sosebnost pa tudi z otočani, o katerih nisem še ničesar slišal in čital. V »Novicah« se nahaja moj popis otoka Krka in njegovih vrlih

stanovnikov, ki se po vsem Primorju zovo Boduli. Mislim, da so druge reči, katere o njih pripovedujem, resnične, ker sem rabil dobre vire, to je poročila izobrazjenih, zastavnih mož, ki so se rodili na tem otoku. O bodulskem narečju pa mi je pravil neki bogoslovec, ki ga ni poznal temeljito, dasi je bil Bodul. Ta gospod se je bavil mnogo s staroslovenščino in tudi z živimi slovan-skimi jeziki. Te študije so mu zmešale glavo, da je čul na otoku i take reči, ki jih nihče ni govoril. Jaz sem zapisal, da se veli na Krku blha in bleha (= bolha). Blha se, mislim, res čuje, bleha pa gotovo ne, razen če se spakuje tako kak posamezen človek. Trdil sem v spisu tudi, da se govori še stari particip bišuc (od biti), ali nobeden mojih mnogobrojnih bodulskih znancev ni poznal in čul te besede. Kaj čudno se mi je zdelo, da poznajo Krčani dolenskega godca Kurenta. Tako mi je trdil neki dijak, rojen Bodul. Pozneje se mi je razjasnila ta zagonetka. Stari Boduli niso slišali nikdar o kakem godcu Kurentu. Bajke o njem so prinesli na otok šele v novejši čas slovenski žandarji in financarji, ki so bili rojeni Dolenjci. V Novem mestu mi je pravil neki financar, ki je služil več let na Kvarnerskih otokih, kako so se mu smejali Boduli, ko jim je razkladal življenje in dela Kurentova. Tisti dijak je zvedel torej to bajko posredno ali neposredno od naših rojakov.

Primorskemu življenju sem se privadil dosti lahko, dasi se je precèj razlikovalo mimo gornjehrvaškega. Gospoda je bila na Reki potujčena kakor v Varaždinu, samo da ni govorila po nemško, nego po laško. Prosto ljudstvo pa sodi po vsem hrvaškem Primorju med čakavce. To narečje se mi je brzo priljubilo s svojo prijetnostjo in bogastvom. Kaj čudno pa se mi je zdelo, da tudi čakavski Hrvatje kakor kajkavski gosposkega človeka od sebe vičejo. V tem spodablajo na Slovence. Še bolj pa sem se čudil, da mnogi čakavci Boga vičejo kakor romanski narodi. Reka in del Istre sta bila dolgo združena s Kranjsko deželo in sta dobila iz nje precej slovenizmov pa tudi nekoliko germanizmov. V primorski prirodi vlada kamenje, zato bi zaman iskal lesenih koč. S stanovanjem često nisem mogel biti zadovoljen, ker ni skoro v nobeni hiši brez stenic, nameril sem včasih celo na škorpijone. V gostilnicah se je kuhalo na Reki po laški šegi. Zabela je olje, kar mi ni prijalo. Nekaterim laškim jedem pa sem se vendar lahko privadil, sosebno polenti in gostemu rižu brez juhe (riso fisso). Mnogo tečne hrane daje ljudem morje. Od konca so dišale ribe tudi meni, ali so se mi čez nekoliko mesecev uprle razen edine tunine. Morje pa me je tako neskončno veselilo, da se ga nisem mogel nagledati. Vozil sem se po njem le poredkoma, tem marljiveje pa sem se kopal. Poleti sem bil v njem često že ob štirih zjutraj. Ali v Primorju pa

človek kopeli tudi silno potrebuje, kajti ga strašna poletna soparica vsega prevzame in omami. Kaj rad sem se ob morju tudi izprehajal. Prekrasnih šetališč sem imel na izber. Za to zabavo sem porabil vsak prosti dan. Ob nedeljah sem hodil najrajši v Opatijo ali pa v Kastav. Opatijo so takrat še sosedje tako zanemarjali, da sem bil v njej često edini gost. Nad Opatijo se dviguje veličastni hrib Učka, ki je še precej višji od dolenskega Kuma. Najvišji vrh te gore se zove »Goli breg«. Na njem sem bil ravno desetkrat. Diven pogled se odpira z njega radovednim očem. Istra leži človeku pod nogami kakor na zemljevidu, isto tako Kvarner in vsi njegovi otoki. Z njega sem gledal zamaknjen tudi slovenske snežnike in njihovega troglavega vladarja. Razločno se vidijo ladje, ki švigajo po tržaškem zalivu, ali so majhne kakor kaka otročja igrača. V knjigah sem čital, da se ob jasnem vremenu prikažejo strmečemu popotniku tudi Benetke, kar je pa prazna bajka. Neizrečeno me je mikal tudi dražestni pot v Bakar. To mesto sem častil in ljubil že zato, ker so se rodili v njem trije preznameniti hrvaški rodoljubi, prvoborilci in duševni velikani: Čepulić, Sepić in Veber-Tkalčević, ki sodi tudi med najizbornejše hrvaške pisatelje. Kadar sem imel pa več dni počitnic, mahnil sem jo brzih krač proti Senju ali ob morju mimo Crikvenice in Selc, ali pa skozi krasno in rodovito, več ur dolgo dolino, ki se zove po pravici Vinodol. O poletni vročini sem

se popel včasih visoko gor v hladno Fužino ali Lič in se izprehajal s srčno radostjo po bližnjih gozdih in košenicah. Ščasoma sem si dobil po vseh primorskih mestih, trgih in večjih selih dobrih znancev in prijateljev, s katerimi sem se pogovarjal o prilikah vseh slovanskih dežel in narodov. Binkoštno praznike pa sem popotoval navadno med svoje slovenske brate v Ilirsko Bistrico, kjer sem občeval največ z najstarejšim slovenskim rodoljubom Ličanom, ki je poznal še Vodnika in Žigo Zoisca.

Velike počitnice sem porabil, da se seznanim temeljito s hrvaško deželo in njenimi prebivalci. Prepotoval sem to svojo drugo domovino od enega konca do drugega popreko in podolgoma. Videl sem premnogo čudovito lepih krajev, ki bi sloveli po vsem svetu, da se nahajajo v Italiji ali na Nemškem. Ker se o njih skoro nič ne piše, izobraženci zanje ne vedo. Šele zadnja leta so se seznanili nekoliko s Krapino in Plitvičskimi jezeri. Ali drugo rajsko dražestno Zagorje jim je ostalo neznano, istotako romantični bregovi Kvarnera in njegovih otokov, velepoetični Gorski Kotar reške županije, Samobor s svojo predivno okolico, Križevci, Kalnik, Okić, Fruška gora, Požega itd.

V Zagreb dohajajo mnogi izobraženi tujci, ki se ne morejo načuditi prekrasni njegovi okolici, ali bogati turisti se vendarle ogibljejo Hrvaške, ker je veliki gospodi

skoro neznana. Tudi hrvaški narod se mi je priljubil tem bolj, kolikor dalje sem ga spoznaval. Bolj dobrodušnih, ugodljivih, gostoljubnih in prijaznih ljudi, kakor so Hrvatje, ne najdeš v Evropi nikjer. K njim se morejo primerjati le tisti slovanski narodi, ki žive daleč proč od Nemčije in se še niso ostrupili z njeno nam zagatno in ubojno kulturo.

Jaz sem popotoval skoro vedno peš. Na kmetih sem živel jako poceni, pa tudi jako slabo. Krčme so imeli na mnogih mestih v zakup židje, vendar so se že takrat jeli zarivati mednje in jim delati spako naši podjetni rojaki. Vselej sem se obveselil, kadar sem zvedel, da sem prišel v krčmo *kranjsko*, ker sem dobil v njej pitno vodo, dobro hrano in posteljo in sploh pošteno postrežbo in prijazen pomenek.

Potovanje po deželi znatno olajšuje in oslaja slavno hrvaško gostoljubje. Kdor je le količkaj znan s kakim župnikom ali graščakom, bi se mu hudo zameril, ako se ne bi pri njem oglasil. V njegovi hiši dobi tako izborna jed, pijačo in posteljo, kakor komaj v najboljši mestni gostilnici. Hrvaški duhovniki se odlikujejo ne le s svojim gorečim, požrtvovalnim rodoljubjem, ampak tudi s svojo društveno taktnostjo, oliko in prijaznostjo. Pri njih človeku ni kmalu dolg čas. Nameril sem se večkrat na take humoriste, da naj se skrijejo pred njimi vsi sotrudniki švabskih šaljivih listov. Ti vrli možje tudi ne hrepe-

ne tako po denarjih kakor premnogi njih tovariši v drugih katoliških deželah. Našel sem precej pogostoma župnike, ki so izustili zlate besede, da je za vsakega duhovnika dovolj, da ima le petdeset goldinarjev gotovine.

Pri župnikih in njih dobrih prijateljih učiteljih pa sem videl tudi povsod najboljše domače politične in leposlovne liste in vse dobre nove knjige, med pobožnimi tudi slovenske. Ta dva stanova sta glavni steber hrvaške književnosti in prosvete! O drugi hrvaški gospodi pa žal ne morem govoriti tako pohvalno.

V graščinah in bogataških hišah se šopiri nemščina, da je groza. Sosebno gospe in gospodične žlobudrajo po nemško med sabo in z vsakim izobraženim človekom. Mnoge pismenega hrvaškega jezika niti ne poznajo. Mesto domačih listov čitajo »Gartenlaube«, »Über Land und Meer« in še mnoge druge tuje časopise, ki se nika- kor ne morejo kosati n. pr. s hrvaškim »Viencem«.

Življenje v hrvaških mestih nima mnogo posebnosti, je pač tako kakor pri nas in na Nemškem.

Nemčari se tudi v njih preko mere in potrebe kakor v slovenskih. Velika trgovina in obrt se nahajata tudi tako kakor pri nas zvečine v tujih, zlasti v židovskih rokah. V edinem Primorju so ostali trgovci domačini po rodu, ali po duhu in značaju so trgovci reški madžaronski Italijani. Velike gostilnice so se mi zdele v hrvaških mestih boljše nego v slovenskih, ali zato je pa tudi draginja v

njih mnogo večja. Slovanskega rodoljuba pa žali in boli, da točaji in drugi sluge često ne znajo hrvaški. Z vsakim gostom hočejo švabčariti in hrvaški rodoljubi mirno gledajo to nespodobnost in sramoto.

Nekdaj so tožili popotniki, da v hrvaških mestih ni nikake snage, nobenega reda, izobražen človek da v njih ne more dolgo prebiti. Ali dandanes take tožbe niso več pravične. Jaz sem našel skoro v vseh skrbno upravo in pazljivo policijo.

Zagreb se more prištevati zdaj med najbolj snažne kraje avstrijske monarhije. Hrvatje, ki so videli mnoge tuje države in dežele, trdijo skoro soglasno, da tako čistih in dobro urejenih mest, kakor je Zagreb, niso našli nikjer.

Ali popotovanja po Hrvaškem se drže tudi razne neprijetnosti. Največja so slabe ceste. Tista, ki gre z Reke v Karlovec in se zove »Ludoviceja«, se more kosati z najboljšimi tujimi. Njej se pridružijo lahko še dve ali tri druge. Vse ostale pa se o deževnem vremenu ali o jesenski in pomladni odjugi pogrezajo v blatu, lužah in kotanjah. Take so i mnoge mestne ulice in celo v slovečem radi svoje snage Zagrebu. V vsej Slavoniji nisem hodil sploh po nobeni cesti, ki bi se mogla imenovati dobra. Ali prestrogo ne smemo soditi te nerednosti. Na mnogih krajih po več ur daleč ne dobiš nobenega kamna, nič

debelega peska ali hrešča; šljunek se nahaja le v večjih potokih in še tod ne povsod.

Takrat, ko sem živel jaz na Hrvaškem, se ni potovalo povse varno. Med Reko in Karlovcem so spremljali pošto vojaki, najmanj po dva, včasih pa tudi po štirje. Po Slavoniji sta šarila mnogo let dva glasovita razbojnika, ki sta si pridobila veliko popularnost, ker sta jemala bogatinom, revežem pa prav rada in izdatno pomagala. Zagrebško županijo in njeno obližje pa je nadlegoval tudi precej dolgo predrzni Udmanić, ki je prežal sosebno na duhovnike in se oblačil, da jih laglje prevari, tudi sam po duhovniško. Jaz sem hodil često po takih krajih, koder so mi pravili, da se prikazujejo hajduki, pa me nikdar ni nobeden ustavil ali napadel. Morda je bilo to le srečno naključje, morebiti pa so me tolovaji iz bližnje hoste zagledali, pa so si mislili: Ta človek je resda po gosposko oblečen, ali denarjev gotovo nima veliko, ker bi drugače ne capljal peš. Najbrž bo kak nemški rokodelec ali pa kak pisar najnižje vrste.

Ko sem se vozil nekoč po železnici iz Zagreba v Sisek, so uprli vsi potniki oči vame in si šepetali nekaj na ušesa. Ker je bil že jesenski čas, sem imel na sebi debelo, zimsko surko z velikanskimi gumbi. Morda so vzbudili sum baš ti nenavadni gumbi, da so mislili: Bog zna, ni li ta človek Udmanić. Ko smo prišli v Sisek, so mi v gostilnici

nekateri, ki so se vozili z mano, sami povedali, da so me smatrali za strahovitega Udmanića. —

Na Reki sta se mi dva kraja enako primilila: šola radi dijakov, ki so me ljubili iz vsega srca, kakor sem ljubil tudi jaz njih, in pa naša narodna čitalnica radi zvestih sinov matere Slave, ki so se zbirali v njej na zabave, čitanje in pomenek. To važno društvo se je osnovalo okoli leta 1850. Najelo si je vse prvo nadstropje velike, blizu luke stoječe hiše, katere gospodar je bil Slovenec Jelovšek. Opravilo je dvorano in vse sobe jako udobno in elegantno. Na mizi je ležalo obilo časnikov v raznih jezikih. Poleg vseh hrvaških listov si našel tu »Srbski Dnevnik«, srbski »Javor«, slovenske »Novice«, češkega »Lumira«, poljskega »Nadvislanina«, rusko »Besědo«; razen najznatnejših dunajskih nemških novin: »Presse«, »Wanderer«, »Österreichische Zeitung«, smo imeli »Augsburger Allgemeine Zeitung«, laškega »Osservatore Triestino« in francosko »Indépendance Bélge«, ki se je posebno marljivo čitala. Udje tega zavoda niso bili samo Hrvatje, ampak tudi Srbi, Slovenci, Čehi in celo nekateri Nemci. Razlikovali so se jako tudi po stanu. Družili so se tu trgovci, morski kapitani, upokojeni graničarski častniki, profesorji, uradniki, katoliški in pravoslavni popi itd.

V našem društvu je vladala ves čas Bachovega absolutizma najlepša sloga in edinost. Iskreno prijateljstvo je

sklepalo vse člane, vendar pa se je osnovala sčasoma še tesnejša družba »politikov«, kateri je stal na čelu čitalnični predsednik Suppe. Ti družabniki so politične novice ne le čitali, ampak so potem politične zgodbe in razmere tudi razpravljali in presojali. Vnele so se med njimi često jako žive debate. Najstrastnejši politik je bil med nami glasoviti Kvaternik, ki se je preselil pozneje v Rusijo in je, vrnivši se, tako žalostno poginil kot puntar v boju z Avstriji vsekdar zvestimi graničarji.

More se trditi, da smo se v glavnih rečeh strinjali vsi čitalničarji. Ogenj rodoljubja je gorel malone enako v vseh, vsi smo črtili enako vladni sistem absolutizma in germanizacije, vsi smo se čutili za Slované: občja slovanška ljubezen in vzajemnost ni bila nikomur prazna beseda. Vsi smo želeli tudi politično zvezo vseh Slovanov, ali nismo bili tako abotni, da bi jo pričakovali že v bližnji bodočnosti. Mogel si nas imenovati »akademične panslaviste«, kajti nismo bili vladi čisto nič nevarni.

Vsi čitalnični politiki so bili uverjeni, da Bachov sistem ne more dolgo trajati, ker je izgubil glavno svojo oporo »sveto alianso« in zvezo z Rusijo, katero je razbilo na kosce orientsko vprašanje. Vsi smo mislili, da ga poruši in odnese prva politična nevihta, ki se je že začela zbirati nad Italijo. Vsi smo se nadejali, da se vrne potem Hrvatom avtonomija in narodni jezik v šole in urade. Dočim so po vsej hrvaški kraljevini rodoljubi obupovali,

ker so prerokovali Bachovemu sistemu dolgo življenje, je navdajalo ude reške čitalnice veselo upanje, da pogine brez dvojbe v dveh ali treh letih in da zasije potem zopet zlato sonce svobode in narodne samouprave.

Lahko bi se bilo po pravici trdilo, da je genij hrvaškega naroda, povsod preziran in preganjan, našel povse varno pribežališče v oduševljenem društvu reške čitalnice. Ona se je pa tudi živo zavedala, kakovo častno mesto zaprema v domovini, in se je vestno o vsaki priliki potrudila, da ostane verna vzvišenemu svojemu poklicu. Prirejala je sijajne, rodoljubje budeče zabave, na katerih si videl cvet vse primorske inteligencije.

Ko je zahiral v Zagrebu prekrasni, leposlovni »Neven«, ga je vzela pod svoje pokroviteljstvo naša čitalnica in ga preselila na Reko, izbravši mu za urednika veleumnega profesorja Pacela. Ko je mogočni glas vladike Strossmayerja ustvaril Jugoslavensko akademijo, so podpisali zanjo udje njeni en sam večer *sedem tisoč gol-dinarjev!* Zaman so jo skušali ugonobiti reški italijanaši in madžaroni, da bi osvobodili svojo kazino te nevarne tekmice. Rovalo in kovalo se je zoper njo dolga leta. Spletnje so se dovršile naposled s tem, da je narodna čitalnica izpodrinila kazino, kupivši krasno hišo, v kateri je stanovala.

Izmed mnogih predragih prijateljev, s katerimi sem se seznanil v čitalnici ali znanje z njimi ponovil, omenim

samo najstarejše. Gregor Blaž, po rodu Mengšan, je bil nekdanj moj součenec. Radi breztaktnosti prof. Petruzzija je moral gimnazijo ostaviti. Pri poštenjaku Hajmanu se je izuril za trgovca. Več let je živel v gornji Italiji in podonavskih kneževinah. Naučil se je dobro več tujih jezikov. Blaž je založil Majarjevo rusko slovnico, ki pa žal ni imela zaželenega uspeha, ker je bil Matija Majar odličen rodoljub, ali jako slab filolog. Blaž je pisal jedrne sestavke v novine in jaz ga štejem med tiste slovenske može, ki poznavaajo najboljše vse naše politične prilike, sosebno pa ruske. Na Reki je živel že več let v dobri službi pri neki kemični tovarni. —

Prijatelj Malešević je služil v finančnem uradu. Izučil se je v zagrebški pravoslavni akademiji. Tam je bil najboljši prijatelj glasovitemu Starčeviću. Svojo samostalnost in bistrournost je dokazal s tem, da ga ta čudak in mogel premotiti. Hvalil je na vsa usta njegova dobra svojstva, ali se je smejal ekscentričnim nazorom in fantazijam njegovim. Obsojal je strogo Starčevićovo mržnjo na Srbe in Ruse in celo na slovansko ime.

Prijatelj Milošević je bil pop, v službi nevelike srbske srenje na Reki. Pravoslavci so imeli tu svojo cerkev in dva duhovnika. O pravoslavnih popih mislijo mnogi rimski katoličani, da so v verskih rečeh divji fanatiki, drugače pa neomikani, surovi tepci in bedaki. To mnenje je jako neumno. Jaz sem poznal bolj natanko kakih

deset popov, ki so bili vsi jako pametni možje, fanatik pa nobeden. V svojih šolah si res niso mogli nabrati mnogo znanosti, ali so čitali kaj radi vsakovrstne knjige in časopise in se izobrazili kot samouki. Milošević si je pribavil z marljivim čitanjem jako znatno omiko, mogel se je kosati z vsakim katoliškim duhovnikom. Pridige je prebiral i pravoslavne ruske, pa tudi rimskokatoliške in protestantske. Te so se mu zdele najlepše in najbolj prikladne za sedanje čase. Nas Slovence je ljubil ta blagi pop tako pristrčno kakor svoje prave rojake. Kaj rad je prebiral naše »Novice« in »Drobtinice«.

Prijatelj Borojević se je rodil iz stare srbske rodbine v Karlovcu. Bil je upokojen častnik, in to stotnik. Že v mladih letih je začel zlagati rodoljubne pesmi, ki so jih rojaki njegovi jako čislali in se jih učili na izust. Pošiljal jih je tudi hrvaškemu »Nevenu«.

Tudi Zmaj Jovanović in še nekateri drugi srbski pisatelji so rabili takrat za svoje spise hrvaške liste. Vladala je sploh najlepša sloga med Hrvati in Srbi ne le v naši čitalnici, ampak v vseh izobraženih društvih. Borojević je trdno veroval, da se povrne doba in slava Dušanovega carstva, on torej ni bil akademičen panslavist kakor vsi drugi čitalničarji.

Z Borojevićem sem občeval jako intimno ne le v čitalnici, ampak tudi v njegovem stanovanju. Ta hiša je bila lastina njegove gospe. V njej se je nahajala tudi dobra

gostilnica »Aquila nera«, »Pri črnem orlu«, kamor sem šel često na obed in večerjo v društvu predsednika Suppeja in drugih prijateljev. Često sem se moral čuditi silni razliki med graničarskimi in linijskimi oficirji. Med temi smo imeli Slovani kaj malo prijateljev. Mnogi so nas celo črtili, vsi pa so se pogovarjali i med sabo i z drugimi ljudmi po nemško. Graničarski častniki, udje naše čitalnice, pa so ostali brez izimka vsi zvesti sinovi svojega naroda. Iz njih ust sem čul prav malokdaj kako nemško besedo. Z mano so govorili vsi po hrvaško. Pa kako gladko in sladko jim je tekla materinščina! Rodili so se in odrasli v gornji Krajini, zvečine v Liki in Krbavi, koder se glasi najkrasnejša ilirščina. Tem možem ni bilo treba učiti se pravilnega jezika iz slovnice, podarila jim ga je mila mamica v domači hiši že v otroških letih.

Ko je padel Bachov absolutizem in je zavladelo po vsej hrvaški domovini živahno politično in narodno življenje, je dobila tudi naša gimnazija kmalu drugo, bolj veselo lice. Vsi predmeti so se zopet predavali po hrvaško, premagani nemščini sta ostali samo dve uri na teden.

Na naš zavod je prišlo več novih profesorjev. Med njimi so bili trije znameniti Dalmatini: pesnik Kazali, zgodovinar Ljubić in matematik Bakotić. Z vsemi tremi sem se brzo sprijaznil in pobratil. Občevali smo tako intim-

no, da smo si povedali vse svoje politične nazore in nade in celo mnoge privatne tajnosti. Tem Dalmatinom sem vse tako verjel, kakor n. pr. pobratimu Žepiču. Pozneje se je pokazalo, da sem imel o njih predobro mnenje. Od prirode so prejeli vsi trije velike sposobnosti, značaj pa so jim izpridile italijanske šole, knjige in tradicije. Med sabo so kramljali kaj radi po italijansko in so trdili, da morajo biti hvaležni laškemu jeziku, ker so prejeli po njem evropsko kulturo. Sploh sem zapazil po daljšem občevanju, da jih vežejo z laško deželo nekoliko prevelike simpatije. V njih so se vzgojili vsi Dalmatinci, ki sem jih spoznal. Meni se torej dozdeva, da podloga, na kateri stoji v Dalmaciji narodna stranka, ni povse trdna in nepremična.

Za ravnatelja nam je poslal hrvaški kancelar Ivan Mažuranić svojega brata Toneta. Za to službo sta se kosala in ravsala moja dva kolege Pacel in Katkić, ali *duobus litigantibus tertius gaudet*. Ta *tertius* je bil glasoviti Tone Mažuranić. Od konca se nam je kazal takega liberalca, da sem kar strmel. Govoril nam je vsak dan: »Zdaj je vse svobodno, samo kraljeve osebe se ne smemo dotakniti.« Proti njemu sem bil jaz cel reakcionar, kajti sem mislil, da še mnoge druge reči ne smejo biti svobodne v dobro urejeni državi in deželi. Dijakom je Tone dovolil, da so si osnovali svojo čitalnico v privatni hiši. Jaz sem zaman ugovarjal in prerokoval velike nerednosti, ki se bodo

godile v njej, kar se je tudi izpolnilo. Jaz se nisem protivil osnovi dijaške čitalnice, ali sem zahteval, da se namesti v gimnaziji pod nadzorom ravnatelja in profesorjev.

Tudi o drugih prilikah je pokazal Tone neomejeno svobodoljubje, kakor da je kak severnoameriški demokrat. Večkrat nam je slovesno zatrdil, ako ne bo mogel služiti po svojem uverjenju, da odstopi prècej od direkcije in se vrne v Zagreb kot prost učitelj.

Profesorji smo svojega novega ravnatelja malone obožavali, kajti smo dobili zdaj načelnika, kakršnega smo si sami želeli. Kmalu po prihodu je prišel poslušat mene, ko sem predaval zgodovino hrvaškosrbske literature. Z mojim razlaganjem je bil povse zadovoljen, samo to mu ni ugajalo, da sem smatral Srbe za poseben historičen narod, ki ga veže isti jezik s Hrvati. Dejal mi je: »Srbskega naroda ni bilo nikoli. Srbija se je zvala samo ena hrvaška županija.« Meni se je zdelo presneto čudno to utajevanje zgodovinskih faktov, ali se nisem hotel z njim prepirati.

Kmalu potem me pokliče v svojo pisarnico in pove, da me misli vlada imenovati za ravnatelja varaždinski ali pa osješki gimnaziji. Od mene zahteva samo to, da bom izpolnjeval natanko vse njene ukaze in ohranil službene tajne zase. Jaz mu odgovorim, da te častne ponudbe ne morem sprejeti. Gimnazijski ravnatelji imajo nalog, da poročajo skrivaj vladi o profesorjih in vseh šolskih

razmerah. Taka služba je policijska, jaz pa sem se izučil za profesorja, ne pa za policijskega uradnika. Tone me je nekaj časa nagovarjal, da se podvržem želji in volji vlade. Ker sem ostal trden na svoji besedi, ga obide nevolja ter mi reče s trpkim glasom: »Jaz vidim, da vi dobrohotnost mojo in naše vlade prezirate, e pa dobro, zbogom!«

V isti čas se je začela prikazovati čudna izprememba v ponašanju našega ravnatelja. Prej se je razgovarjal z nami prav po bratovsko, zdaj je razdril vse intimno občevanje z nami. Na stranišču smo našli večkrat kosce papirja, na katerih je bilo zapisano, n. pr.: V četrti šoli med uro nemir, ropot, v peti šoli ni bilo profesorja še deset minut po deveti uri, v šesti šoli smeh in ropot, dasi je bil profesor notri, v sedmi šoli razlagal profesor nepotrebne reči. Zvedeli smo tudi, da hodi k vratom poslušat, kako predavajo profesorji, in da izprašuje dijake, kakovi so njih profesorji, katerega izmed njih najbolj ljubijo ali črtijo in zakaj ga ljubijo ali črtijo.

Uvideli smo zdaj, da smo prišli pod oblast pravega policijskega uradnika. Tonetovo svobodoljubje se je razkadilo kakor dim, s profesorji ni občeval več intimno kakor od konca. Postal je mrzel, oficialen; kazal je očitno, da ni z nami zadovoljen. Ugajal mu je le še edini Makako, ki je bil najbogatejši med nami. Razmere naše gimnazije so se obrnile tako na slabo, da smo vsak dan

bolj pogrešali Vidica. Obenem pa se je na Reki po oktobrskem diplomu vzbudilo madžaronstvo, ki je hrupno zahtevalo, da se mesto odcepi od Hrvaške in pridruži Ogrski. Najeti, dobro plačani agenti so prirejali demonstracije proti Hrvatom in naši čitalnici.

Jaz sem bil stopil takrat že med sotrudnike več hrvaških listov in literarnih podjetij. V »Naše gore listu« sem popisal primorsko mesto *Kraljevico*. Udeležil sem se so-stave znanstvene hrvaške terminologije za zgodovino in zemljepis pod redakcijo slavnega rodoljuba in učenjaka Šuleka. V politični list »Pozor« pa sem poročal o reških razmerah in nemirih. Udrihal sem čvrsto po lopovskih agitatorjih, ki so sramotili hrvaško narodnost in napadali hrvaške rodoljube in njih slovenske prijatelje. Radi takega dopisa me je tožil reški magistrat višjemu sodišču zagrebškemu, ki je pa zavrglo bedasto tožbo in poučilo reški magistrat, da se smejo reški neredi po zakonu svobodno kritizirati. Odslej niso sovražili Rečani nikogar tako kakor mene. Drag jim nisem bil niti prej. Očitali so mi po pravici, da dokazujem dijakom, da je bila Reka že od nekdaj hrvaško mesto, in da prepeljujem njih sinove v hrvaški tabor. Kjer koli sem se pokazal, so rjovel nad mano fanatični madžaroni in se grozili, da mi bodo polomili rebra. Branjevke pa so me pozdravljale povsod z zabavljivimi italijanskimi pesmami.

Z madžarskim agentom Valušnikom sem imel na ulici očiten boj.

Naposled so se dogovorili nekateri mladi divjaki, da me bodo zaklali. Dva pisarja, Brajdič in Bortolotti, sta najela še deset drugih, enako mislečih tovarišev, in jih privedla zvečer v krčmo »Pri beli zastavi«, kamor sem šel često večerjat. Vsi so bili oboroženi z bodali in noži; nekateri tudi s samokresi. Jaz sem bil potoval tisti dan, bila je nedelja, v Opatijo in se vrnil šele pozno ponoči domov. V krčmo nisem mislil iti, po takem potu sem popil v kavarni skodelico kave ali čaja in šel potem spat. Zarotniki so me torej zaman čakali. Drugo jutro mi pove krčmar in potem i neki trgovec, ki je bival v isti hiši, v kaki nevarnosti sem se sinoči nahajal. Odslej sem se ogibal »Bele zastave« in nisem šel po zatonu sonca v nobeno mestno gostilnico. Ako sem šel kam dalje, sem se vračal domov šele drugo jutro. Tudi sem se oborožil z bodalom, ki mi ga je podaril trgovec Jakić. Že prej sem si bil kupil težko batino z železno bunko na koncu. Rečani so me na cesti še vedno psovali, ali z orožjem me in napadel nobeden, ker podnevi ti junaki niso imeli dovolj srčnosti.

Tako sem živel več let v veliki, more se reči, v smrtni nevarnosti. Res je, da sem se čuval, ali vedno sem moral biti pripravljen, da vdere kaka pijana madžaronska drhal v moje stanovanje in me ubije. To sem mogel pri-

čakovati tem bolj, ker hrvaških rodoljubov in njih slovenskih prijateljev ni branila niti avstrijska žandarmerija niti reška policija. Hrvaška vojaščina je z nami simpatizirala, ali je dobila ukaz, da mora biti nevtralna. Ko je besna reška sodrga napadala Strossmayerja, je stal policijski komisar, c. kr. uradnik, mirno pred glediščem pa se je smejal in govoril: »Va ben e sempre megljo.«

Pravo čudo je, da smo ostali prijatelji Hrvatom živi v tej samotoki razbrzdani strasti. Ali človek se res vsemu privadi. Od konca se mi je zdelo strašno neprijazno in neprenosno v taki kolobociji, sčasoma pa sem se pomiril in poslušal brez velike jeze zabavljičice in psovke, ki so letele od vsekod name.

Tudi v naši šoli nisem nahajal nobenega razvedrila več. Ravnatelj me je opazoval kakor kakega nevarnega hudodelca, sosebno od takrat, ko je zvedel moje misli o njegovi hrvaški slovnici, ki je postala po ukazu brata kancelarja šolska knjiga in mu dajala lepe dohodke. Dobivši jo v roke, sem se moral čuditi njeni neznanstvenosti. Za Toneta Mažuranića je Dobrovský zaman razdelil glagole na šest razredov. On jih ni priznal in morda niti poznal ni. V tej knjigi je bilo dovolj še drugih zmot in napak. Jaz sem na kraju listov zabeležil svoje kritične pripomnje, katerih se je nabralo jako znatno število.

Ta moj izvod njegove slovnice sem pozabil vzeti s sabo, ostal je v učiteljski sobi. Ravnatelj, ki je povsod iztikal, da bi kaj sumnega zapazil, ga dobi v roke, bere moje beležke in ga odnese domov, vrnil mi ga ni nikoli. Od takrat ni skrival več svojega strastnega sovraštva proti meni. Črtil je tudi Pacela in Jelačića in od konca vse tri Dalmatine, ali tako srdit kakor name ni bil na nikogar.

Tone Mažuranić je prejel od prirode vsa svojstva za policijskega uradnika, za učitelja gimnazijske mladeži pa komaj pol slabega talenta. Hotel je veljati za velikega latinista in je razlagal latinščino v tretjem in četrtem, največ še v petem razredu. Dijaki se niso od njega ničesar naučili, pozabili so še to, kar so prej znali. Hrvaški jezik pa je poznal jako dobro. Znane so mu bile mnoge narodne besede, katerih drugi hrvaški filologi niso nikoli čuli ali čitali. Ali znanstvena jezikoslovna pravila so mu ostala večna tajnost, o stari slovenščini ni imel nobenega pojma.

Prav dobro je govoril Tone tudi italijanski jezik, kar so mi potrdili vsi trije Dalmatini, ki so bili mnogo bolj vešč i italijanskemu nego hrvaškemu jeziku. Ali glavna odlika Mažuranićeva je bila njegova ekonomična sposobnost. Svoj denar je znal tako premeteno obračati, da mu je nesel stotere obresti. Služba mu je dala le skromne dohodke, ki so se pa v njegovih rokah bujno pomnožili. Ko

je umrl, je ostavil skoro 70.000 gold. gotovine. Jaz mislim, da v vsej avstrijski monarhiji ni bilo ni pet pedagogov, ki bi bili umeli tako gospodariti s svojimi denarji. Ni torej čudo, da se je prikupil našemu ravnatelju najbolj bogati Makako, kajti dal se je narediti z njim kak pamenten »gšeft«.

Na koncu šolskega leta je priredil dvorano za svečanost po ukazu ravnateljevem baš ta Makako. Postavil je vanjo cesarsko črnožolto zastavo, ni pa se pobrigal, da bi ji pridružil tudi narodno zastavo. Kakor Makako ni maral rodoljubnih znamenj zdaj niti Tone Mažuranić.

Ko bi se bila morala svečanost začeti, so izjavili naši dijaki, da ne gredo v dvorano, ki je brez narodne zastave. Korakali so sem ter tja po hodniku in se jezili. Zaman jih ravnatelj prosi in zaklinja, naj ne delajo te sramote njemu in zavodu. Ali razkačena mladež se nikakor in dala pregovoriti.

Ta čudni zvršetek šolskega leta je imel precej resne posledice. Policija poroči škandal deželni vladi in toži mene, kakor da bi bil jaz napotil dijake na to nezakonitost. V njeni prijavi je bila perfidna laž, da dijaki zato niso hoteli iti v dvorano, ker so zagledali v njej črnožolto zastavo. Deželna vlada izroči vso stvar kr. sodišču, da jo preišče in krivce kaznuje, učiteljskemu zboru pa začne pošiljati stroge opomine, da profesorji ne smejo pozabiti, da so kr. uradniki, ki so prisegli državni oblasti pokor-

ščino. V teh opominih se je med vrsticami lahko čitalo, da je nahujskal dijake kak profesor.

Bil sem uverjen, da me je ovadil ravnatelj bratu kancelarju v privatnem pismu za krivca, in ta moja misel se je kmalu potrdila. Ko nas pozove kr. sodišče predse, sem mu povedal vso resnico. Zatrnil sem odločno, da o demonstraciji proti črnožolti zastavi ne more biti govora, kajti dijaki niso ostali zunaj radi nje, nego zato, ker poleg nje ni bilo narodne. Kriv pa nisem jaz, kakor misli vlada, nego tisti, ki je dal prirediti sobo brez narodne zastave, namreč ravnatelj.

Sodna preiskava se zvrši brez kazni za dijake. Moja izjava pred sodiščem pa se izroči gimnazijski direkciji!!! Mažuranić skliče učiteljski zbor in mu oznani zdaj očitno, da dijakov ni nahujskal nihče drug nego jaz. Dokažoval je to svojo lažno trditev z raznimi glupimi frazami in sumnjami. Tožba njegova se spiše, pod njo pa se podpiše ne le sam tožnik, ampak tudi učiteljski zbor. Podpis mojih kolegov ni mogel pomeniti nič drugega, nego da so oni ali sotožniki Mažuranićevi ali pa vsaj priče, da smatrajo njegovo ovado za resnično.

Kako so se vedli o tej priliki predragi moji dalmatinski pobratimi? Ljubić mi je odkrito priznal, da igra učiteljski zbor v tej aferi jako žalostno in sramotno vlogo. On se je podpisal, ker bi ga bil sicer ravnatelj kruto preganjal in ga lahko tudi strmoglavil po bratu kancelarju.

Tudi Bakotić se je silno sramoval, Kazali pa je stopil zdaj ostentativno na Mažuranićevo stran. Bil je suplent in človek slabih pozitivnih vednosti. Hotel se je vladi prilizniti, da bi ga potrdila za profesorja brez izpitov.

Ta infamija mojih kolegov mi je dokazala, da je državna služba prava, le slabo prikrita sužnost, v kateri vlada ta strah in protekcija, ne pa zasluga in vestno izpolnjevanje dolžnosti. *Takrat sem sklenil, da se moram vsekakor tega sramotnega jarma odkrižati.* Naš ravnatelj se je navzel zdaj vseh navad Bachovih birokratov. Občeval je le še s takimi ljudmi, ki so se mu prilizovali in mu ovajali kolege. Glavni ljubimec mu je bil in ostal famozni Makako. To človeče je slovelo v gimnaziji za največjega bedaka med vsemi učenci. Z brezkončnimi prošnjami in pasjo ponižnostjo je doseglo, da je bilo potrjeno za spodnjo gimnazijo iz filologije. Čez nekaj let mu pride od vlade ukaz, da naredi izpit za gornjo gimnazijo. Makako je bil uverjen, da mu to ne bo nikoli mogoče, ali ni obupal, saj je imel dovolj denarcev, s katerimi se da marsikaj opraviti. Na Reki se je bil oženil s starikasto in grdo, ali bogato babo. Lahko je zapazil ekonomično odličnost svojega ravnatelja in se mu jel na vse kriplje dobrikati. Zasnovalo se je med njima vsakdanje občevanje, ki se je izpremenilo brzo v najtesnejše prijateljstvo. Dočim je Vidic smatral in popisoval Makaka za ničlo, za najslabšega učitelja na gimnaziji, ga je zdaj razglasil

novi ravnatelj Mažuranić za cvet marljivosti in sposobnosti, za najvestnejšega in najboljšega profesorja reške gimnazije. V vsakem dopisu ga je hvalil vladi in priporočal, da ga potrdi za pravega profesorja. Prej je predaval Makako samo v spodnji gimnaziji, zdaj ga je rabil Mažuranić tudi v zgornji in celo v najvišjem razredu v osmi šoli in na maturi.

Mesto Jarca je nadziral srednje šole na Hrvaškem zdaj preznameniti rodoljub, politik in pisatelj Rački. Na maturi je izustil željo, da naj se iz latinščine prevaja kak odstavek iz Tacita. Vprašani dijaki niso mogli pogoditi smisla, ali ni ga znal pogoditi niti Makako in za njim menda niti Mažuranić, katerega je pozval na pomoč naš nadzornik. Bil je to strašen škandal, kateremu so se dijaki po dovršeni maturi iz vsega srca smejali in rogali.

Račkega Mažuranić že prej ni ljubil, odslej pa ga je črtil iz vse duše in se udeležil vseh spletenj proti njemu, da ga zruši iz visoke službe. Razen mature ga je razžalil Rački tudi s tem, da je pristopil k tisti literarni stranki, ki je zavrgla ilirski pravopis in zahtevala, da se uvedi Vukov. Šele s tem bi se dosegla resnična sloga med hrvaško in srbsko knjigo. Naš ravnatelj je to gibanje srepro gledal že od konca, bal se je za svojo slovnico, ako bi zmagalo, kajti bi potem ne mogla več biti šolska knjiga, ki mu je nesla tako lepe prihodke. Obdeloval je torej na vso moč brata kancelarja, da zabrani novi literarni struji

pot v gimnazijo. Ker mu je bil mnogo dolžan, ni se mu mogel lahko zameriti in upirati, dasi ni bil zloben človek. Izšel je torej iz njegove pisarnice »ferman«, ki je strogo prepovedal vsem gimnazijskim profesorjem rabiti oblike Vukove in jih hvaliti in priporočati mladini. V istem fermanu nam je tudi naznanil, kaka usoda nas čaka, ako se ne bomo hoteli ravnati po njem: *Vlada nas bo brez milosti zapodila iz službe!!* Take drakonične kazni se napovedujejo morda v orientu, v kulturnih državah so bile do takrat neznane. Boj za napredek je torej po napotku bratovem hrvaški kancelar razglasil za hudo delstvo, ker po zakonu sme biti samo dokazano hudo delstvo veljaven vzrok, da se c. kr. uradnik zapodi iz službe. Ko nam je ravnatelj prečital ta zloglasni ferman, je dejal razkačen, da je vse te novotarije zanesel med profesorje nadzornik Rački, čigar sveta dolžnost bi morala biti, da varuje ilirski pravopis.

Poleg Račkega je Tone Mažuranić sovražil, obrekoval in ovajal najbolj mene, ki sem se boril zmagovito zoper njegove spletnje. Njegovi tožbi, da sem zakrivil dijaški prestop, jaz, sem odgovoril tako uverljivo in temeljito, da jo je deželna vlada zavrgla in me pustila na miru. Ali takih birokratov, kakor je bil Tone Mažuranić, ne preplaši noben neuspeh. Če jim ne obvelja prva tožba, se napiše druga, tretja, deseta, dokler se najdejo poslušna ušesa, ki ji verjamejo. Proti meni pa res ni bilo težko

najti sto povodov za nove ovade. Mažuranić je dobro vedel, kako svobodno razlagam politično zgodovino vseh narodov in da povem na vsa usta v zgodovini hrvaško-srbske literature vse grehe, s katerimi sta jo zadrževali, kazili, kvarili, preganjali in ubijali državna in cerkvena oblast. Tudi je ravnatelj Tone kmalu zvedel, kako neusmiljeno napadam o vsaki priliki praznoverje. Kako lahko se je ta moja navada dala tako zasukati in tolmačiti, da napadam pobožna narodna mnenja, staroslavne legende in tudi katoliško vero, ki jih odobruje.

Moj ravnatelj se je prevrgel zdaj popolnoma v preiskovalnega sodnika. Vsak dan je klical k sebi dijake, da bi mu poročali o mojem predavanju. Nekateri so imeli navado, da so puščali tiste knjige in sešitke, ki jih niso potrebovali doma, v šoli. Mažuranić je to kmalu zavohal in jel po odhodu šolske mladeži stikati po klopeh. Če je našel v kakem sešitku kaj beležk iz mojega predavanja, ga je vzel s sabo in ga ni nikoli vrnil. To se ve, da je prebiral na vso moč pazljivo te zapiske, da najde kaj zoper mene. Našel je takih reči dosti, tembolj ker so nekateri dijaki zapisovali tudi stavke iz saborskih govorov, ki so jih najbolj zanimali in vнемali.

Ljubimec vse mladine je bil takrat radikalni Starčević. V njegovih plamtečih govorih se je nahajalo največ »rdečih fraz« in psovka na vlado, ki jih je mladina željno čitala in zapisovala. Ker Tone Mažuranić ni bral sabor-

skih govorov, je bil uverjen, da so vse beležke, katere je našel v ukradenih sešitkih, narejene po mojem razlaganju.

Moji tovariši pa so mi povedali, da pridno hodi poslušat k vratom, kako razlagam zgodovino narodne literature. Tudi sem zvedel, da je zlorado govoril povsod, kako slabo se mi bo še godilo in da se bo na skoro utrgal Damoklejev meč, ki visi že več let nad mano. Kaj takega sem pričakoval tudi jaz sam od takrat, ko so nam lopovski spletkarji našega genialnega nadzornika vrgli iz službe. Novo ustanovljena akademija ga je bila izbrala za predsednika. To so porabili njegovi sovražniki, da so mu vzeli službo in kruh, češ da predsednik akademije ne more biti zaeno i nadzornik srednjih šol! S tako prazno pretvezo, mislim, da ni bil pregnan iz službe še nikoli noben šolski nadzornik, kar svet stoji. Ali na Hrvaškem se dogaja sploh marsikaj, česar druge dežele ne poznajo. Niso lažne besede tistega politika, ki je zatrdil, da se začenja orient že onkraj Sotle.

Tone Mažuranić je nabiral gradivo za tožbo proti meni že skoro dve leti. Od konca sem se smejal njegovemu vohanju, sčasoma pa se mi je zdelo moje položje vendarle čedalje bolj mučno in tudi nevarno. To sem vedel iz najboljših virov, da se snuje zoper mene disciplinarna preiskava. Da pridem zopet na čisti zrak, sem jo hotel in moral pospešiti. Vest mi ni očitala nobenega

hudodelstva, branil se bom torej lahko zoper laži in klevete v očitnem boju na odkritem polju, ali tega tajnega zalezovanja nisem mogel več prenašati, treba mu narediti konec. Za novega nadzornika hrvaških srednjih šol je bil potrjen Jurković, podrepnik bana Šokčevića, katerega je učil hrvaški. Jurković je izdelal svoje študije na Dunaju s precej skromnim uspehom, ali znal si je pridobiti pokroviteljev. Za svojih mladih let se je oduševljal za vse človeške ideale. Pisatelj Bogović ga ni mogel prehvaliti, bila sta si najiskrenejša prijatelja. Za svobodo se je v nemal Jurković še bolj nego Bogović, ki je slovel na Hrvaškem za prvega liberalca in radikalca. Ali to ni dolgo trajalo. Stopivši v državno službo, je slekel Jurković brzo staro kožo in se prelevil v najoficialnejšega birokrata. Nekdanje svoje ideale je vrgel hladnokrvno v ropotarnico, isto tako pa tudi vse nekdanje somišljenike in prijatelje — Bogovića odslej ni več pogledal!! To mi je povedal o Jurkoviću sam Bogović, ki se je plakal o toliki človeški breznačajnosti. Jaz sem že zdavnaj vedel, da se je moj novi nadzornik docela pobirokratil, in torej nisem pričakoval, da bo stal v bodoči pravdi na moji strani. Ali kaj zato? Mene ni skrbelo čisto nič, kajti mi je bilo očitno, da bodo rešile mojo stvar višje instance, nego je ta banov podrepnik Jurković.

Ko pride naš nadzornik na Reko, sem prosil svojega odličnega dijaka Jakšića, naj mi prinese moje predava-

nje, katero je zapisoval on najbolj natančno med vsemi poslušalci. Dal sem ga potem Jurkoviću, ki ga je odnesel v svoje stanovanje. Hotel sem, da se uveri sam iz avtentičnega vira, kako jaz razlagam, potem pa naj že pride, kar hoče, jaz nisem imel nobenega vzroka, da bi se bal. Predaval sem res jako svobodno, ali tega mi ni prepovedoval noben zakon. Zoper vlado, državo in krščansko vero pa nisem govoril nikdar. Kdor trdi o meni kaj takega, je lopovski klevetnik, ki nikdar ne bo mogel dokazati svojih laži.

Na Reki sprejme nadzornika v stanovanje glasoviti Vončina, najbrž po dogovoru z mojim ravnateljem. Ta Vončina je bil prototip hrvaškega birokrata, v šoli Bachovih huzarjev se je tudi on popolnoma pohuzaril. Nekdaj je občeval z mano jako prijazno, zdaj pa je bil moj najhujši sovražnik. Da se prilizne dvoru, je glasoval v hrvaškem saboru, da mora Vojna krajina še dalje ostati, kajti je baš ona pozvana, da reši orientsko vprašanje. To njegovo skrb za barbarski institut granice sem zvedel v Kraljevici. Razkačila me je tako neznansko, da sem predlagal v tamošnji čitalnici, naj se izbriše Vončina iz števila častnih udov, med katere so ga bili sprejeli menda iz hvaležnosti za nekak podar. Podrepniki so naznanili precej drugi dan Vončini moj predlog in od takrat se je pridružil ta avstrijski birokrat najsrдитеjšim mojim sovražnikom.

Ko zagleda Jakšičev rokopis mojega predavanja, ga začne prebirati. Našel je brzo, česar je želel. Dejal je Jurkoviću: »Ti, daj, čitaj, kakove reči pripoveda dijakom ta Trdina.« Nadzornik se usede in začne prebirati rokopis. Kolikor dalje je čital, tem bolj mu je vzkipevala birokratična jeza na učitelja, ki se drzne govoriti tako svobodno svojim dijakom o zlati svobodi in pravici narodov in o lopovskih činih njih zatiralcev. Na učiteljski konferencijski je izustil potem besede, naperjene proti meni: »Ja sam se snebivao, kojim duhom se odgaja jedan dio mladeži ove gimnazije.«

Disciplinarna preiskava, katero sem sprožil jaz sam, se je zdaj začela. Ravnatelj Mažuranić je izpraševal najprej mene, potem Jakšiča in še mnoge druge učence. Na tej podlogi je sestavil svojo zlobno in povse lažno tožbo in jo je poslal deželni vladi. Po njenem ukazu pride na Reko zopet nadzornik Jurković. Vpričo ravnatelja me je izpraševal o tistih točkah mojih predavanj, ki so se mu zdele najbolj nevarne in hudodelske.

Meni se bogme ne ljubi ponavljati vseh teh birokratskih bedastoč, zadošča naj ena. Jurković me je vprašal, če sem res govoril, »da je minister Schmerling največji smetenjak v Avstriji«. Jaz sem dejal: »To je vsekakor moje uverjenje. Jaz sem govoril res tako in to trdim še dandanes, ali v šoli pred dijaki nisem zinil o Schmerlingu ni bele ni črne.« Jurković skoči pokonci in zavpi-

je: »Za Boga svetega, recite, da vam je žal. Kako morete vi tako govoriti o državniku, ki je prvi zaupni mož njega veličanstva?« Jaz sem pokimal z ramama in dejal: »Jaz drugače ne morem soditi o človeku, ki je skoval za Cislajtanijo tako krivičen volivni red, da morajo dobiti Nemci večino v državnem zboru.« Jurković me srepro pogleda in zagodrnja: »Vi narivavate svoja subjektivna mnenja i svojim dijakom. V vašo šolo jaz ne bi hotel pošiljati svojega sina.«

Ta zapisnik je obsegal mnogo strani, potem je pa Jurković še posebej dodal svoje pripomnje in tožbe, ki so bile vse jako perfidne in lažnive. Deželna vlada je dobila zdaj o meni štiri poročila. Eno ji je poslal komisar mestne policije Lazzer ali Lasser, drugo komisar državne policije Galimberti, tretje in najobširnejše je prišlo iz kovačnice mojega ravnatelja Toneta Mažuranića, četrto pa je izdelal nadzornik Jurković. Vsa ta štiri poročila so se strinjala v tem, da jaz *kvarim šolsko mladino*, ker ji vcepljam vsakovrstne prevratne ideje in tendencije. Vsa štiri so naglašala, da govorim v šoli sovražno zoper vlado in dinastijo, zoper krščansko vero in katoliške dogme, z eno besedo, da sem nihilist, kateremu ni sveta nobena reč pod božjim soncem.

Najbolj perfidne so bile tožbe Mažuranićeve. Izreke Antona Starčevića je pripisoval meni. Besede, ki so bile povse nedolžne, je iztrgal iz konteksta in jim dal značaj

prevratnosti itd. Ta podla duša se je celo predrznila tožiti me deželni vladi, da »mrzim strašno na špiclje in denunciante«.

Vse te ovade so me preverile, da so se hrvaški uradniki mnogo naučili od Bachovih huzarjev. Hrvaški kancelar Ivan Mažuranić, njegov brat Tone in prisrčni prijatelj obeh, Ivan Vončina, so znali tako verno posnemati Metternichove kreature v vsem svojem vedenju, govorjenju in mišljenju, da je ohranila hrvaška uprava natančno vsa znamenja in svojstva svoje nemške predhodnice.

Deželni hrvaški vladi res ni kazalo drugo, nego da izroči vse te mnogobrojne tožbe in ovade kr. sodišču, ki je edino poklicano, da to stvar premotri po zakonu in izreče o njej svojo razsodbo. Ko sem to zvedel, se mi je odvalil težak kamen s srca, kajti je prišla zdaj moja pravda v roke nevtralnih mož, ki me bodo sodili objektivno in se bodo ozirali samo na dokazana fakta, ne pa na birokratične klevete, izmišljotine in sumničenja. Bachov sistem je druge domače uradnike silno pokvaril, dasi je trajal le nekaj čez deset let. Sodnikom pa vendar še ni prišel do živega, značajnosti in samostalnosti jim še ni mogel ukrasti. Schwab je zahteval, da mu love sodišča politične agente, drugače pa jih je puščal na miru, ker so mu jemale preveč časa ljubavne spletke in pustolovine. Kraljevska sodišča so bila pristranska, če jim je došel v pest kak sovražnik vlade in njenega sistema. Obsodila

so v ječo pesnika Bogovića, ki je obema javno in rezko zabavljaj. V drugih pravadah se pravica ni kršila tako brezdušno: sodniki so se držali svojih zakonov in paragrafov.

Ali veselil se nisem samo jaz, tudi vsi moji sovražniki so kar vriskali od veselja, da me je izročila vlada sodni oblasti. Bili so uverjeni, da me bo obsodila vsaj v triletno, morda i v petletno ječo. Prijatelj Kurelac me je nujno prosil in nagovarjal, naj v zaporu svojem pridno pišem ali kaj o literaturi ali pa kake povesti. Kazen bo moja trajala dosti dolgo, da bi dogotovil lahko gradivo za več zvezkov. Rečani pa so mi celo prerokovali, da me pošlje vlada prav gotovo v kako trdnjavo kot cesarjevega sovražnika, in so mi prav iz srca privoščili to usodo.

Govorilo se je sploh v Zagrebu, da sem si nakopal to nesrečo po svoji neumnosti. Svoje predavanje da sem izročil nadzorniku zato, ker sem se hotel z njim pobahati, češ pogledjte, kako lepo zgodovino hrvaške literature sem znal jaz sestaviti. O njej ni bilo še nobene knjige. Moje delo dokazuje torej sijajno mojo izvirnost in nardarjenost. Tudi moj prijatelj Kurelac je verjel tem čenčam in me je tudi prav grdo osmehoval radi njih. Ha! ha! ha! Jaz da sem se hotel pobahati proti neznanstveni ničli Jurkoviću, proti človeku, ki ni mogel prebiti niti pošteenega izpita za vso gimnazijo, proti človeku, ki ga niso dvignile za nadzornika srednjih šol zasluge, nego pro-

tekcija surovega vojaka, katerega so zabavale Jurkovičeve slavonske anekdote in lakrdije. Jaz sem se smejal tem in še mnogim drugim enako praznim klevetam. Pričakoval sem z mirno dušo rešenja svoje pravde, ki zame ni moglo biti neugodno.

Disciplinarne preiskave in sodne razprave so trajale jako dolgo, več nego leto dni. Ves ta čas sem bil suspendiran od službe in sem dobival samo tretjino svoje plače. Obenem sem se nahajal pod najstrožjim policijskim nadzorom. Vse te sitnosti sem prenašal jako lahko že zato, ker mi zdaj ni bilo treba več občevati z mrzkim lopovom Mažuraničem in s svojimi izdajalskimi kolegami. Čital sem doma zgodovinske in zemljepisne knjige in popravljaj, kolikor se je dalo, Majarjevo rusko slovnico. Za izpremembo sem se napotil včasih v Gorski Kotar reške županije ali pa v našo slovensko Bistrico.

Vsi znanci so me omilovali radi preganjanja in mi želeli sijajno zmago. Na svetu se rado godi, da se ljudje ogibljejo človeka, ki je zapleten v kako politično pravdo. Vzrok je menda strah, ker se boje, da bi padel i nanje kak sum, ako bi občevali prijateljski s takim grešnikom. Jaz pa se ne morem pritožiti, da bi mi bil zdaj kak znanec pokazal bojazen in preziranje. Vsi so mi čestitali, da sem ostal tako dobre volje, in vsak večer smo se zbirali poleg stare navade v Florijanovi krčmi »Pri štirih vra-

tih«, kjer smo pretresali politiko in si pravili vsakovrstne anekdote, vmes pa tudi katero zapeli.

Čez nekaj tednov mi piše moj bivši dijak Jakšić iz Zagreba, da je tamošnje *višje sodišče zavrglo vse tožbe zoper mene kot povse neosnovane*. Poslalo jih je, kakor zapoveda zakon, okrožnemu sodišču na Reki, da jih i ono obravnava in presoja. Da je našlo v njih kak prestop, bi me obsodilo lahko še tudi v zapor, ki bi trajal več mesecev. Ali niti reška instances se ni mogla uveriti o kaki resnični moji krivici; kakor zagrebška, je zavrgla ona vse tožbe radi »nedostatka čina«. Ta razburljiva pravda se je torej tako končala, da se niso mogli veseliti moji sovražniki.

Hrvaški birokrati in njih zaveznik Vončina so se igrali ne le z mojo usodo, ampak tudi s svojim dobrim glasom in poštenjem. Obe zemeljski sodišči sta izrekli s svojo rešitvijo, da smatrata moje tožnike za zlobne lažnike in klevetnike.

Zdaj mi je izplačala državna blagajnica prècej tisti dve tretjini moje plače, ki sta mi bili po ukazu deželne vlade pridržani. Zdaj bi bil tudi brez zapreke lahko prišel nazaj v državno službo. Iz Zagreba se mi je namignilo, naj prosim za katero mesto v senjski ali vinkovški gimnaziji. Jaz pa nisem maral več služiti, ker sem bil do grla sit državne sužnosti in grdobij, ki so njen nasledek. Pro-

sil sem vlado, da mi naznači pokojnino, kar se je po daljšem oklevanju tudi zgodilo.

Vlada bana Raucha me je hotela po zahtevanju sabora zopet namestiti in me potrditi za Zagreb, jaz pa sem užival rajši mirno svojo mikroskopično pokojnino, nego da bi se vrnil iznova v vrtinec politične kolobocije, ki je zagrenila uradnikom vsak kosec bornega kruha. Pa kako bi bil jaz mogel z mirno dušo zopet služiti pod nadzorstvom svojega premaganega sovražnika Jurkovića?! On bi se bil hotel brez dvojbe maščevati za svoj sramotni poraz. Šel sem torej v pokoj po trinajstletni državni službi.

Moj reški gospodar Florijan Virk si je bil kupil takrat v Bršljinu pri Novem mestu hišo in se preselil na Dolenjsko v pozno jesen l. 1867. Jaz sem šel z njim in sem prebival štiri leta v Bršljinu, potem pa sem si dobil mnogo udobnejše stanovanje v Novem mestu, kjer živim še dandanes. Moja pokojnina je bila precej beraška, samo 315 gld. na leto, ali jaz spadam med tiste mnogobrojne zemljane, ki znajo bolje gospodariti z malimi nego z velikimi dohodki. S svojo pokojnino sem zadovoljil povse lahko svoje nevelike potrebe. Prekrasno tolažbo pa so mi dajali tudi moji idealni pridobitki. Svoboda, ki sem jo zdaj užival, je bila med brati vredna vsak mesec vsaj 5000 gld. in zlasti mir, ki sem ga imel, pa še posebej 1000 gld. na mesec. In tako so narastli vsi moji prihodki do

72.000 in 315 gl. na leto. Toliko ne prejemljejo niti ministri največjih držav. Tožilo se mi ni nikoli po službi in dolgčas me je trl le redkokdaj.

V Novem mestu sem se zapisal v čitalnico, ki je bila prav dobro založena z vsake vrste čtivom. Kmalu sem si pridobil tudi prav vrle prijatelje: v Novem mestu sodnega svetnika dr. Vojsko, s katerim sva se poznala že na Dunaju, v Metliki svobodnjaka Antona Navratila, v šentjernejski župi pa graščaka Dragotina Rudeža, starega znanca, v čigar gostoljubni hiši sem prežival dostikrat po štirinajst dni zaporedoma. Prijatelj Rudež mi je skrbel tudi najbolje za slovansko čtivo, ki mi nikdar ni pošlo. Posojal mi je jako dragocene knjige o Rusiji, pa tudi najboljša dela klasične ruske literature. Verska pitanja so najbolj zanimala dr. Vojsko; dobival sem od nje vsakovrstne spise, v katerih se je razpravljala krščanska vera in njena zgodovina. Duševne hrane mi torej ni nikoli nedostajalo.

Jako mnogo zabave in pouka pa so mi dajala tudi moja mnogobrojna potovanja. Obhodil sem prva leta malone vse dolenjske kraje, od Višnje gore do Metlike, od Krškega do Ribnice in Kočevja. Prenočil sem često v kmetiških krčmah na slami ali na senu, užival dolenjsko gostoljubje v premnogih hramih in zidanicah, videl sem božja pota na Žalostni gori, na Zaplazu, pri Materi božji pomočnici poleg Kostanjevice, pri Treh farah poleg

Metlike itd. Udeležil sem se vsakovrstnih sejmov, bližnjih in daljnih, pa tudi brezbrojnih cerkvenih shodov in proščenj.

Prišel sem na Dolenjsko z namenom, da študiram v tej glavni in najčvrstejši koreniki Slovenstva našo narodnost in značaj in sploh vsa svojstva našega plemena. Za to učenje mi je dajalo obilo prilike že moje stanovanje v Bršljinu. Moj hišni gospodar Florijan Virk je odprl krčmo precej po prihodu in potrdil se je stari pregovor, da nova metla dobro pometa. Naša krčma se je napolnila z gosti skoro vsak dan, zlasti pa ob nedeljah in ponedeljkih, ko je bil tržni dan v Novem mestu. Pazljivo sem vlekel na ušesa njih pogovore, ki so me brzo seznanili z nazori, nadlogami in željami dolenjskih kmetov. Vnele so se pri vinu pogostoma hrupne veselice s petjem, brenkanjem in plesom ne le ob nedeljah, ampak tudi ob delavnikih. Slišal sem brez broja pesmi in med njimi dosti takih, ki so mi bile povse neznane. Kaj čudno se mi je zdelo, da so se na takih veselicah glasile tudi pobožne pesmi poleg najpredrznnejših poskočnic in kosmatin. Najbolj pa sem se čudil dolenjskim starcem, ki so prepevali veselega srca fantovske pesmi, plesali zdržema po pol ure in pravili vsakovrstne, včasih prav debele šale, popolnoma pozabivši svojih 70 let. Iz ust pivcev in pivk pa sem čul na veliko veselje svoje tudi mnogo lepih slovenskih besed, katere so Gorenjci že zdavnaj pozabili.

Prve čase sem videl, zapazil in slišal v krčmi in drugod toliko novega, da sem moral imeti pri sebi vedno svinčnik in papir, da si zabeležim, kar me je zanimalo.

Najbolj so me kratkočasila božja pota, ker na njih spozna človek najlaglje dobra in slaba svojstva našega naroda, pa tudi zato, ker se nahajajo često na hribih, ki so me veselili že od nekdej. Prav posebno me je mikala Trška gora pri Novem mestu, ker mi je dala priliko, da opazujem na njenih cerkvenih shodih ne le kmetiško ljudstvo, ampak tudi dolenske meščane in gospodo, ki se razlikujejo v marsičem mimo gorenjskih rojakov. Na Trški gori sem se tudi udeležil romarskega »vrtca«, ki sodi med najbolj izvirne in zanimive pojave dolenskega življenja.

Bolj nego vse druge dolenske gore pa sem ljubil naše znamenite *Gorjance*, ki gredo od kočevskih hribov do Save in dele na daleč od Slovencev srbske Žumberčane, Hrvate staroselce in najbližje nam sorodnike Bezjake, obenem pa tudi ogrskohrvaško državo od naše Avstrije. Po kobili napeljana je preko Gorjancev velika cesta, ki gre iz Novega mesta na Metliko v Karlovec. Po tej cesti sem prekoračil to hribovje gotovo več nego petdesetkrat, ali sem mu spoznal naravo tudi po drugod. Na najvišji vrh, kjer se nahajajo razvaline uniatske cerkve sv. Ilije in rimskokatoliške sv. Jederti, sem se popel štirikrat. Petkrat sem se izprehajal po ravnih tratih okoli

cerkve sv. Miklavža, mnogokrat pa sem se hladil v senčnatih gozdih ali pa se grel na pisanih košenicah, ki pokrivajo razne vrhove med Semičem in Kostanjevico. Gorjanci so se mi priljubili posebno zato, ker niso enolična gora, ampak polni razlik in izpremen, tu divji, tam ljubki, idilični, tod kamnita puščava, ondi prekrasen, obširen cvetnik.

Zgodovinar in starinoslovec, naravoslovec in etnograf, geolog in geognost imajo tod obilo prilik za svoje študije, morda več nego na kateri koli drugi slovenski gori. Mene je to hribovje tako očaralo, da sem si ga izbral za domovino svojim bajkam in povestim, ki sem jih pošiljal »Ljubljanskemu zvonu«. Vse te bajke so se rodile v moji fantaziji, ali v narodnem duhu, poleg narodnih nazorov, spominov in poročil. Z njimi sem hotel zopet oživiti staronarodno slovstvo, to je, narodne pripovedke, ki bodo skoro izginile z lica slovenske zemlje zato, ker se niso razvijale, nego so ostale vedno enake. Trudil sem se, da stare narodne nazore pomnožim in obogatim z idejami napredujočega časa: z rodoljubjem, svobodoljubjem, slovenstvom, slovanstvom, s hrepenenjem po prosveti in vseh drugih zakladih, ki pospešujejo človeško blaginjo. Obenem pa sem odločil udrihati po praznoverju, ki se je obesilo na pravo vero Kristovo in jo tišči k tlom ter ji preti, da jo ugonobi s svojimi izmišljotinami.

Poleg spoznavanja slovenske narodnosti sem se bavil v svojem pokoju največ z zgodovino, zemljepisom, statistiko in etnografijo mogočne slovanske pokroviteljice *Rusije*. Teh študij sem se lotil jako resno že na Reki. V tamošnji čitalnici smo pretresali skoro vsak dan razmere ruskega carstva in nekateri udje so imeli o njem tudi dobre poučne knjige, katere so mi radi posojali. Stotnik Borojević mi je prinesel Haxthausena, ki je za začetnika prekorientna knjiga še dandanes. On popisuje Ruse povse nepristransko, posebno so ga mikali vsi pojavi narodnega življenja. Od prijatelja Blaža sem dobil francosko delo Tengoborskega; z njegovo pomočjo sem našel v njem mnogo novega in zanimivega. V čitalnici sem čital tudi rusko »Besedo« in še več drugih ruskih spisov. Srbski »Javor« je priobčil dober prevod Gogoljevega »Tarasa Buljbe«, ki ga je podala svojim bralcem v nemškem prevodu tudi »Militär-Zeitung«.

Na Dolenjskem sem te študije lahko nadaljeval, ker je prijatelj Rudež kupoval vse znamenitejše knjige, ki so pisale o Rusiji, pa tudi vsa dela najslavnejših ruskih pisateljev. Šele zdaj sem čital brezsmrtne Gogoljeve »Mrtve duše« v izvirniku (v hrvaškem in nemškem prevodu že na Reki), isto tako Puškina, Nekrasova, Lermontova, Dostojevskega, Gončarova, Turgenjeva, Leva Tolstoja itd.

V ruskem jeziku sem se z vsakdanjim čitanjem tako izuril kakor v hrvaškem, da mi čitanje že zdavnaj ne dela nobene težave več. Knjig, ki poročajo o Rusiji, sem prebral, odkar sem ostavil Reko, gotovo več nego sto in si pridobil torej precej temeljito poznavanje vseh razmer in prilik ruskega carstva. Z neskončnim veseljem sem opazoval velikanske napredke, ki so jih dosegli naši ruski bratje v vseh oddelkih duševnega in materialnega življenja. S slovanskimi kolonijami se je prepregel ne le ves Kavkaz, ampak tudi dobra polovica Srednje Azije. Vsa znamenja kažejo, da je sprejela Rusija od božje previdnosti častno nalogo, da oživi s svojo mogočno kulturo otrple ude velike Azije in jo prerodi s svojim bogatim in blagodatnim slovanskim duhom in čustvom.

Najboljše knjige, ki pišejo o Rusiji, sem tudi kaj pridno ekscerpiral. Teh posnetkov hranim mnogo še dandanes, dosti pa se mi jih je tudi poizgubilo. Večino ekscerptov sem zapisoval v sešitke, ki imajo napis: *Russica*; teh se bo našlo po moji smrti več nego 40. Ekscerpti iz slavnega dela Haxthausenovega napolnjujejo cele bukve. Na posebnih polah pa sem zapisoval beležke iz Blasiusa, Petzholda, Kohla, Kocha, Bodenstedta, Bestuževa, Rjumina itd. Jako mnogo sem si zapisal tudi iz temeljite češke knjige: Rusija, zemlja, država in narod. Tudi ti posnetki se nahajajo na posebnih polah.

Ruska književnost mi je odprla nov, čaroben svet, ki se razlikuje znatno mimo tistega, ki mi je bil znan iz evropskih knjig. Pripeljala je pred moje strmeče oči dolgo vrsto pravih slovanskih klasikov, ki so priborili ruskemu slovstvu povse samostalno in velečastno mesto v svetovni literaturi. Šele ruski pisatelji so me naučili, kako va morata biti roman in novela, da imata in si ohranita stalno, neminljivo vrednost. Lev Tolstoj se je povzdignil s svojim vsemogočnim delom »Vojna in mir« visoko nad vse evropske romanopisce. Gogolj, Turgenjev, Čehov pa so podali vsem slovanskim pisateljem večni vzor, po katerih potih jim je hoditi, ako hočejo dospeti do dičnega hrama brezsmrtnosti. Treba priznati, da se je njih blagodatni zgled začel že zdavnaj posnemati in se čuti dobrodejno že skoro v vseh slovanskih literaturah. Ruska književnost pa je obogatila tudi občo človeško prosveto z mnogimi novimi idejami in nazori, kar ne bo ostalo brez blagih nasledkov za vse izobražene narode.

Smrt Rudeževa je bila zame strašen udarec, ker mi je bil resničen prijatelj in me je zakladal mnogo let z vsake vrste knjigami, ki so popisovale predrago mi Rusijo. Jaz nisem mogel pričakovati, da mu dobim dostojnega nadomestnika. In vendar mi ga je podarila usoda, ki ji ne morem biti nikdar dovolj hvaležen za ta blagodat. Ta nadomestnik mi je bil odlični rodoljub, doktor Aleksander Hudovernik, ki je prišel za notarja v Kostanjevico.

Tudi on me je zalagal z ruskimi knjigami in časopisi in z dobrimi nemškimi pisatelji, ki poročajo o razmerah in prilikah ruske države. On mi je posodil n. pr. veliko in radi nepristranosti sloveče rusko delo Roskošnija, isto tako pravi izvirnik »Voskresenija« Leva Tolstoja, ki se je natisnil zunaj Rusije brez tistih izpuščenj, ki so v ruskih izdanjih. Omeniti moram o ti priliki i znamenito knjigo o Rusiji, ki jo je spisal poštenjak Majer-Waldeck. Posodil mi jo je doktor Slanc v Novem mestu. V mojih sešitkih z napisom »Russica« se nahaja med ekscerpti moja kritika o tem in še o marsikaterem drugem spisu. Ta kritika izpričuje, do kakovega spoznanja in uverjenja so me privedle moje mnogoletne študije ruskega naroda in življenja.

Med veleprijetnim proučevanjem slovenske narodnosti in Rusije so mi tekli na Dolenjskem tedni, meseci in leta, dokler sem priromal naposled do obližja svojega groba. Od konca sem imel dovolj jako prijetnega društva. Razen omenjenih prijateljev sem si našel povsod dobrih znancev, s katerimi sem pretresal politiko in naše slovenske reve in potrebe. Med njimi so se nahajali i mnogi duhovniki, ki so bili takrat vsi narodni in so živeli v najlepši slogi s posvetno inteligencijo. V Semič sem večkrat popotoval, da se pozabavim pri svojem starem prijatelju dekanu Alešu, isto tako sem hodil na Toplice k svojemu pobratimu upokojenemu duhov-

niku Zamidi, ki je bil navdušen rodoljub, zraven pa tudi imeniten čebelar.

Ali sčasoma se je vse to izpremenilo. Škofa Missia in Jeglič sta odcepila duhovščino od posvetnega razumnštva in od narodne stranke sploh. Zdaj se je pokazalo, da dekan Aleš ni bil nikdar moj pravi prijatelj in nikdar resničen narodnjak. Hinavščina popovske kaste je stopila i druge zdaj brez krinke na dan. Zato pa je napredoval tem lepše narodni duh v dolenjskih mestih. Ko sem se priselil na Dolenjsko (1867), je vladalo skoro v vsej gospodi in v vseh mestih (razen belokranjske Metlike) najgrje nemškutarstvo. Naši slabi stranki je pomagala najbolj — smrt! Slovenski odpadniki so cepali posod kakor muhe konec septembra. Samo v Novem mestu jih je poginilo v dveh letih več nego petdeset!

V čitalnici smo razpravljali vsak dan jako živahno vse pojave političnega, narodnega in družabnega življenja. Udje smo si bili kakor pravi bratje, navdajala je vse ista misel, ista navdušenost za slovenstvo in slovanstvo. Žal, da je to krasno občevanje sčasoma zamrlo po smrti ali odhodu starih in po prihodu novih udov, ki niso marali prijateljskega drugovanja. Rudež je umrl 1885. leta, za njim je odšel Navratil in pred dvema letoma doktor Vojška. Smrt mi je ugrabila še druge vrle znance, s katerimi se je dalo govoriti. In tako sem ostal naposled osamljen.

Zdaj nimam na Dolenjskem nobenega človeka več, s katerim bi se mogel intimno pomenkovati. Občevanje z ljudmi pa mi obtežuje tudi periodična gluhost, ki traja včasih le nekoliko dni, včasih pa tudi več mesecev. In tako se je večkrat zgodilo, da se celo četrto leta nisem z nikomer razgovarjal.

Vendar pa mi nobena tistih mnogobrojnih neprilic, ki tarejo starost, ni mogla vzeti dobre volje in zadovoljnosti z usodo. Živel sem vedno povsle lahko o svoji neznatni pokojnini zato, ker imam jako malo potreb. Moje srce je dobivalo neprenehoma priliko, da se veseli. Skoro vsak dan sem zvedel za kak nov napredek, če ne slovenskega, pa vsaj drugih slovanskih narodov, sosebnost Rusov, Čehov in Bolgarov.

Za poglavitni vzrok svoje zadovoljnosti in sreče smatram to, da sem si ohranil vse ideale svoje mladosti. Priroda me pomiče in oduševlja s svojim krasom in bogastvom še dandanes ravno tako kakor pred petdesetimi leti. Slovenska in vseslovanska literatura me zanima tako živo zdaj kakor pred petdesetimi leti. Zgodovinske in zemljepisne knjige so mi ostale enako mile od zgodnje mladosti do sive starosti. Navdušenje za politični in vsak drug napredek, za demokratska načela, za humanizem, sosebnost pa za slovenstvo in slovanstvo, mi gori v prsih z isto silo kakor pred petdesetimi leti. Pohvaliti se morem celo z redko srečo, da mi še ni ugasnila niti

nebeška iskra prve ljubezni. Dražestno glavico moje Radoslave okrožuje še zmerom isti rajski žar kakor pred petdesetimi leti.

Pred smrtjo se torej ne bom vprašal: Čemu sem živel? Če ne telesno, vsaj v duhu bom povzdignil proti svojemu Bogu roke in oči in molil: Presrčna ti hvala, blagi oče, da si me ustvaril in mi podaril dovezetno dušo, ki je spoznala tvoj prelepi svet in tvojega človeka in njegovo slavno zgodovino in vzvišen poklic in namen njegov! —

— —

O mojem življenju še tele črtice. Oženil sem se dvakrat, prvič nesrečno, drugič srečno. V prvi zakon sem stopil z osemindvajsetim, v drugi z enoinpetdesetim letom. Nesrečo prvega zakona sem zakrivil jaz *in samo jaz*. Moja prva žena je bila jako lepa in tudi dobra, ali je imela seveda človeška svojstva. Jaz pa sem hotel, da bi bila angel, brez hibe, pege in slabosti. Ta moja bedastotča nama je prinesla dosti žalosti in mučnih prizorov. Ker se mi je zdelo doma pusto, sem si iskal razvedrila v čitalnici, na izprehodih po primorskih hribih in, žal, tudi v krčmah.

Trošil sem več, nego so mogle zmagovati moje finance, in zabredel sem v dolgove, katerih sem se bal in varoval prej in pozneje bolj nego kuge in ognja. Prva žena je bila Ljubljankica. Umrla mi je po triletnem zakonu za sušico. Drugo ženo sem dobil na Dolenjskem. Žive-

la sva v najlepši slogi in prijaznosti skoro deset let. Bridka izkušnja me je izmodrila, da od nje nisem zahteval angelstva. Kakor z njo bi bil zdaj enako srečen tudi s prvo ženo. Druga soproga mi je umrla 1890. leta. V oporoki mi je volila svojo hišo v Novem mestu, ki sem jo čez deset let prodal, izgovorivši si v njej brezplačno stanovanje do smrti.

Do petdesetega leta nisem poznal skoro nobene bolezni. Tem več pa jih je prišlo pozneje, sosebno takih, ki izvirajo iz prehlajenja. Influenca sem imel do zdaj že enajst, pred petimi leti tri zaporedoma. Pet let me je mučila podagra, ki ji pravijo Gorenjci »pútika«. V svojih boleznih nisem klical nikoli doktorjev na pomoč in nisem rabil nobenih lekov. Samo takrat, kadar se mi je život zaprl, sem poslal po steklenico grenke vode, ki mi je vselej pomogla. To je bil ves moj strošek zaradi zdravja. Lečil sem se torej sam, in to s petimi zdravili, ki se zovó: mir, gorkota, post, voda in dobra volja. Brez dvojbe sta mi koristila največ post in dobra volja. Užival sem o bolezni samo mleko, juho in kuhano sadje. Prejšnje čase nisem vina pokusil, dokler mi ni odleglo. Pozneje sem odstopil od te navade. Influence, ob katerih nisem pil nič vina, so trajale po šest tednov, tiste, ob katerih sem si ga privoščil, pa komaj po štiri tedne. Ta izkušnja me je uverila, da je dobro vino jako hasnovito za bolni-

ka. Od takrat ga popijem, če sem bolan, vsak dan po pol litra, kar mi prav dobro tekne.

Preizvrstno zdravilo mi je bila v vseh boleznih dobra volja. Čital sem samo zabavne knjige, ki so me silile na smeh, ali pa take spise, ki so poročali o sijajnih napredkih vseh slovanskih narodov. To berilo me je navdajalo včasih s takim veseljem, da sem kar vriskal v postelji navzlic vsem bolečinam. Če je prišel k meni kak znanec, nisva imela nikoli resnih pogovorov, nego sva se šalila, si pravila vsakovrstne smešne burke in anekdote in se smejala brez konca in kraja.

V vsaki bolezni sem tudi mnogo prepeval. Ako nisem mogel ponoči spati, sem pel fantovske poskočnice in podoknice po več ur zaporedoma, včasih prav do belega dne. Tudi sem zložil o vsaki svoji bolezni zabavljivo »pesem«, ji naredil napev in jo krožil potem marljivo, dokler se je bolezen naveličala poslušati mojo strašno »poezijo« ter je pobegnila. Za pokušnjo náte moj pozdrav influenci:

»Oj dolenjska influenza,
ti si vražja peštilenca,
pust' na miru me Gorenjca!
Brž poberi se od mene,
nade ne imej nobene!
Pihnil bom, ti odletiš,

pljunil bom, ti se zvališ,
kihnil bom, ti omedliš« itd. itd.

Kajne, da ni čudo, ako se je bolezen prestrašila takega pesnikovanja in mi dala kmalu slovo? Drugim ljudem naklada bolezen velike stroške, moje financije pa še okrepčuje. Tiste tri influence pred petimi leti so mi pomogle, da sem si prihranil več nego 50 goldinarjev!

Zdaj še nekoliko besed o tistih mojih spisih, ki so se natisnili. V »Ljubljanski zvon« sem poslal razen bajk tudi »Vinsko modrost«, ki jo bo dal Schwentner zopet na svetlo. V »Novicah« sem priobčeval nekaj časa življenje naših Kranjcev na Hrvaškem. Ker je pa Bleiweis v moje besedilo jel vtikati svoje besede in pripomnje, me je to tako razkačilo, da spisa nisem maral nadaljevati.

Med sotrudnike Hribarjevega in Tavčarjevega »Slovena« sem se uvrstil tudi jaz. Spisal sem zanj svoje »Hrvaške spomine«, iz katerih sem porabil več anekdot in poročil pozneje tudi za »Bachove huzarje«. Ali ta dva spisa imata različno smer: »Bachovi huzarji« so zgodovinska knjiga, dočim popisujejo »Hrvaški spomini« izvečine le privatne zgodbe in reči. V »Bachovih huzarjih« govorim o slovenskih uradnikih in profesorjih, torej o naši inteligenciji, v »Hrvaških spominih« pa sem hotel razložiti, kako žive na Hrvaškem slovenski delavci, roko-delci in obrtniki. Uredništvo se je na sredi spisa pre-

strašilo mojega, žal, le preresničnega popisovanja slavonskih grehov, zlasti odprave zaroda, ki uničuje našo narodnost v Slavoniji. Balo se je, da bi moja povest razžalila brate Hrvate, in je moje priobčevanje ustavilo. »Hrvaški spomini« so ostali torej torso, ali bi se itak mogli zopet natisniti, ker vem, da so bralce jako zanimali. — — —

Errata corrige! Dejal sem, če se ne motim, da imamo tudi Slovenci dober prevod Kraljedvorskega rokopisa. G. Podgorski nam ga je res obetal, ali ne vem, če je to tudi izpolnil. Šele zdaj sem se spomnil, da je natisnjena samo najlepša pesem tega rokopisa (»Zaboj, Slavoj in Ludjek«).

O »Bachovih huzarjih« moram še tudi katero izpregovoriti. Izbral sem jih za predmet svoje knjige zato, ker so se mi zdeli jako zanimivi. Dunajska vlada je hotela Hrvate ponemčiti. Za orodje si je izbrala slovenske birokrate in profesorje. Jaz popisujem, kako so se vedli proti temu navalu Iliri, kako so živeli ti naši rojaki in kako so izvrševali svojo sramotno nalogo in zakaj se je morala izjaloviti nakana avstrijske vlade. To so gotovo zanimive reči za vsakega izobraženega rodoljuba in privrženca slovanske vzajemnosti. In vendar je očital kritik »Slovenskega Naroda« moji knjigi *dolgočasnost!* Moja knjiga je res dolgočasna za proste kmete, rokodelce, za ženski spol in za neodraslo mladino, ali za inteligente, rodo-

ljubne može mora biti na vso moč zanimiva. Očitati bi se mi smelo samo to, da sem popisoval zanimivo vsebino na dolgočasen način, ali kritik »Slovenskega Naroda« tega ni storil, kajti priznava, da sem dober stilist. Kaj sledi iz tega? Jaz mislim to, da je čital mojo knjigo jako površno.

Izmed raznih kritik o »Bachovih huzarjih« dokazujejo tri, da njihovi očetje moje knjige niso niti čitali. To sem vedel že zdavnaj, da se v nemški literaturi pojavlja jako često taka genialnost, ali da so se zaredili te vrste »nadčloveki« tudi v slovenski, sem zvedel šele zdaj iz svoje izkušnje.

Strašno sem se jezil na tiskarske in korektorske grehe v »Bachovih huzarjih«. Na 24. strani se bere: znanje se je naredilo navadno *na svatbi*, ko bi moralo biti »na gostbi« — take zmote so škandalozne. Kjer pripovedam, katere slavne pisatelje je čitala ilirska inteligencija, bi moralo biti »Savojskega vikarja« in sploh Rousseauja, kajti ni bil ta vikar noben pisatelj, nego samo epizoda v slavnem delu Rousseaujevem »Emilu«. Večkrat mi je korektor zamenil dobre slovenske besede z germanizmi, n. pr. »zdelovati« z »izhajati«, n. pr. s svojimi dohodki ne morem zdelovati; »izhajati«, je v tem pomenu eden najgrjih germanizmov. Takih grehov je zakrivil še več moj korektor. Tudi v »Bajkah« se je ponavljal tak škandal.

Čita se v njih n. pr. »obiskati« mesto »pohoditi«, »ustmen« mesto »usten« itd.

In tako sem zdaj končal svojo biografijo. Od konca nisem mislil, da bo tako dolga, ali tvarine se je nabralo toliko, da nisem mogel biti bolj kratek. Hotel sem Vam dati pravo sliko svojega življenja, ne pa le kako megleno, momentno podobo.

www.omnibus.se

ISBN 91-7301-277-7